

આધ સકૃત સ્વરાજ કૃણેશ કૈવલ કર્તા ત્વં નમામિ
॥ ભગવાન કૃણાસાગરો વિજયતે ॥

પરમગુરુ ભગવાન કૃણાસાગર રચિત

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ ગ્રંથ

તથા

તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ

સંત મલુકદાસજી મહારાજ રચિત

હંસ સરોદાજ્ઞાન

છોટમ મહારાજ, વ્રજલાલ, ભીખુભાઉ, રામભાઉ
આ ચાર પંડિતોને પરમગુરુ ગ્રંથ લખાવે છે.

ફાજલપુર ગામે પરમગુરુએ
દાડમડીને અમર બનાવી

શ્રી કુવેરસ્વામીને ઉપદેશ આપતા ગુરુ શ્રી કૃષ્ણસ્વામી મહારાજ
સાથે તેમના શિષ્ય શ્રી જનકીદાસ મહારાજ (ગામ-ઓડ)

પરમગુરુ ભગવાન કૃષ્ણસાગર

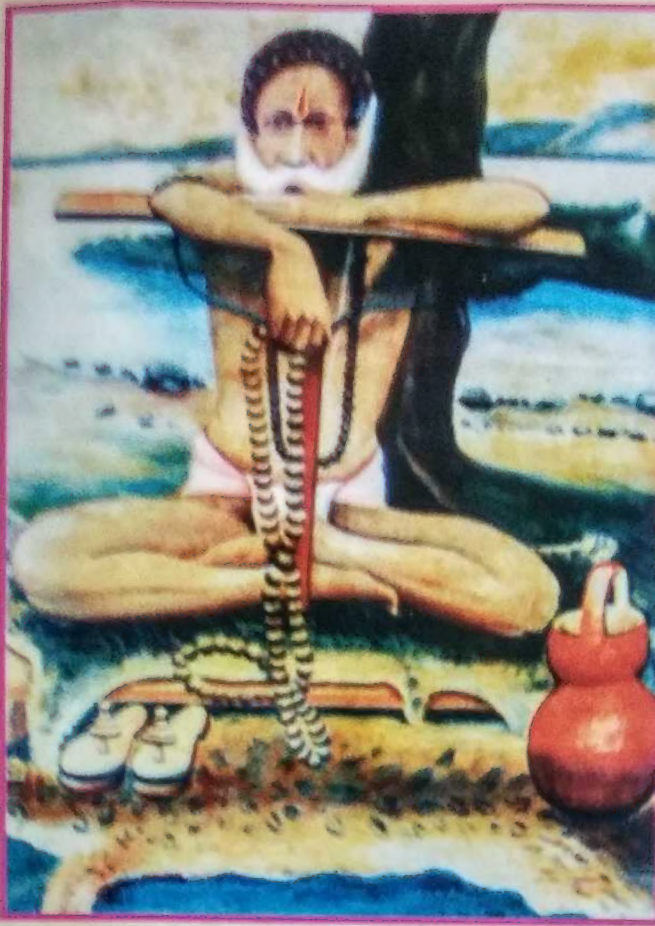
મહંત શ્રી નરવેદસાગર
ગુરુ શ્રી કૃષ્ણસાગર-સુરકુવા

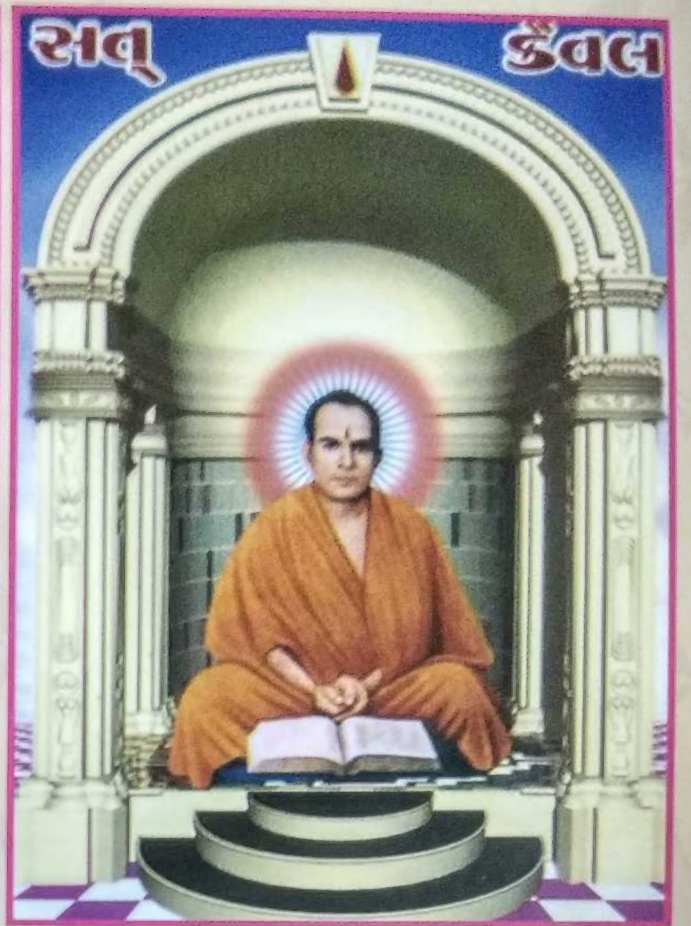
મહંત શ્રી લક્ષ્મણદાસજી
ગુરુ શ્રી નરવેદસાગર-અવિધા

મહંત શ્રી મોહનદાસજી
ગુરુ શ્રી લક્ષ્મણદાસજી-અમદાવાદ

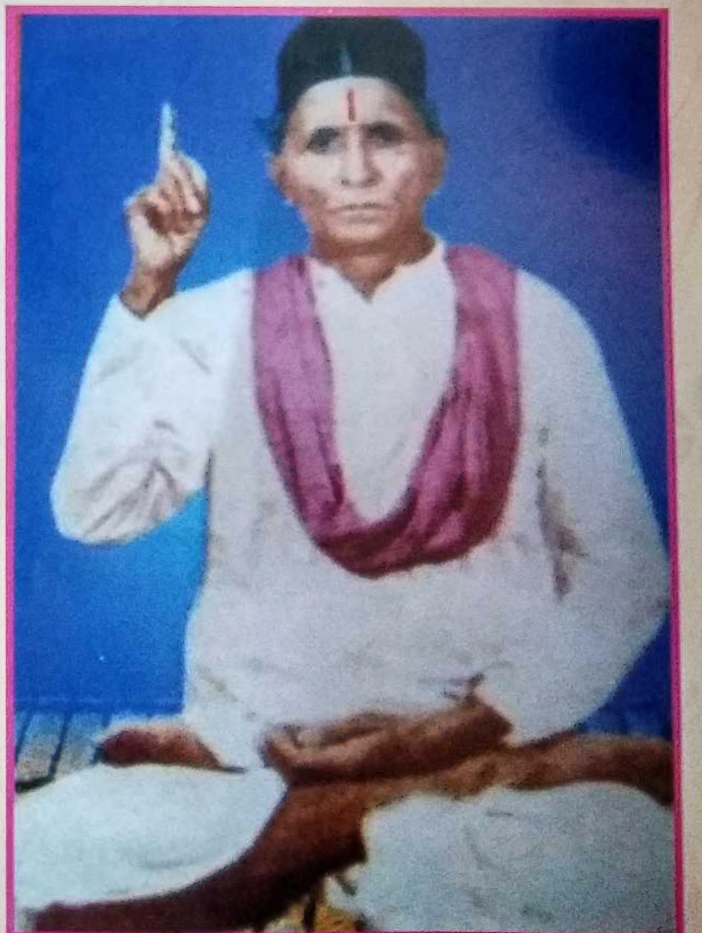
મહાન તપસ્વી રઘુરામજી
ગુરુ શ્રી કરુણાસાગર-ઉમરા

પરમહંસ શ્રી સુખાનંદજી મહારાજ
વડોદરા

મહંત શ્રી ભગવાનદાસજી
ગુરુ શ્રી મોહનદાસજી-અમદાવાદ

સંત શ્રી ચેતનદાસજી
ગુરુ શ્રી જમનાદાસજી-ચકલાસી

સંત શ્રી અવિયળદાસજી
ગુરુ શ્રી શિતળદાસજી-વાસદ

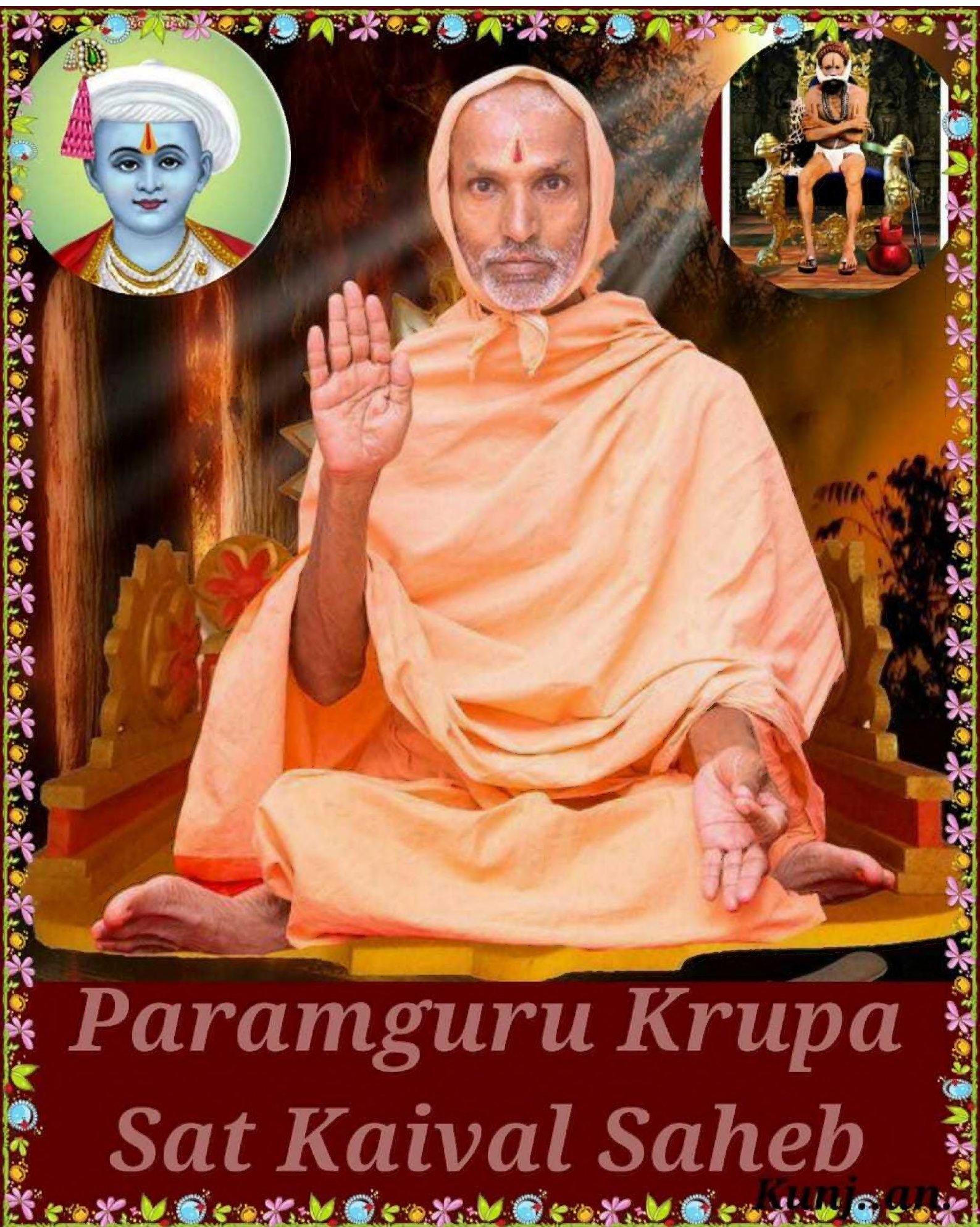
મહંત શ્રી સરજયુદાસજી
ગુરુ શ્રી મોહનદાસજી-સુરત

સંત શ્રી કપિલદાસજી
ગુરુ શ્રી મોહનદાસજી-ભલગામ

ભક્ત શ્રી પ્રેમજીદાસજી
ગુરુ શ્રી કપિલદાસજી
(મુંબઈ-બોરીવલી)

*Paramguru Krupa
Sat Kaival Saheb*

Kunj-an

આધ સક્રત સ્પરાજ ક્રુણેશ કૈવલ કર્તા ત્વં નમામિ

॥ ભગવાન ક્રુણાસાગરો વિજયતે ॥

મહી બીજ
વ્રત કરો

કૈવલ
સતસંગી
બનો

પરમગુરુ ભગવાન ક્રુણાસાગર રચિત
જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરૂપણ ગ્રંથ

તથા

તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ

અને

સંત મલુકદાસજી મહારાજ રચિત

હંસ સરોદાજ્ઞાન

(ભાષાંતર-શ્રી વિદ્વાન છોટમ મહારાજ)

-: પ્રકાશક :-

કૈ.ધા.નિ. સંત શ્રી કપિલદાસજી ગુરુશ્રી મોહનદાસજી
તથા સેવક સત્સંગ મંડળ - સત્ કૈવલ આશ્રમ ભલગામ (મોટા)

સંત શ્રી પ્રેમદાસજી ગુરુ શ્રી કપિલદાસજી

સંત શ્રી દયાલદાસજી ગુરુ શ્રી કપિલદાસજી

મુ. પોસ્ટ - ભલગામ (મોટા), વાયા-બગસરા (ભાયાણી),
તાલુકો-વિસાવદર, જિલ્લો-જુનાગઢ. પીન-૩૬૫૪૪૦. (સૌરાષ્ટ્ર)

❀ પ્રસ્તાવના ❀

પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગરની અસીમ કૃપાથી તેમજ સંતશ્રી કપિલદાસજી મહારાજની કૃપાદષ્ટિથી તેમજ સેવક સત્સંગ મંડળના સહાયથી જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ અને તિથિ ગ્રંથ તથા હંસ સરોદાજ્ઞાન સત્ કૈવલ આશ્રમ ભલગામથી પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

ભગવાન કરુણાસાગર રચિત જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્યમાં-પરમગુરુની કેવા પ્રકારની ભક્તિ કરવી જોઈએ, કેવી ભક્તિથી કરુણાસાગરની કૃપા થાય છે તેમજ દાસાતનવાળી નિર્મળ ભક્તિથી શરીરમાં અહંકાર એટલે હું પણાનો (અહમ્પદનો) નાશ કરી આ દેહના બધા તત્વોને પ્રેમ અને ભાવમય તથા પ્રભુમય બનાવી દે છે અને ત્યાર પછી આવી આરતનાદ વાળી નિર્મળ ચૈતનદર્શી ભક્તિ કરવાથી સોહંગલક્ષની ગતિનો અનુભવ પરમગુરુની દયા દષ્ટિથી થાય છે ત્યારે જ આપણા શરીરના રોમેરોમમાં દાસાતનવાળો નિર્મળ પ્રેમ પ્રગટ થાય છે અને આત્માનંદનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ ભવસાગરમાંથી અંશ મુક્ત થાય છે.

મહદ્ પરમગુરુ રચિત તિથિ ગ્રંથમાં સ્થુલ શરીરનાં તત્વો ગુણ-ગણ, ઈન્દ્રિયો, અંતઃકરણ, અવસ્થા આ બધુ પ્રાણ વડે ચૈતન્ય પામે છે. આ પ્રાણ અંશની સત્તાએ ચલાયમાન થાય છે. આ બધો ભેદ તિથિ ગ્રંથમાં દર્શાવેલ છે. જ્ઞાન વૈરાગ વડે શરીરમાં તત્વોથી વૃત્તિ ઉપરામ કરી પ્રભુ પદમાં કેવી રીતે સ્થીર કરવી તે કળ-કુંચી તિથિ ગ્રંથમાં ભગવાન કરુણાસાગર જણાવે છે.

સંત શ્રી મલુકદાસ રચિત હંસ સરોદામાં બધા પ્રકારની સાધના કરતા હંસ સરોદાની સાધના કરવાથી પોતાનું સ્વરૂપ (હંગ) નું ભાન થાય છે. આ શરીરમાં પ્રાણ (પ્રાણ) વડે લૌકિક કાર્ય અને અલૌકિક કાર્ય જાણી શકાય છે માટે જીવનમાં જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ તથા તિથિ ગ્રંથ અને હંસ સરોદા આ ત્રણેય ગ્રંથ જ્ઞાન અને અનુભવનો અહેસાસ એટલે નક્કી પણું કરાવે છે. જો દિવ્ય પરમગુરુની કૃપા દષ્ટિ પડે તો આ ગ્રંથની અંદર જે અદ્ભુત જ્ઞાન અને સમજ ભરી તે સમજાય એટલે ઓળખાય તેવી છે.

▲ મંગલાચરણ (સ્તુતિ) ▲

ૐ પ્રથમ પ્રણામ, ધામ જીનું સકલ પરાપર,
 સરલે જાકી શક્ત વ્યક્ત બ્રહ્માંડ સકલ ધર. ૧
 જય જય કૈવલ નાથ સનાતન સર્વ કિરતારન,
 અખિલાનંદ અવિનાશ વિલાસીક વિવિધ વિધારન. ૨
 લોક ચતુર્દશ દ્વંદ્વ ફંદ્વ ફના કરન સુધારન,
 વિવિધ ભાત્ય ગુણ ગ્રંથવૃંદ વિધ અલગ ઉદારન. ૩
 અગણિત ઈંડ કટાક્ષ પાક્ષ વસુ તમ પદ પર્મ,
 અલંગ સલંગ એક તાસ આશ કોહુ જાણે ન મર્મ. ૪
 હંસ નિવાસન ધામ ધણી તુમ પુરુષ પુરાતન,
 નમો નમો નિરવાણ પ્રાણ પતિ સચર સમાસન. ૫
 પ્રકૃતિ બિનું ધન્ય પુરુષ પલકમે ખલક ઉપાસક,
 આન્ય ધામ પતિ દેવ યુગલ શક્તિ તન આશક ૬
 તબ દેવનકે દેવ સકલ શિર હો તુમ કૈવલ,
 સાક્ષિવંત શુદ્ધ સલંગ પ્રૌઢ પદ પુરુષ એકલમલ ૭
 જય કરુણામય કંથ અંત મધ્ય આઘ પરાપર,
 હંસ રૂપ સ્તુતિ કુવેર નિજ ગ્રંથ કરન સ્વર ૮
 સાખી

મંગલાચરણ પ્રથમ એહી, ધરન સજન ઉર ધ્યાન,
 અબ ગ્રંથન પ્રારંભહુ, સુનહો સંત સુજાન. ૯
 લોક અસંખ્ય ઉત્પન્ન ગતિ, સપ્ત દ્વીપ સુર ધામ,
 સો સબ ગ્રંથમે ભાખેહુ, વિવિધ ભાત્ય ગુણ ગ્રામ. ૧૦
 સકલ અંગ ભિન્ન ભિન્ન ગતિ, અરથ બોધ શુભ સાર,
 કહે કુવેર કરકે કહું, સંશે હરન ભવપાર... ૧૧

સંશે હરન મતિ શુદ્ધ કરન, દહન દીર્ઘ ભવરોગ,
કૃપાસિંધુ કેવલ તણો, દઈ ગયે લક્ષ અમોધ. ૧૨
ભ્રાંતિભંજ અનુભવ જીનુ, સુનેહુ સુઝહી પદ પુંજ,
પુરણ પદ પરમાત્મા, મીલહી બાલ ગતિ કુંજ. ૧૩
અકલ પંથ અદ્ભુત મત, કઢેહુ કઠણ કલીમાંય,
જેહી જેહી જીવ શરણાંગત, ભયેહુ તેહુ ને ભયે નાંય. ૧૪
નિગમ ચતુર ખટ મત વટી, કથે જ્ઞાન અતિ ગૂઢ,
પરમમોક્ષ સમજે નહિ, જીવ મંદ મતિ મૂઢ. ૧૫
પરઉપકાર પરમપદ, કહેહુ કાહુ નહિ ચીન,
કહો સતગુરુ તબ ક્યા કરે, ભવકી ટળી ન ભિન્ન. ૧૬
ભક્તિ જ્ઞાન વૈરાગકે, સકલ શાસ્ત્ર ફલ ટેર,
સહુ સંપત્ત સુખ પાઈએ, ભેટત સાહેબ કુવેર. ૧૭
ચિદાનંદ ચકવે પતિ, ગતિ કરન મન શાંત,
આયેહુ જુગ દરશાવવા, ઘટ ઘટ કેવલ કાંત. ૧૮
રોમરોમ રજરજ ગતિ, મતિ મનોહર જ્ઞાન,
દિવ્ય દેશ વિવિધીવિધ, કરી ગયે સકલ પહેચાન. ૧૯
ઉચરે ગ્રંથ અગાધહી, કલી મલ હરન અજ્ઞાન,
નાથ કરનકુ દેઈ ગયે, સજજનકુ પય પાન. ૨૦
ગુરુ મેરા ચૈતનચિદ્, આયેહુ મનુતન ધાર,
જનમમરણ ભય ભવતણો, સંશય દીયો નિવાર. ૨૧
ભવ તારનાકે કારણો, કર્તા ભયે સકાય,
કુવેર અનુભવ જ્ઞાનસે, દીના અલખ લખાય. ૨૨
અલખ લખવાન જે લખે, જીનુ ગતિ ઉગ્ર અસલ,
બીનું પ્રેહેતન પદ પાઈએ, પરમમોક્ષ કેવલ. ૨૩

▲ સ્તુતિ ▲

કૈવલં ચિદેનં અવ્યે નં વયનં, દ્રીધનં લઘુયં અમોહં અમસ્તુ.
નિરાલંબનારાયણં અહં ન વર્ણેયં, નયેતિ નિર્ણેયં પ્રણાયં પરંતુ.
જપેનં જપાયં કાયં નં મયાયં, મનાતીત મગોયં સ્વયં તમસમસ્તુ.
જાહાં નં ધાતા ધ્યેયંનં વિછંદં, વિનયં જે કરૌતી વિવિર્જિત વસ્તુ.
વિધિવૈ વેદંતં અચંત્યે નચંતં, સુનાતી સનાતં જે નાથં અનંતુ.
અગાધં બોહોધં લહે જન મહાદં, કુવેરં તેયં મમ નમામિ નમસ્તુ.

- પરમગુરુ શ્રી કર્ણાસાગર રચિત.

卐 જયવિધિ 卐

આદ્ય સકત સ્વરાજ કર્ણેશ કેવલ કર્તા કી જય
શ્રી કૃષ્ણસ્વામી મહારાજ કી જય
શ્રીમંત કર્ણાસાગર ભગવાન કી જય
શ્રી નરવેદસાગર મહારાજ કી જય
શ્રી મહાન તપસ્વી રઘુરામ મહારાજ કી જય
શ્રી પરમહંસ સુખાનંદ મહારાજ કી જય
શ્રી લક્ષ્મણદાસ મહારાજ કી જય
શ્રી મોહનદાસ મહારાજ કી જય
શ્રી કપિલદાસ મહારાજ કી જય
શ્રી સબ સંતન કી જય
શ્રી સબ દેવન કી જય
શ્રી જ્ઞાન સંપ્રદાય કી જય
શ્રી કાયમ પંથ કી જય
શ્રી ગુરુગાદી સારસાપુરી કી જય
શ્રી કૈવલ ધામકી જય
શ્રી કથા પ્રારંભકા સત્ કૈવલ સાહેબ

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય નિરૂપણ ગ્રંથ

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કૃષ્ણાસાગર રચિત

(રાગ - દોહા)

પ્રથમ ગ્રંથ પ્રારંભહુ । જય કૈવલ પતિ ઇશ ॥

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય પદ । ભાખહુ સમલ સરેશ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન સમ્પ્રદાયના આઘ સ્થાપક પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કૃષ્ણાસાગર કહે છે કે હે કેવલપતિ ! હું પ્રથમ આપશ્રીની જય પોકારીને જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્યનું વર્ણન કરવા માટે આ ગ્રંથનો પ્રારંભ કરું છું.

જેસેહી પત્ર ઉદીત વૃક્ષ । યુગલ ભક્તિ વૈરાગ્ય ॥

મધ્ય ડીર અંકુર વિત્ત । સો નિજ જ્ઞાન વિભાગ ॥ ૨ ॥

જેવી રીતે વૃક્ષનો છોડ જ્યારે ઊગે છે ત્યારે તેનાં બે પાંદડાની વચ્ચે ડીર રૂપ અંકુર રહેલું હોય છે. તેવી જ રીતે ભક્તિ અને વૈરાગ્ય રૂપ બે પાંદડાની વચ્ચે નીજચૈતન જ્ઞાન રૂપ અંકુરનો વિભાગ સમાયેલો હોય છે.

સંજમ ત્રિયે એકતા રસ । બઢત વૃક્ષ અદ્ભુત ॥

સહિત ભક્તિ વૈરાગ્ય તીમુ । જ્ઞાન સરલ અનુસુત ॥ ૩ ॥

તે બે પાંદડાં અને ડીર એ ત્રણે એક રસ થવાથી અદ્ભુત રીતે વૃક્ષની વૃદ્ધિ થાય છે. તેવી જ રીતે ભક્તિ અને વૈરાગ્યમાં જ્ઞાન એકમેક થવાથી જ્ઞાની પુરુષોના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

વૃક્ષ પત્ર વસ્ત્રવત્ । તજે સજે અનુરાગ ॥

ત્યૌ નિજ જ્ઞાન પુરુષ સત્ । ભૂક્ષણ ભક્તિ વૈરાગ ॥ ૪ ॥

વૃક્ષને પાંદડા સાથેનો સંબંધ વસ્ત્રની માફક હોવાથી વસંત ઋતુમાં તે તેનો ત્યાગ કરે છે અને પ્રેમપૂર્વક નવીન પાંદડા પુનઃધારણ પણ કરે છે. તેવી જ રીતે નિજ ચૈતન દર્શિજ્ઞાન સત્ય પુરુષ રૂપ છે, અને તેના આભુષણ રૂપ ભક્તિ તથા વૈરાગ છે.

પહેલ ઉદીત ત્રીયે મહી જેહી । સો નિજ કહહુ અનાદ ॥

સૂનહો સંત મમ શુદ્ધ ચિત્તે । ધરી મન મોદ હુલાદ ॥ ૫ ॥

તે ત્રણની અંદર પહેલાં કોની ઉત્પત્તિ થઈ તે વિષે હું કહું છું. જેથી હે મારા સંત ભક્તજનો ! તમે તમારા મનમાં આનંદ-ઉલ્લાસ ધારણ કરીને શુદ્ધ ચિત્તથી શ્રવણ કરો.

પૂરવ આદ્ય બીજગ થકી । ઉદીત ભઙ્ગ અંકુર ॥

પુષ્ટિકરન પીછુ તે લીયે । યુગલ સો પત્ર સફુર ॥ ૬ ॥

પ્રથમ આદિમાં બીજગનો ઉદય થવાથી અંકુર ઉત્પન્ન થયું, ત્યાર પછી તેની પુષ્ટિ થવાથી તેમાંથી બે પત્રો સ્ફુરાયમાન થયાં.

તેસેહી જ્ઞાન અગમ થકી । અશુભ તજે શુભ રાગ ॥

રાગ અંગ ભક્તિ પદ । ત્યાગ સોહી વૈરાગ ॥ ૭ ॥

તેવી જ રીતે માનવને પ્રથમ જ્ઞાન થવાથી અશુભ કર્મોનો ત્યાગ કરી સારાં કર્મો કરવા પ્રત્યે પ્રેમ થાય છે. તે પ્રેમના અંગ રૂપ ભક્તિ પદ છે, અને ત્યાગના અંગ રૂપ વૈરાગ છે.

જ્યૌ વીજગ અંકુરસે । પ્રગટે પત્ર પરાગ ॥

ત્યૌ નિજ જ્ઞાન સમજ થકી । ઉપજે ભક્તિ વૈરાગ ॥ ૮ ॥

જેવી રીતે બીજગના અંકુરથી પરાગ રૂપ પાંદડાનો ઉદય થાય છે, તેવી જ રીતે સમજ રૂપ નિજ આત્મજ્ઞાનથી ભક્તિ અને વૈરાગની ઉત્પત્તિ થાય છે.

તેહુત્યે જ્ઞાન સો આગહુ । ત્યાગ ભક્તિ સોહુ પીછ ॥

સર્વજ્ઞે સોહી સમજહી । જીનુ અનુભવ ગતિ પ્રીછ ॥૧॥

તેટલા માટે જ જ્ઞાન એ સૌથી આગળ છે અને ભક્તિ તથા વૈરાગ એ બંને પાછળ છે. તે સર્વજ્ઞ જ્ઞાનની સમજથી શ્રેષ્ઠ પ્રકારના અનુભવની તેમજ ગતિની ઓળખાણ થાય છે.

ત્રીયે લક્ષ શુભ દક્ષકે । જીને જેહુકે અધિકાર ॥

ઉત્તમ મધ્યમ કનિષ્ઠકે । એ તિનુકે ત્રિયે સાર ॥૧૦॥

તે ત્રણ લક્ષ જે જેના અધિકાર પ્રમાણે પવિત્ર ઉપદેશમય છે. એવા શ્રેષ્ઠ સાર રૂપ ત્રણ લક્ષ ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રકારે રહેલા છે.

ઉત્તમકુ લક્ષ જ્ઞાનકે । મધ્યમકુ સર્વ ત્યાગ ॥

કનિષ્ઠકુ ક્રિયા ભક્તિકે । નામ રૂપ ગુણ ગ્રાજ્ય ॥૧૧॥

જ્ઞાનનો લક્ષ સર્વમાં ઉત્તમ છે. ત્યાગનો લક્ષ મધ્યમ પ્રકારનો છે અને નામ, રૂપ તથા ગુણને ગ્રહણ કરનાર ભક્તિની ક્રિયા કનિષ્ઠ છે.

વૃક્ષપત્ર હૃદય ગાંઠ લ્યૌ । ડીર ગત્ય ગગન નિહાલ ॥

ત્યૌ નિજ ભક્તિ વૈરાગ પર । જ્ઞાન સો ઊરધ વિશાલ ॥૧૨॥

વૃક્ષનાં પાંદડાની હૃદય ગાંઠ સુધી હોય છે અને તે પાંદડાની વચ્ચે જે ડીર રહેલી છે, તેની ગતિ ઉર્ધ્વગામી માલુમ પડે છે. તેવી જ રીતે નિજ ભક્તિ અને વૈરાગની ઉપર ઉર્ધ્વ સ્વરૂપે શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન રહેલું છે.

આરધ મતિ ગત્ય ભક્તિકી । સહિત વૈરાગ સમેત ॥

દીરધ ગતિ દિવ્ય જ્ઞાન હૈ । ચિનહી સો વૈરાગ બ્રહ્મવેત ॥૧૩॥

ભક્તિ અને વૈરાગની ગતિ અલ્પ બુદ્ધિવાળી છે અને દિવ્ય જ્ઞાન ગતિ મહાન છે. તેથી હે વૈરાગી બ્રહ્મવેતા પુરુષો ! આ હકીકતને જાણવા તમે પ્રયત્ન કરો.

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે । અંગ એક ત્રિયે નામ ॥

જ્ઞાન શિર ભક્તિ ભૂજ । ત્યાગ દાહન ઓરુ વામ ॥૧૪॥

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગએ ત્રણેયનું એક જ અંગ છે, પરંતુ તેમની ક્રિયા અનુસાર જુદા જુદા ત્રણ નામ ધારણ કરાવેલા છે. કારણ કે શરીરમાં શ્રેષ્ઠ સ્થાન ભોગવનાર મસ્તક રૂપે જ્ઞાન છે અને જમણા તથા ડાબા હાથ રૂપે ભક્તિ તથા ત્યાગ છે.

બરનહુ પૂજ્ય પ્રતાપ પુનિ । ત્રિયે લક્ષકે દક્ષ સાર ॥

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગકે । વિવિધિ વિમલ વિસ્તાર ॥૧૫॥

પરમપૂજ્ય કેવલ કર્તાના પ્રતાપથી જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ એ ત્રણ લક્ષના સાર રૂપ પવિત્ર ઉપદેશનું જુદી જુદી રીતે વિસ્તાર પૂર્વક હું વર્ણન કરું છું.

મુખક લક્ષ કહુ ભક્તિકે । સુણહો સંત ધરી કાન ॥

બિચ બરનન કરું ત્યાગકે । પીછે કહેહુ શુદ્ધ જ્ઞાન ॥૧૬॥

ભક્તિનાં મુખ્ય લક્ષણ વિષે હું કહું છું તેને હે સંત ભક્તજનો ! તમે કાન દઈને શ્રવણ કરો. વચમાં હું ત્યાગનું વર્ણન કરીશ અને ત્યાર પછી શુદ્ધ ચૈતનદર્શિ જ્ઞાન વિશે કહીશ.

ભક્તિ અનિન શુભ સલિલ । મલિન ભવ રજક ગુરુદેવ ॥

સાબુ વૈરાગ શલ્યા સત્ । પટક લીયે પટ એવ ॥૧૭॥

પવિત્ર જળ રૂપ દાસાતનપણાવાળી ભક્તિ છે અને જગતનો અજ્ઞાન રૂપ મેલ દૂર કરનાર ધોબી રૂપ ગુરુદેવ હોઈ વૈરાગ રૂપ સાબુ વડે સત્ય રૂપ શલ્યા ઉપર કપડા પટકીને તેનો મેલ દૂર કરે છે.

(રાગ - ભુજંગી છંદ)

બિનુ નિજ ભક્તિસે મુક્તિ ન પાયં ।

ત્રિવિધં તાપં બુઝનં કદાયં ॥ ૧ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે નિજ કેવલ કર્તાની ભક્તિ સિવાય કોઈને મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી. તેથી સંસારના ત્રિવિધતાપ કદાપિ બુઝાતા નથી.

બિનુ તપ્ત બુઝં ચિતં સ્વાંતિયં ।

બિનુ ચિત્ત સ્વાંતં નચિનં રહાયં ॥ ૨ ॥

તે ત્રિવિધતાપ બુઝાયા સિવાય માનવોનું ચિત્ત શાન્ત થતું નથી અને તે ચિત્ત શાન્ત થયા સિવાય નિશ્ચિતપણે રહી શકાતું નથી.

બિનુ ચિત્ત નચિનં મલીનં મન મનાયં ।

જ્યૌ જ્યૌ મન મલીનં નૈનં મોક્ષ દાયં ॥ ૩ ॥

ચિત્ત શાન્ત થયા સિવાય મન મલિનદશામાં જ રહે છે અને જ્યાં સુધી મન મલિન રહે છે, ત્યાં સુધી તે ચૈતનનો મોક્ષ થતો નથી.

બિનુ મોક્ષદાયં અકામં સકાયં ।

મનુષ્યા જનમ વ્રથાયં બહાયં ॥ ૪ ॥

મોક્ષ પ્રાપ્ત થયા સિવાય માનવનું પંચભૌતિક શરીર અર્થહીન જ છે. જેથી તેઓનો સર્વોત્તમ માનવ જન્મ વ્યર્થરીતે વહ્યા જાય છે.

ફાંસુ માત તાતં સતાપં સહાયં ।

ભારતં મારંતં ગમારં ધરાયં ॥ ૫ ॥

તેવા માનવોએ પોતાનાં માતા-પિતાને કષ્ટ આપી ખોટી રીતે ફસાવ્યા છે. વળી તેવા ગમાર જીવો પૃથ્વીને વ્યર્થ રીતે ભારે ભારે છે.

ધિક્કં ધિક્કં દેહંત્વં ધરાયં ।

સચ્ચિદાસો નંદંહુનંદં સરાયં ॥ ૬ ॥

તેવા માનવોએ મનુષ્ય દેહ ધારણ કરેલો હોવા છતાં તેમને ધિક્કાર છે. કારણ કે તેઓ સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મની નિંદા કરે છે.

(સાખી)

એતેહી કાજ અકાજહી । હોત ભક્તિ બિનુ સોય ॥

તેહુતે સમજ સકલ ગ્રહો । ભક્તિ અનિન સર્વ કોય ॥૧॥

ભક્તિ સિવાય એટલાં (ઉપર દર્શાવેલ) કાર્ય અને અકાર્ય થાય છે. તેટલા માટે હે મુમુક્ષુ સજ્જનો ! તમે સર્વ કોઈ દરેક પ્રકારની સમજ દ્વારા દાસાતનપણાવાળી ભક્તિ ગ્રહણ કરો.

સુણહો સંત શ્રુતિ સાખ્યહી । વિશ્વ વદિત યશ જેહ ॥

અનંત કોટિ ભવ તરી ગયે । અનિન ભક્તિ કરી નેહ ॥૨॥

અનંત કોટી ભક્તો પ્રેમપૂર્વક દાસાતનપણાવાળી ભક્તિ કરીને ભવસાગર તરી ગયા. તે વિષે વિશ્વવિખ્યાત સંતપુરુષોની અને શ્રુતિની સાખ્ય તમે શ્રવણ કરો.

ધ્રુવ અમરીષ પ્રહેલાદ । નારદ ભ્રથ વિભીષણ જે ॥

રુઘ્માંગદ અંગદ । અનિન ભક્તિ હનુમંત ભજે ॥ ૧ ॥

ધ્રુવજી, અંબરિષ રાજા, પ્રહેલાદ, નારદમુનિ, ભરત, વિભીષણ, રુઘ્માંગદ, અંગદ અને હનુમાનજી વગેરે ભક્તોએ દાસાતનપણાવાળી ભક્તિ કરી હતી.

વાલ્મિક મુનિ વ્યાસ । જાસ ઉગ્ર બુદ્ધિ નિગમ વદે ॥

શંભુ ધારણ ધર શેષ । અનિન ભક્તિ દૃઢ ચતુર રુદે ॥ ૨ ॥

વાલ્મિક ઋષિ, વ્યાસ મુનિ, પોતાની ઉગ્રબુદ્ધિથી વેદોની રચના કરનાર બ્રહ્મા, શંકર અને પોતાના શિર ઉપર પૃથ્વીને ધારણ કરનાર શેષજી વિગેરેના હૃદયમાં દેઢતાવાળી અનિન ભક્તિ હતી.

તુલસીદાસ જયદેવ । મેવ સુર અતિ ઉચરે ॥

અનિન ભક્તિ અહંમેવ । મેવ સિર સકલ ધરે ॥ ૩ ॥

તુલસીદાસ મહાત્મા અને જયદેવ મુનિએ દેવી ગતિવાળી અપાર વાણીનો ઉચ્ચાર કર્યો છે. તેમની વાણીમાં તેમણે દાસાતનપણાવાળી ભક્તિને સર્વના શિર ઉપર ધારણ કરાવીને શ્રેષ્ઠ વર્ણવી છે.

રામાનંદ નિમાનંદ । વિષ્ણુશામ માધ્વાચાર સખે ॥

પ્રગટ કલ્લીમાંહી વંદ । અનિન ભક્તિ ચશ સકલ વિખે ॥ ૪ ॥

કળીયુગમાં પ્રગટ થયેલા રામાનંદ, નિમાનંદ, વિષ્ણુશ્યામ અને માધવાચાર્ય એ ચાર આચાર્યો અનિન ભક્તિ દ્વારા સુકિત પ્રાપ્ત કરીને વંદનીય-પૂજનીય થયા હતા.

(દોહા)

एही सब संत शिरोमणि । सरल रता रसरीत ॥

तन मन धन हरि शरणपे । अनिन भक्ति परतित ॥ १ ॥

એ સર્વ શિરોમણિ સંતપુરુષો સરળ સ્વભાવના હોઈ ભક્તિ રસમાં પ્રેમધરાવતા હતા. તેમણે પોતાનાં તન, મન અને ધન પ્રભુ પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખી દાસાતનપણે પરમાત્માના ચરણોમાં અર્પણ કર્યા હતા.

ओर संत अगणित घणे । प्रतित प्रेम अनुराग ॥

अनिन भक्ति उर सबनके । मनु यश गवन उमाग ॥ २ ॥

બીજા અસંખ્ય સંતપુરુષો પણ ભક્તિ પ્રત્યે વિશ્વાસ અને પ્રેમ રાખતા હતા. તે દરેકના હૃદયમાં અનિન ભક્તિ પ્રત્યે અત્યંત ઉમંગ હતો. તેથી તેમના માનવદેહની કીર્તિ વિશ્વમાં ફેલાઈ હતી.

(રાગ - રવેણી)

भक्ति अनिन दीन लीन मन सबनके ।

उदित प्रकाश भास ज्यौ त्यों तेज रबके ॥ १ ॥

ઉદયથી અસ્ત થતા સુધી સૂર્યનો પ્રકાશ સમ્પૂર્ણ રીતે ભાષ્યમાન થાય છે. તેવી જ રીતે તે સર્વ ભક્તોનાં મન પ્રારંભથી તે અંત સુધી દીનતા અને દાસાતનપણાવાળી ભક્તિમાં તલ્લીન થઈ ગયેલા હતા.

स्थावर जंगम जळथळजेता ।

अचर चराचर जीव जग तेता ॥ २ ॥

જળમાં નિવાસ કરતા અને પૃથ્વી ઉપર નિવાસ કરતા સ્થાવર તેમજ જંગમ જાતિના જેટલા જીવો આ વિશ્વમાં છે.

તિનુ સર્વ પ્રેમ પ્રિત્ય અનુરાગા ।

જીન જોહુસે એકતાઈ પદ પાગા ॥ ૩ ॥

સર્વ જીવોને ભક્તિ પ્રત્યે અનુરાગ રૂપ પ્રેમ અને પ્રીતિ હોય છે. કારણ કે તે ભક્તિ વડે જ પરમપદની એકતા સાધી શકાય છે.

સોહી એકતાહી ચાહી ચિત્ત નિત્ય સર્વનાં ।

વંછિત અન્ન જલ્લ ભ્રખત લ્યૌ પવનાં ॥ ૪ ॥

તે પરમપદની સાથે એકતા રાખવા ઈચ્છતા સર્વ મુમુક્ષુ માનવોનાં ચિત્ત સર્વદા ભક્તિ પ્રત્યે હોવાથી તેઓ અન્નજળનો ત્યાગ કરી ફક્ત પવનનું જ ભક્ષણ કરે છે.

એહી પરકાર સાર સર્વ ચિન્યા ।

વિવિધ ભાત્ય ભિન્ન ભિન્ન રંગ ભિન્યા ॥ ૫ ॥

એ પ્રમાણે સર્વ કોઈ શ્રેષ્ઠ વસ્તુને જાણ્યા બાદ વિધિવિધ પ્રકારના જુદા જુદા રંગે રંગાઈ ગયા છે.

યૌ સર્વ જીવ એક એકપે આધિનસે ।

સોહુ નિજ પ્રેમ ભક્તિ તેહુ તિનસે ॥ ૬ ॥

એવી રીતે સર્વ જીવો એકબીજાને આધિન રહી નિજ ભક્તિ પ્રત્યે સત્ય પ્રેમ રાખે છે.

તલ્લ તેહુંસે સર્વ રુચિત સવાંદુ ।

અદ્વૈત દ્વૈત જલ્લ ભયે અનાદુ ॥ ૭ ॥

જ્યારે અનાદિના એક અદ્વૈત કર્તાપદમાંથી દ્વૈત સ્વરૂપે સર્વ અંશો છુટા પડ્યા ત્યારે તેમને ઈન્દ્રિયોના સ્વાદ રૂચિકર લાગવા માંડ્યા.

પ્રસિદ્ધિ સકલ સુખ યુગલ સમેતા ।

અદ્વૈતપદ કહો કુળ કીનુ હેતા ॥ ૮ ॥

એકમાંથી બીજુ થવાથી પ્રસિદ્ધપણે સર્વને સુખ થાય છે.
કારણ કે એક અદ્વૈતપદ પ્રત્યે કોને હેત ઉત્પન્ન થાય છે ? તે કહો.

ગ્રમમાત સંજુક્ત પયે નાંહી ।

પ્રસવ દ્વૈત બાલક દુધ પાંહી ॥ ૯ ॥

જ્યાં સુધી ગર્ભરૂપ બાળક માતાના ઉદરમાં સંયુક્તપણે રહે છે, ત્યાં સુધી તે બાળકને પયપાન કરવાની આવશ્યકતા પડતી નથી. પરંતુ તે બાળકનો પ્રસવ થતાં માતાથી જ્યારે તે બાળક અલગ થાય છે, ત્યારે તેને દૂધ પીવાની આવશ્યકતા પડે છે.

ત્યૌ નિજ જન બિનુ દ્વૈત સનેહુ ।

ગુરુ સચ્ચિદાનંદ હારદ ન દેહુ ॥ ૧૦ ॥

તેવી જ રીતે દ્વૈત રૂપ જગત પ્રત્યે સ્નેહ રાખ્યા સિવાય નિજ ભક્તજનને ગુરુ પોતે સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મનું હારદ અર્પણ કરતા નથી.

જ્યૌ નિધ છીપ સ્વાંતિ રત્ય તેહા ।

પ્રતિત પ્રેમ પ્રગટ થાત મેહા ॥ ૧૧ ॥

જેવી રીતે સમુદ્રમાં સ્વાતિ નામક માછલીને અત્યંત પ્રેમપૂર્વકનો સ્નેહ (પ્રેહ) ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે જ તેના વિશ્વાસ અને પ્રેમના પરિબળથી વરસાદ પ્રગટ થાય છે.

પ્રેમ અનંગ સકલ ઘટ સોઈ ।

યુગલ રમણ બિનુ પ્રગટ ન હોઈ ॥ ૧૨ ॥

પ્રત્યેક ઘાટોમાં કામદેવ (વિષયવાસના) પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે. પરંતુ બંનેના વિલાસ સિવાય તે વિષયવાસના બહાર પ્રગટપણે માલુમ પડતી નથી.

કાષ્ટ પહાણ મધ્ય અગ્નિવાસુ ।

દ્વૈત ગહન બિનું નહિન પ્રકાસુ ॥ ૧૩ ॥

લક્કડ અને પથરની અંદર અગ્નિએ નિવાસ કરેલો છે. પરંતુ બીજી વસ્તુની સાથે તેને ઘર્ષણ કર્યા સિવાય તેમાંથી અગ્નિ પ્રગટ થતો નથી.

તમ નિજ ચૈતન સકલ સહાઈ ।

બિન સત્ગુરુ સંગ દરશન ન પાઈ ॥ ૧૪ ॥

તેવી જ રીતે નિજ ચૈતન-અંશો દરેક ઘાટોમાં શોભી રહેલા છે. પરંતુ સાચા ગુરુના સંગ સિવાય તેના દર્શન થઈ શકતા નથી.

તપ્ત તેજ હેજ અનુસુત તોઈ ।

દ્વૈત આશ્ર બિનુ વ્રખ્યા ન હોઈ ॥ ૧૫ ॥

સૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સમુદ્રના અથાગ જળ ઉપર પડવાથી જળ તપે છે. પરંતુ તેમાંથી વરાળ ઉત્પન્ન થઈ તેના વાદળ બંધાયા સિવાય વરસાદ વરસતો નથી.

કૈવલપદ તેમ તેજ નિજ સોહુ ।

કરુણા નિર બિનુ ભક્તિ ન હોહુ ॥ ૧૬ ॥

તેવી જ રીતે કૈવલપદ સ્વયં પ્રકાશિત છે. પરંતુ જળ રૂપ (શ્રી પરમગુરુની) કરૂણા સિવાય તે કૈવલપદની ભક્તિ થઈ શકતી નથી.

લોક ચતુર્દશ યશ વશ રંગી ।

દ્વૈત આધિન પદ પ્રેમ ઉમંગી ॥ ૧૭ ॥

ચૌદલોક કીર્તિના રંગને વશ થયેલા છે, પરંતુ દ્વૈત રૂપ પરમપદને આધિન થવાથી તે પદ પ્રત્યે પ્રેમ અને ઉમંગ થાય છે.

યુગલ યુગલ બિનુ સકલ અપંગા ।

સૂક્ષ્મ સ્થૂલ તન કીટ પતંગા ॥ ૧૮ ॥

સૂક્ષ્મ દેહના તેમજ સ્થૂલ દેહના કીટ, પતંગ વિગેરે
એકબીજાના જોડાણ સિવાય સર્વ ઘાટો અપંગદશા જ ભોગવે છે.

જડ બિનુ ચૈતન કરત ન જ્ઞાના ।

બિનુ ચૈતન જડ શૂન્ય સમાના ॥ ૧૯ ॥

જેવી રીતે પંચભૌતિક જડ ઘાટ સિવાય ચૈતન-અંશ કોઈને
જ્ઞાન કરી શકતો નથી અને ચૈતન-અંશ સિવાય પંચભૌતિક જડ દેહ
શૂન્યવત્ જ રહે છે.

દ્વૈત બિના નહિ હાસ બિલાસા ।

યુગલ મિલ્યે પદ પૂજ્ય પ્રકાશા ॥ ૨૦ ॥

દ્વૈત રૂપ જગતની સાથે સંબંધ રાખ્યા સિવાય કોઈને અન્ય
પ્રત્યે હાસ્ય વિનોદ ઉત્પન્ન થતો નથી તેમ અંશને અંશીપદ સાથે
મેળાપ થવાથી પૂજનીય પરમપદ પ્રકાશિત થાય છે.

પ્રકૃતિ પુરુષ તન મૂળ એનાદિ ।

અદ્વૈત ર્દૈત ભય સકલ સવાદિ ॥ ૨૧ ॥

પુરુષ અને પ્રકૃતિનાં શરીર મૂળ અનાદિનાં છે. તેઓ સર્વ
અદ્વૈતપદમાંથી છૂટા પડી આ બાજુ આવ્યા બાદ ભક્તિરસમાં
સ્વાદ લેતા થયા હતા.

સોહુ નિજ સ્વાદ ભક્તિ રસ ભેદા ।

કહત પોકાર ચારુ સત વેદા ॥ ૨૨ ॥

ચાર વેદ પણ સત્ય પોકાર કરીને કહે છે કે નિજપદનો
આસ્વાદ લેવા માટે ભક્તિરસનો ભેદ અવશ્ય સ્વીકારવો પડશે.

નિગમ નિરુપ સ્વરુપ સરાયે ।

તાઈ વિમલયશ સબ જન ગાયે ॥ ૨૩ ॥

વેદો ભક્તિના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરીને તેની સરાહના કરે છે. વિશ્વના સર્વ સુજ્ઞ માનવો પણ તે નિર્મળ ભક્તિના ગુણગાન ગાય છે.

ગાવત યશ જીનું મોક્ષહી પાવા ।

તાતે સકલ સર્વ કરતહી ચહાવા ॥ ૨૪ ॥

જેને પરમમોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો છે, તેઓ ભક્તિના યશ ગાય છે. તેટલા માટે જ તેઓ સર્વ ભક્તિની ચાહના કરે છે.

વ્યાકરણ ભાસ અભ્યાસ અનંતુ ।

કથત વાણી સર્વ છાણહી તંતુ ॥ ૨૫ ॥

ઘણા જ અભ્યાસને અંતે વ્યાકરણ ભાષા ભાષ્યમાન થાય છે અને સર્વ પ્રકારની વાણીનું કથન કરવાથી તત્ત્વોની છણાવટ કરી શકાય છે.

શાસ્ત્રર ખટ ઘટ મઠ પટ શોધે ।

વિધિ નલ્લેદ ભેદ ભવ બોધે ॥ ૨૬ ॥

છ શાસ્ત્રોમાં, દરેકના હૃદયોમાં, મંદિરોમાં અને અંતરપટમાં મુમુક્ષુ માનવો ભક્તિની શોધ કરે છે. વળી બ્રહ્માએ અદ્વૈતપદમાં ભક્તિનો નિષેધ કર્યો છે, છતાં તેમણે વિશ્વના માનવોને તે ભક્તિનો ભેદ જાણવા માટે ઉપદેશ કર્યો છે.

સર્વ મિલિ સાર સિદ્ધાન્ત નિકારે ।

ભક્તિ અનિન પદ પ્રગટ પોકારે ॥ ૨૭ ॥

ઉપર પ્રમાણે તે સર્વ મળીને ભક્તિનો સાર અને સિદ્ધાંત

જાહેરમાં પોકાર કરીને એવો પ્રગટ કર્યો છે કે દાસાતનપણાવાળી ભક્તિનું પદ શ્રેષ્ઠ છે.

પુરાણ અષ્ટાદશ યશ જોહી ભેદા ।

વદીત સત્ ભક્તિ ઓર નખેદા ॥ ૨૮ ॥

જેણે કીર્તિનો ભેદ પ્રાપ્ત કર્યો છે. એવા અઢાર પુરાણોમાં પણ અન્યનો નિષેધ કરીને સત્ય ભક્તિનું વર્ણન કર્યું છે.

વિપ્ર સકલ મુનિજન ઋષિ રાચે ।

ભક્તિ અનિન દીન હોઈ પ્રભુ જાચે ॥ ૨૯ ॥

સર્વ બ્રાહ્મણો, મુનિજનો અને ઋષિઓ નમ્રતા પૂર્વક પ્રભુ પાસે અનિન ભક્તિની યાચના કરે છે.

સંત અનંત કોટ ડર આસે ।

પ્રેમ ભક્તિરસ પ્રગટ પ્રકાસે ॥ ૩૦ ॥

અનંત કોટી સંત પુરુષોના હૃદયમાં પણ ભક્તિરસ પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને પ્રેમ જાહેર રીતે પ્રકાશે છે.

ચૌદેડ લોક મોક્ષ સોહુ બરણે ।

ભક્તિ સુભગ પદ સદ કરી નરણે ॥ ૩૧ ॥

એવી રીતે ચૌદલોક ભક્તિને સત્ય ને શ્રેષ્ઠ પદ તરીકે નિર્ણય કરી તેનાથી પ્રાપ્ત થતા મોક્ષપદનું વર્ણન કરે છે.

સુણહો સંત મમ સુઘડ સચેતા ।

અનિનદાસ હરિજનહી સમેતા ॥ ૩૨ ॥

હે મારા સુઘડ અને કૈવલ જ્ઞાનથી જાગ્રત થયેલા સંતપુરુષો તથા દાસાતનપણાવાળા ભક્તજનો વિગેરેને હું કહું છું તે તમે શ્રવણ કરો.

પહી વિધિ સોજ યોજ હમ કરહી ।

બિનહુ ભક્તિ કોહુ નહિ નિસ્તરહી ॥ ૩૩ ॥

એ પ્રમાણે મેં ભક્તિના સાજની શોધ કરી છે કારણ કે કેવલ કર્તાની ભક્તિ કર્યા સિવાય કદાપિ કોઈનો નિસ્તાર થતો નથી.

તાતે સકલ જન ગ્રહો મમ ચરણાં ।

હોઈ રહો દીન લીન અશરણ શરણાં ॥ ૩૪ ॥

તેટલા માટે જ હે સર્વ મુમુક્ષુ માનવો ! તમે કોઈનું શરણ ગ્રહણ કર્યા સિવાય મારા ચરણ ગ્રહણ કરીને નમ્રભાવે મારા શરણે જ રહો.

કરહુ સકલ હમ જબી ભવ પારા ।

દેવું પઠવાઈ નિજ ધામ હમારા ॥ ૩૫ ॥

ત્યારે હું તમો સર્વને ભવપારંગત કરીને જ્યાં અમારું કેવલ ધામ છે ત્યાં મોકલી આપીશ.

જાઈ નિજ ધામ પરમ સુખ પાવો ।

ભવસંકટ વટ બહોર ન આવો ॥ ૩૬ ॥

તે નિજ કેવલ ધામમાં જઈને તમે પરમ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરો. જેથી તમારે જન્મ-મરણ રૂપ મહાન દુઃખ ભોગવવા જગતમાં પાછા આવવું પડશે નહીં.

તેહુતે અનિન નિજ ભક્તિ આરાધો ।

ગુરુ મુખ વચન સંચન કરી સાધો ॥ ૩૭ ॥

તેટલા માટે તમે સર્વ તે અનિન ભક્તિની આરાધના કરો અને ગુરુના મુખમાંથી નીકળેલ કેવલ જ્ઞાનયુક્ત ઉપદેશમય વચનોનો સંચય કરીને તેની સાધના કરો.

સંશે સકલ તજી તન મન અર્પો ।

શિશ સહિત મમ ચરણ સમર્પો ॥૩૮॥

વળી તમે સર્વ સંશયોને ત્યજી દઈ તમારા તન, મન સહિત
શિશ મારા ચરણમાં સમર્પણ કરો.

રહો હુ નચિન ફેરી કીનસે ન ડરહો ।

હોઈ અલમસ્ત ઉદયે લ્યું ફરહો ॥૩૯॥

ત્યાર પછી તમે કોઈથી પણ ડર્યા સિવાય નિયંત્રિત પણે રહી
શકશો અને ફરીથી સૃષ્ટિનો ઉદય થતાં સુધી અલમસ્ત પણે
વિશ્વમાં ફરી શકશો

હૃદયે કમલ મલ રહિત વિચરહી ।

પ્રેમ પ્રિત્ય રસ રિત્ય સમરહી ॥૪૦॥

તમારા હૃદય કમળને મળથી રહિત-નિર્મળ બનાવીને
વિશ્વમાં વિચરો અને પ્રેમપૂર્વક દરરોજ નિયમિત તે કેવલ કર્તાનું
સ્મરણ કરો.

ગદગદ કંઠ ગલિત તન સારું ।

મમ ચરણ ચિત્ત પ્રેમ અપારું ॥૪૧॥

ગદગદિત કંઠે થઈ તમારા આખા શરીરને ગલિત બનાવી
અત્યંત પ્રેમ પૂર્વક તમારું ચિત્ત મારા ચરણમાં રાખો.

રહેણ દિવસ અંશ અનુસુત નેહુ ।

આપા રહિત ગ્રહીત અહંમેહુ ॥૪૨॥

તમારા અખંડ ચૈતન્ય-અંશ સ્વરૂપની સાથે રાત્રિદિવસ તમે
સ્નેહ રાખો અને અહંપણાનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ અહંમેવ ગ્રહણ કરો.

ઇન્દ્રિ અનંગ ભંગ રસ રૂપા ।

અંગ સકલ સંઘે પ્રેમ સ્વરૂપા ॥૪૩॥

દશ ઈન્દ્રિયોના અનંગનો અને તેના રૂપરસનો ભંગ કરીને
અન્ય સર્વ અવયવો પ્રત્યે પ્રેમસ્વરૂપે નિહાળો.

રોમ રોમ રગ રગ તન સારે ।

બિન નિજ પ્રેમ નેમ સબ ટારે ॥ ૪૪ ॥

શરીરના પ્રત્યેક રોમેરોમ અને રગેરગ પ્રત્યે પ્રેમ રાખો.
કારણકે પોતાના પ્રેમ સિવાય ધાર્મિક નિયમો વિગેરેનું પાલન થતું
નથી.

અનિન બચન અહોનિશ અનુરાગા ।

મમ પદ પંકજ કમલ ચિત્ત લાગા ॥ ૪૫ ॥

નમ્રતાવાળાં વચનો બોલવા પ્રત્યે તમો અહર્નિશ પ્રેમ રાખો
અને મારા ચરણકમળમાં તમારું ચિત્ત પરોવેલું રાખો.

एहु निज लक्ष भक्ति रस भाखे ।

કહેહુ સજન જેહી રહુ તેહી પાખે ॥ ૪૬ ॥

જે સજજનો મારા પાસે રહે છે, તેઓને એવા નિજ લક્ષની
ભક્તિના રસનું પાન કરવાનું હું કહું છું.

भक्ति अनिन एही जेही कोहु कीजे

અંતઃકરણ ભજન હમ રીઝે ॥ ૪૭ ॥

એવી અનિન ભક્તિ જે કોઈ માનવો કરે છે, તેઓના સાચા
અંતઃકરણ પૂર્વકના ભજનથી હું પ્રસન્ન થાઉં છું.

रीझहु भक्ति अनिन करे जेहु ।

કૈવલ મોક્ષ પરમ હમ દેહુ ॥ ૪૮ ॥

જે માનવો અનિન ભક્તિ કરે છે, તેઓ ઉપર હું પ્રસન્ન થાઉં
છું. જેથી તેઓને હું પરમ કૈવલ મોક્ષ અર્પણ કરું છું.

કહે કુવેર સૂળો મમ દાસા ।

હમ અવતાર અકલ અવિનાસા ॥ ૪૯ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે હે મારા
ત્યાગી ગૃહસ્થી પ્રિય અનુયાયિઓ (નરનારી) ! તમે સર્વ શ્રવણ
કરો કે હું અકળ અને અવિનાશી કેવલ કર્તાના પરમવિશેષ અંશનો
અવતાર છું.

(સાખી)

ચૌદ તબક દશુ દશ દસા । જલ થલ સપ્ત પાતાલ ॥

બિનુ નિજ ભક્તિ અનિન મમ । ઓર સબ આલ પંપાલ ॥૧॥

ચૌદ તબક, દશ દિશાઓ, જળ, પૃથ્વી, સાત દ્વીપ અને
પાતાળ વિગેરેમાં મેં દર્શાવેલ કેવલ ભગવાનની અનિન ભક્તિ
સિવાય અન્ય સર્વ બાબતો આળપંપાળ સમાન છે.

ભક્તિ અનંગ ત્રિયા તન તળો । ક્રિયા જીનું નૈન નચાય ॥

મુસક વદન સો બોલાવળો । મોલહી પ્રતક્ષ પિયુ આય ॥૨॥

જેવી રીતે ભક્તિ એ સ્ત્રીના શરીરના કામદેવ રૂપ હોવાથી
તેની ક્રિયા નેત્રોને નચાવવાની છે. તે પોતાના હસતા મુખથી
પોતાના પતિને બોલાવે છે. એટલે તેનો પતિ તેને પ્રત્યક્ષ આવીને
મળે છે.

નૈન નચાવન પ્રેમ હે । મુસક વદન ઊર ચાહ્ય ॥

અનંગ અંગ નિજ ધ્યાન હે । મમ પદ પતિ સદ ગ્રાહ્ય ॥૩॥

તેવી જ રીતે નેત્રો નચાવવાની જે ક્રિયા થાય છે તે પ્રેમના
લીધે જ થાય છે અને હસતું મુખ રાખી પોતાના હૃદયમાં તે કેવલ
પતિની ચાહના રાખે છે. શરીરનો અનંગ (કામદેવ) તે અંશનું
પોતાનું ધ્યાન છે. તે ધ્યાન વડે જ તે સાચા કેવલપતિના ચરણ
ગ્રહણ કરે છે.

ભક્તિ અનંગ ત્રિયે તન વિધિ । પ્રેમ ચાહ્ય કીયે ધ્યાન ॥

સૂળહો સજન મમ શુદ્ધ ચિત્તે । કરહો તાઝ અવિલાન ॥૪॥

પ્રેમ, યાદના અને ધ્યાન એ ભક્તિના અનંગના ત્રણ સ્વરૂપો છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે હે મારા સંત સજ્જનો ! તમે શુદ્ધ ચિત્તથી શ્રવણ કરો કે તે ભક્તિનું તમે અહર્નિશ અવિલાન કરો.

(છંદ-ભુજંગી)

એસી સજન ભક્તિ કીમ ન કરોતિ ।

સદા સત્ સોહાગ પરમપદ પન્હોતિ ॥ ૧ ॥

પરમકૃપાળુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે હે સજ્જનો ! તમે એવી શ્રેષ્ઠ ભક્તિ શા માટે કરતા નથી ? કારણ કે તેનાથી હંમેશા સત્ય પણે શોભી રહેલ પરમપદની પહેચાણ થાય છે.

આલોકં પરલોકં જીનું પદ પ્રયેયં ।

રટં શ્રી વિમુખં કારજનં શ્રીયેયં ॥ ૨ ॥

આલોક અને પરલોકમાં જે પદ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે, તે પદનું પોતાના મુખ વડે રટણ કરવાથી પોતાનું કલ્યાણ થાય છે.

જીવં સર્વ વિહારં સંજમં આધારં ।

સર્વ્યં શક્ત ભક્તિ સનેહં વધારં ॥ ૩ ॥

ભક્તિ સાથેના જોડાણના આધારે સૃષ્ટિમાં સર્વ જીવો વિહાર કરે છે. એવી મહાન શક્તિશાળી ભક્તિનું સેવન કરવાથી પ્રભુ પ્રત્યેના સ્નેહમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

વિશ્વનં સ્વરૂપં સનેઃ સંધ વિનોધં ।

તિમંતે સ્વરૂપં ભયં ભક્તિ બોધં ॥ ૪ ॥

વિશ્વમાં ભક્તિના સ્વરૂપથી પરસ્પર સ્નેહ અને સોબત થવાથી આનંદ થાય છે. વળી તે ભક્તિના ઉપદેશથી અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના સ્વરૂપનો ભય રહેતો નથી.

અનંતં પ્રકારં રસં ભક્તિ ભાવં ।

પિંડં બ્રહ્માંડં સતંત્રં સહાવં ॥૫॥

તે ભક્તિભાવમાં અનંત પ્રકારના રસ રહેલા છે. વળી પિંડ અને બ્રહ્માંડમાં સર્વત્ર તે ભક્તિ સર્વને સહાયતા કરે છે.

एवं भक्ति व्याप्तं जांहां जम फळ प्राप्तं ।

उत्तमं भजनं कैवल पद पराप्तं ॥६॥

એવી આ ભક્તિ સર્વત્ર વ્યાપક રહેલી હોવાથી જ્યાં જેને જેવું ફળ જોઈએ ત્યાં તેને તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉત્તમ પ્રકારે કેવલ કર્તાનું ભજન કરવાથી કેવલ પદ પ્રાપ્ત થાય છે.

(દોહા)

भक्ति सरल सर्व व्यापक । हेत विभाग जोनंग ॥

ज्यांहां जम जेवी तांहां त्यम । उत्तम मध्यम उमंग ॥१॥

સરળ ભક્તિ સર્વત્ર વ્યાપક હોવાથી તેનામાં હેતનો વિભાગ અધિક રહેલો છે. તેથી જ્યાં જેને જેવો ભાવ-પ્રેમ અને ઉમંગ હોય, ત્યાં તેનાથી તેવી ઉત્તમ અને મધ્યમ પ્રકારની ભક્તિ થાય છે.

मध्यम अलप उपासना । विषयानंद सुख जेह ॥

उत्तम भजनानंद हे । कैवल मोक्ष सनेह ॥२॥

મધ્યમ પ્રકારની અલ્પ ઉપાસના કરવાથી વિષયાનંદનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉત્તમ પ્રકારના ભજનાનંદથી કેવલ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભક્તિ સધન ધન મેહ । કરન જીવન અંકુર ઉદયં ॥

વ્રહ્મા બિના બીજ જમી જેહ । ડગહી ન અનેક ઉપાય કીયં ॥૧॥

ભક્તિ એ સધન ધન રૂપ વરસાદ સમાન હોવાથી જીવોના મોક્ષના અંકુરને ઉદય કરે છે. જેવી રીતે વરસાદ સિવાય અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પૃથ્વીની અંદરના બીજ ઊગી શકતા નથી.

ઋતુ બિના નાંહીન ન ફલંગ । યગ મૃગ વૃક્ષ પશુ મનુષ્ય તનુ ॥

તમ બિનુ ભક્તિ અનંગ । પરમ મોક્ષ ફલ પાવે નાં જનુ ॥૨॥

વળી જેવી રીતે ઋતુ સિવાય પક્ષી, મૃગ, વૃક્ષ, પશુ અને મનુષ્ય વિગેરેના ઘાટો ફળીત થતા નથી. તેવી જ રીતે આરતપૂર્વકની ભક્તિ સિવાય પરમકૈવલ મોક્ષ રૂપ ફળ માનવોને પ્રાપ્ત થતું નથી.

સકલ સુખ દરસ ચૈન । ભક્તિ ચિંતામણિ કલ્પતરુ ॥

કરુણામય કામધેન । દિન દિન નવીન સરુ ॥૩॥

ભક્તિ એ ચિંતામણિ, કલ્પતરુ અને કરુણામય કામધેનુ સમાન હોવાથી ભક્તિના ઘરમાં સર્વ પ્રકારના સુખો દેશ્યમાન થાય છે અને તેનાથી દિનપ્રતિદિન નવીન જ સ્વરૂપો જોવા મળે છે.

સો ન કરહો મતિમંદ । અંધ ક્યૌ નિરંધર નર ॥

પ્રજાસુ છુટહી ભવ પંદ । છંત જીનુ સમરે સ્વર ॥૪॥

છતાં મંદ બુદ્ધિવાળા અને આંતરિક જ્ઞાન ચક્ષુથી રહીત માનવો તેવી શ્રેષ્ઠ ભક્તિ કરતા નથી. પ્રણવ સાથે અમર મંત્રનું સ્મરણ કરવાથી સંસારના બંધનોમાંથી અને જન્મમરણના ફંદમાંથી છૂટી શકાય છે.

(દોહા)

અખિલ લોક અનુકરમની । ભક્તિ રસાયણ ધાત્ય ॥

અષ્ટસિદ્ધિ નવ નિધિ તાંહાં । જાઘેર ભક્તિ સરાધ ॥૧॥

ભક્તિએ રસાયણ-ધાતુ સમાન હોવાથી અખિલ સૃષ્ટિના માનવો તેના અનુક્રમમાં આવી જાય છે. વળી જેના મકાનમાં ભક્તિની આરાધના હોય છે, તેને ત્યાં આઠ સિદ્ધિઓ અને નવ નિધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

કોટી કલપ જપ તપ કરે । દુરલભ પાવહી પદ પર્મ ॥

સો સત્ગુરુ નિજ ભક્તિસે । તુરત બતાવહી મર્મ ॥૨॥

કરોડો કલ્પો સુધી જપ તપ કરવા છતાં પરમ કૈવલપદ પ્રાપ્ત થવું મહાન દુર્લભ છે. પરંતુ નિજ કૈવલ કર્તાની ભક્તિ કરવાથી તુરત સત્ગુરુ (સાચા ગુરુ) તે પરમ કૈવલ પદનો માર્ગ બતાવી દે છે.

(રાગ - રવેણી)

ધન્ય સત્ગુરુ સોઈ ભક્તિકે દાતા ।

જાસુ પાવહી અવિન્યાસ વિધ્યાતા ॥ ૧ ॥

ભક્તિના દાતાર એવા હે સત્ગુરુ ! આપને ધન્ય છે. કારણ કે તેવા સત્ગુરુ દ્વારા જ અવિનાશી કર્તાપદ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે.

પરમ કૃપાલુ દયાળ સનેહુ ।

ભવતારણ કારણ ધરે દેહુ ॥ ૨ ॥

તે પરમકૃપાળુ અને દયાળુ સત્ગુરુએ વિશ્વના માનવોનું કલ્યાણ કરવા માટે જ પ્રેમપૂર્વક માનવદેહ ધારણ કર્યો છે.

અવિગત્ય પુરુષ અખંડિત આદુ ।

મનુ તનસે ધરી કરહી સંવાદુ ॥ ૩ ॥

તે અનાદિ પુરુષ અવિગત અને અખંડ છે, પરંતુ તેમણે માનવદેહ ધારણ કરીને જ્ઞાનનો સત્સંગ કર્યો.

ઔઠ હાથ તન સર્વ સરેખા ।

ગતિ મતિ ભિન્ન અરુઢ અલેખા ॥ ૪ ॥

દરેક માનવનો સાડા ત્રણ હાથનો દેહ એક સરખો જ હોય છે. પરંતુ તે દરેકની ગતિ અને બુદ્ધિમાં ભિન્નતા હોવાથી સત્ગુરુ પોતે અલેખ અને અરુઢ ગતિવાળા છે.

જાઈ વિમલ યશ દશ અવતારા ।

ગાવત ડર ધરી વારમવારા ॥ ૫ ॥

વિશ્વના દશ અવતારો પણ તે સત્ગુરુના વારંવાર વિમળ યશ ગાઈને તેમને પોતાના હૃદય કમળમાં ધારણ કરતા હતા.

શેષ માહેશ વિરંચી ગણેશુ ।

કરહી વંદન જીનું સુર સુરેશુ ॥ ૬ ॥

શેષ, શિવ, બ્રહ્મા અને ગણપતિ, વિગેરે દેવો તેમજ દેવોના પતિ ઈન્દ્ર વિગેરે પણ તે સત્ગુરુની વંદના-પ્રાર્થના કરતા હતા.

એ અનાધ આધ ગુરુ પદમી ।

લહત ન જીવ મતિ મરમ અધરમી ॥ ૭ ॥

એવા સત્ગુરુની પદવી આદિ અનાદિની છે. છતાં અધર્મી જીવો તે ભર્મને જાણતા નથી.

અકલ અમાપ વ્યાપ પખ જીનકી ।

ગ્રહે જેહી શરણ કરહી ગતિ તિનકી ॥ ૮ ॥

તે સત્ગુરુનો મત-પક્ષ અકળ, અમાપ અને વ્યાપક છે તેવા સત્ગુરુનું શરણ જેઓ ગ્રહણ કરે છે. તેમનું તેઓ કલ્યાણ કરે છે.

પર ઉપગાર કરન નિજ કરતા ।

ધરી સત્ગુરુ તન વિશ્વ વિચરતા ॥ ૧ ॥

તે નિજ કર્તા વિશ્વના માનવો ઉપર મહાન પરોપકાર કરવા
માટે સત્ગુરુનું શરીર ધારણ કરીને વિશ્વમાં વિચરતા હોય છે.

સમજ અનંત અંત નહિ જાકી ।

બહુ વિધિ સાખ્ય ભાખ્ય રસનાકી ॥ ૧૦ ॥

તે સત્ગુરુની સમજ રૂપ જ્ઞાન અનંત હોવાથી જેનો અંત
આવી શકે તેમ નથી. તેઓએ પોતાની જીહ્વા વડે ગ્રંથોમાં ઘણા
પ્રકારની સાખીઓનો ઉચ્ચાર કર્યો છે.

બોધ અગાધ વાદ સર્વ વેધી ।

પરસાવહી પદ પરમ અછેદી ॥ ૧૧ ॥

તે સત્ગુરુનો મહાન અગાધ ઉપદેશ સર્વ પ્રકારના વાદ
વિવાદને વેધે તેવો હોવાથી તેવા ઉપદેશ વડે છેદી ન શકાય તેવા
પરમપદનો સ્પર્શ કરી શકાય છે.

પક્ષપાત વિનુ જાત્ય સહેતુ ।

સરવ સકલ ગત્ય મોક્ષકે ખેતુ ॥ ૧૨ ॥

તે સત્ગુરુના ઉપદેશની જાત કોઈપણ પ્રકારના પક્ષપાત
સિવાયની હોવાથી તેમના પ્રત્યે હેત ઉત્પન્ન થાય છે. તેમની સર્વ
પ્રકારની ગતિ અને મહેનત અખંડ મોક્ષના ક્ષેત્ર અર્થે જ હોય છે.

પરમગુરુ ભગવાન કરુણાસાગર રચિત

(જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ નિરુપણ ગ્રંથ સમ્પૂર્ણ)

સત્ કૈવલ સાહેબ

તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ
પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર રચિત

(સાંખ્ય વિભાગ પંચીકરણ)

◡ અમાસ ◡

અમાસે વાસો શુન્યમે । આપ અવ્યક્ત અવાચ ॥

પાદુ પાણ્ય ચક્ષુ વિના । સ્વે ચૈતનમાં સોહાચ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન સમ્પ્રદાયનાં આદ્ય સ્થાપક પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે અમાસે શૂન્યમાં વસતા તે કેવલ કર્તા પોતે અવ્યક્ત અને વાચાથી રહિત છે. પગ, હાથ અને નેત્રો સિવાયના તે કર્તા પોતે પોતાના મહાદ સજાણ જાણ્ય ચૈતન સ્વરૂપી સોહાગમાં શોભી રહેલા છે.

જા દિન જન્મ નહિ શક્તિકો । બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહાવેશ ॥

તેત્રીસ કરોડ દેવ નહિ । ચંદા સૂર નહિ શેષ ॥ ૨ ॥

જે દિવસે આદ્ય શક્તિ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકરનો જન્મ જ ન હતો અને જ્યારે તેત્રીસ કરોડ દેવો પૈકી ચંદ્ર, સૂર્ય અને શેષ પણ ન હતા.

આપ ઈચ્છાએ અરુપથી । રુપ ધર્યો ભગવંત ॥

તા ઈચ્છાકી શક્તિ હે । શક્તિસે પંચુ તંત ॥ ૩ ॥

ત્યારે તે કેવલ કર્તાએ પોતાની ઈચ્છાવૃત્તિ વડે અરૂપમાંથી સ્વરૂપ ધારણ કર્યું તે ઈચ્છાથી જ શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે અને તે શક્તિથી પાંચ તત્ત્વો થયેલા છે.

પંચ તત્ત્વમે જાણીયે । વ્યોમ સકલની આદ્ય ॥

ગ્રાહક તત્ત્વ સમીર હે । ભયો હે શુન્ય પ્રસાદ ॥ ૪ ॥

તે પાંચ તત્ત્વો પૈકી સર્વની આદિમાં ઉત્પન્ન થયેલું
આકાશતત્ત્વ જાણવું અને તે આકાશતત્ત્વમાંથી તેની પ્રસાદી રૂપે
પવનતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું છે.

તત્ત્વ સહ્યાંનક પવનતે । પ્રગટ ભયો હે તેજ ॥

ઝલ્મલ જ્યોતિ તેજ તે । ઉપજ ભયો અપ હેજ ॥ ૫ ॥

તે પવનતત્ત્વમાંથી અગ્નિતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું છે અને તે
ઝળહળાટ પ્રકાશમય અગ્નિતત્ત્વથી હેજ રૂપ જળતત્ત્વ થયું છે.

અપતે અવનિ ઉપની । તત્ત્વ પંચમો જોય ॥

સત્ કુવેર સંજમ કરે । આતમ સરવનો સોય ॥ ૬ ॥

તે જળતત્ત્વથી પાંચમું પૃથ્વીતત્ત્વ પ્રગટ થયું છે. પરમગુરુ
શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે સર્વ આત્માઓનો
પંચતત્ત્વોની સાથે હું સંયોગ કરી આપું છું.

◡ તિથિ - ૧ ◡

પડવે પિંજર તાહેરું । ઉપન્યુ અચાનક જોહ ॥

પંચતત્ત્વને મેલવી । બાંધ્યો શુદ્ધ સનેહ ॥ ૧ ॥

હે અંશ ! પડવાના દિવસે તારું પિંજર (પાંજરું) રૂપ
પંચભૌતિક શરીર એકદમ અચાનક ઉત્પન્ન થયું. તેની અંદર
પંચતત્ત્વોની મેળવણી કરીને તેની સાથે શુદ્ધ સ્નેહનું બંધારણ કર્યું.

દશ પરકાર વાયુ વસે । ક્ષિતિ તેજ ગગન સમાન ॥

દ્વારે દ્વારે વસે દેવતા । પવન કરત પરીયાન ॥ ૨ ॥

સ્થૂલ શરીરમાં પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ એ
પાંચ તત્ત્વો સમાન ભાગે રહેલા છે અને તેમાં દશ પ્રકારના વાયુ
વસેલા છે. વળી તે શરીરના દરેક દ્વારે દૈવિ તત્ત્વના અંશ વસેલા છે.
અને તે સ્થાને રહીને પવન પ્રવેશ કરે છે.

મૂલચક્ર ગણનાપતિ । ઉત્પત્તિ બ્રહ્મા વિલાસ ॥

નાભિ કમલ વિષ્ણુ રહે । હૃદયે નિરંજન વાસ ॥ ૩ ॥

મૂળ ચક્રરૂપ ગુદા દ્વારે ગણપતિ રહેલા છે. ઉત્પત્તિ સ્થાને
વિલાસી બ્રહ્મા વસેલા છે. નાભિકમળમાં વિષ્ણુનું રહેઠાણ છે અને
હૃદયસ્થાને નિરંજન વસે છે.

કંઠસે વાસો શિવનો । નાશાયે અશ્વનિકુમાર ॥

કરણ વાસો દ્વિગપાલનો । રસનાયે વરુણ વિચાર ॥ ૪ ॥

કંઠ સ્થાને શંકરનો વાસો છે. નાશિકાએ અશ્વનિકુમાર રહે
છે. કર્ણ (કાન) સ્થાને દિક્પાલદેવનો વાસો છે. અને જીહ્વાએ
વરુણદેવ વિચરી રહેલા છે.

અધુર અનલ અવિકાશ હે । દ્વિગનવાસો ચંદા સૂર ॥

તા મધ્યે અંશ આત્મા । નૂર સદા ભરપૂર ॥ ૫ ॥

હોષ્ટે અગ્નિદેવ વસે છે. નેત્રસ્થાને ચંદ્ર સૂર્ય વસેલા છે. તેની
મધ્યમાં સર્વદા વિત્તથી ભરપૂર એવો આત્મા રહેલો છે.

સુરત નુરત કરી નિરખીયે । નિર્મલ દૃષ્ટિયે નૂર ॥

કહે કુવેર તબ દરસસે । સાંઝ્યાં હાલ હજુર ॥ ૬ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે નૂર
(વિત્ત)થી ભરપૂર એવા આત્માને સુરતા નુરતાનો એકતાર કરીને
નિર્મળ દૃષ્ટિથી જ્યારે તમે નિહાળશો ત્યારે તમોને સર્વના ધણી
રૂપ કેવલ કર્તા હાલ હજુર પ્રત્યક્ષ દેશ્યમાન થશે.

◉ તિથિ - ૨ ◉

બીજે બુદ્ધ વિચારીયે । પિંડ સકલ પરકાર ॥

બહોતેર સહસ્ત્ર નાડી વસે । તામે નવ અનુસાર ॥ ૧ ॥

બીજને દિવસે બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીએ તો આ પંચભૌતિક સ્થૂલ શરીરનો સર્વ પ્રકાર સમજી શકાય તેમ છે. પ્રત્યેક સ્થૂલ શરીરમાં બહોતેર હજાર નાડીઓ રહેલી છે અને તે બહોતેર હજાર નાડીઓ પૈકી નવ નાડીઓ સાર રૂપ છે.

નવમાં નાડી ત્રીન હે । ત્રીનમે દ્વે પ્રકાશ ॥

સૂક્ષ્મ નાડી સૂક્ષ્મણા । ભાસત શામ આકાશ ॥ ૨ ॥

તે નવ નાડીઓમાં ઈંગલા, પિંગલા અને સુક્ષ્મણા એ ત્રણ નાડીઓ શ્રેષ્ઠ છે અને એ ત્રણ નાડીઓમાં ઈંગલા અને પિંગલા એ બે નાડીઓ પ્રકાશમય છે. તેનાથી બીજી એક સૂક્ષ્મ નાડી કે જેને સુક્ષ્મણા કહેવામાં આવે છે, તે આકાશતત્ત્વની સુક્ષ્મણા નાડી ચાલતી હોય ત્યારે આકાશતત્ત્વના જેવો શ્યામ રંગ દેખાય છે.

એક ચલે દો સ્થિર રહે । હરિયા રંગ સમીર ॥

રક્ત અગત્ય પીઠો પૃથ્વી । સ્વેત રંગ તે નીર ॥ ૩ ॥

જ્યારે એક નાડી ચાલતી હોય ત્યારે બે નાડી સ્થિર (બંધ) રહે છે. વળી તેમાં પવનતત્ત્વ ચાલે ત્યારે લીલો રંગ, અગ્નિતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે લાલ રંગ, પૃથ્વીતત્ત્વ ચલાયમાન થતું હોય ત્યારે પીળો રંગ અને જળતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે સફેદ રંગ દેખાય છે.

શુભ્ર ચાલ આકાશકી । તીરસી ચલત સમીર ॥

ઉંચે પાવક મધ્યે પૃથ્વી । નીચે ચાલત નીર ॥ ૪ ॥

જ્યારે આકાશતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ સીધો ચાલે છે. પવનતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ ત્રાંસો ચાલતો હોય છે. અગ્નિતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ ઊંચે ચાલતો હોય છે. પૃથ્વીતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ મધ્યમાં ચાલતો હોય છે અને જળતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ નીચે હોઈને ઘસાઈને ચાલતો માલુમ પડે છે.

અઢી આંગુલ આકાશ હે । આંગુલ અષ્ટસમીર ॥

ચતુર અગન્ય ક્ષીતિ દ્વાદશ । સોડસ આંગુલ નીર ॥૫ ॥

આકાશતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ અઢી આંગળ લાંબો ચાલતો હોય છે. પવનતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે આઠ આંગળ, અગ્નિતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે ચાર આંગળ, પૃથ્વીતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે બાર આંગળ અને જળતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે પ્રણવ સોળ આંગળ લાંબો ચાલતો હોય છે.

મીષ્ટ મધુર મોઝા તીક્ષ્ણા । ચરપરા જાણ્ય સમીર ॥

ઈસ વિધિ પંચુતત્ત્વ હે । લખી લો કહે કુવેર ॥૬ ॥

પૃથ્વીતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે મીઠો સ્વાદ લાગે છે. જળતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે મધુર સ્વાદ, આકાશતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે મોળો સ્વાદ, અગ્નિતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે તીખો સ્વાદ અને પવનતત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે ચરપરો સ્વાદ માલુમ પડે છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે એ પ્રકારે પિંડમાં પાંચ તત્ત્વોની ક્રિયા થાય છે તે તમે સર્વ તમારા હૃદયમાં લખી રાખો.

◉ તિથિ - ૩ ◉

ત્રીજે તંતુ વિચારીયે । આત્મા જાણ્ય અતંત ॥

ધે ધાતા વિપુ વરજીત । તાય ન આદ્ય ન અંત ॥ ૧ ॥

ત્રીજને દિવસે પ્રત્યેક પંચભૌતિક સ્થૂલ શરીરમાં વિચાર કરતાં માલુમ પડે છે કે આત્મા પોતે ઘાટથી રહીત જણાય છે. તે આત્મા પોતે ધે (જીવ) અને ધાતા (ઈશ્વર) ના શરીરોથી અલગ છે અને તે આત્માને આદિ કે અંત નથી.

રોમ રોમમાં રમી રહ્યો । સ્વાસા માંચ સોહંગ ॥

ઘટ વણસે પટમે સમે । અવિગત આપ અભંગ ॥ ૨ ॥

શરીરના રોમેરોમમાં વ્યાપકપણે રમી રહેલા આત્મામાં સોહંગ પ્રણવ સમાયેલો છે. તે આત્મા પંચભૌતિક ઘાટ નષ્ટ થતાં બ્રહ્માંડના પટમાં રહેલા સોહંગ બ્રહ્મમાં સમાય છે. ત્યારે આત્મા પોતે ગતિમાં ન આવી શકે તેવા રૂપે અખંડ રહે છે.

જાપ અજંપા હોત હે । યત દશ પંચ હજાર ॥

તા પર યતસે આંન્ય હે । આઠે પહોર વિચાર ॥ ૩ ॥

તે ઓહંગ સોહંગ પ્રણવના શ્વાસોશ્વાસના અજંપાનો વિચાર કરતાં માલુમ પડે છે કે એક દિવસના આઠ પહોરમાં એકવીસ હજાર ને છસો જાપ થાય છે.

મૂળચક્ર યતસે જપે । ઉત્પત્તિ યતહી હજાર ॥

નામી કમલ યત સહસ્ર । ચલત પવન મન લહાર ॥ ૪ ॥

મૂળ ચક્ર રૂપ ગુદાસ્થાને છસો જાપ જપાય છે, ઉત્પત્તિસ્થાને છ હજાર અજંપા થાય છે અને નાભિકમળમાં છ હજાર અંજપા જપાય છે. તે પવનની સાથે મન પણ ચલાયમાન થાય છે.

ખટહી સહસ્ત્ર હૃદયે જપે । અરધ ઊરધ મધ્ય સાર ॥

સહસ્ત્ર કંઠ ભ્રગુ ચક્રમે । સહસ્ત્રહી ગગન મોઝાર ॥૫ ॥

અધોભાગ અને ઊર્ધ્વભાગની મધ્યમાં રહેલા હૃદયસ્થાને
છ હજાર અજંપા જપાય છે. તેવી રીતે કંઠ સ્થાને એક હજાર જાપ,
ભ્રુકુટિ ચક્રમાં એક હજાર જાપ અને આકાશતત્ત્વના બ્રહ્મરૂંદ્ર
સ્થાનમાં પણ એક હજાર જાપ જપાય છે.

एही विधि समरण होत हे । रात दिवस एकतार ॥

કહે કુવેર દમે દમે । સમરોને સરજનહાર ॥૬ ॥

એવી રીતે પ્રણવ સાથે મનનો એકતાર થવાથી અહોરાત્રિ
સ્મરણ થયા કરે છે એટલા જ માટે પરમગુરુ શ્રી ભગવાન
કરુણાસાગર કહે છે કે દરેક શ્વાસોશ્વાસે વિશ્વના સાચા કેવલરૂપ
સર્જનહારનું તમે સ્મરણ કરો.

❖ તિથિ - ૪ ❖

चोथे चतुर दल चक्रकु । निश्चे करी निरधार ॥

અક્ષર ચાર વિચારકે । બંધ કરી મૂલ દ્વાર ॥૧ ॥

ચોથને દિવસે ચાર પાંખડીના ક્રમળચક્રનો નિશ્ચયપૂર્વક
નિર્ણય કરીને મૂળદ્વારને બંધ કર્યા બાદ ચાર અક્ષરોનો વિચાર
કરવો.

खटसे जाप जपी जप । दे गवरी सुत दान ॥

ઓર ચક્ર બ્રહ્માતણું । તામે કર પરીયાન ॥૨ ॥

ત્યાં છસો જાપ જપીને પાર્વતીના પુત્ર ગણપતિને તે જાપ
અર્પણ કરવા. ત્યાર પછી બીજા બ્રહ્માના ચક્રમાં પ્રવેશ કરવો.

ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી । ટ્રટ ઢલ કમલંકી મહાંય ॥

કર અરપણ વાસુઢેવને । બ્રહ્મા શક્તિ હે જહાંય ॥ ૩ ॥

છ પાંખડીના કમળમાં છ હજાર જાપ જપીને જ્યાં બ્રહ્મા
અને શક્તિ રહે છે, ત્યાં વાસુઢેવને તે જાપ અર્પણ કરવા.

ઝમે ચક્રકુ અનુભવી । ત્રિતીયો નાભિ નવેર ॥

ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી । હૃદયે ચતુરથો હેર ॥ ૪ ॥

ઁ પ્રમાણે ગુઢા અને ઉપસ્ત ઁ બંને ચક્રોનો અનુભવ કરીને
ત્રીજા નાભિકમળનો નિવેડો કરવો. ત્યાં નાભિસ્થાને છ હજાર જાપ
જપીને ચોથા હૃદયચક્રને નિહાળો.

હૃદે કમલઢલ ઢ્વાઢશ । ઢેવ નિરંજન જહાંય ॥

ખટહી સહસ્ત્ર જાપ જપી । કર અરપણ તું તહાંય ॥ ૫ ॥

જ્યાં નિરંજન ઢેવ વસે છે તે હૃદયકમળમાં બાર પાંખડીનું
કમળ છે. ત્યાં છ હજાર જાપ જપીને તે જાપ નિરંજનઢેવને અર્પણ
કરવા.

સહસ્ત્ર જાપ કંઠે જપે । જાકે પતિ શિવરાય ॥

ઢ્વે સહસ્ત્ર ભ્રગુ ગગનમે । સત્ કુવેર મેલાય ॥ ૬ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરૂણાસાગર કહે છે કે કંઠસ્થાનના
પતિ શિવ રૂપ રાજા છે, ત્યાં ઁક હજાર જાપ જપવા અને
ભ્રકુટિસ્થાન તથા આકાશ તત્વનું બ્રહ્મરૂંઢ્ર સ્થાન ઁ બંને ચક્રના
મળીને બે હજાર જાપ જપવા.

◌ તિથિ - ૫ ◌

પંચવટી પરમાત્મા । આત્મા આપ અબંધ ॥

જાપ અજંપા જુક્તસે । છૂટે જીવ મતિમંદ ॥ ૧ ॥

પંચતત્ત્વના દેહને ઓળંગી પરમાત્મા રૂપ સોહંગ બ્રહ્મની સાથે સંબંધ જોડવાથી આત્મા પોતે મુક્ત થાય છે. એ પ્રમાણે યુક્તિપૂર્વક અજંપા જાપ જપવાથી મંદ બુદ્ધિવાળા જીવોની જીવદશા ધૂટી જાય છે.

ધરણી પવન મન ધીર કરી । સુધો કરી મેરુ શિર ॥

ચંદા સૂર ઝલટા ધરી । સમવત હોય શરીર ॥ ૨ ॥

પૃથ્વીતત્ત્વની ગુદા ઈન્દ્રિ, મેરુડંડ રૂપ બરડાની કરોડ અને મસ્તક વિગેરે એક સરખી રીતે સીધી લાઈનમાં કરીને પવનરૂપ પ્રણવની સાથે મનને સ્થિર કરવું. વળી ચંદ્ર અને સૂર્ય રૂપ બંને નેત્રોની બાહ્યદષ્ટિ ઉલટાવવાથી બરાબર સ્થિર જેવું થાય છે.

સમદમ સાધન સાધકે । વંકનાઝય વિધિ જાણ્ય ॥

ગતિ મતિ ગવન ગગન ચઢી । પરસન પદ નિરવાણ્ય ॥ ૩ ॥

એ પ્રમાણે પ્રણવની સાધના કરવામાં વંકનાળને સીધી લાઈનમાં સ્થિર રાખવાની રીત જાણવી. ત્યારબાદ પોતાની ગતિ અને મતિ (બુદ્ધિ) વડે ગગન રૂપ બ્રહ્મરૂંદ્ર તરફ ગવન કરવાથી નિર્વાણપદનો સ્પર્શ થઈ શકે છે.

ગગન ચઢી કર ગરજના । હરખ શોક નહિ જહાંય ॥

પાંચ પચીસનો પરાભવ । ગાંજી શકે નહિ તહાંય ॥ ૪ ॥

તે આકાશ તત્ત્વના બ્રહ્મરૂંદ્ર સ્થાનમાં સુરતા જવાથી ત્યાં ગર્જનાઓ થતી સંભળાય છે. ત્યાં કોઈ પ્રકારનો કોઈને હરખ યા શોક હોતો નથી. ત્યાં પાંચ તત્ત્વોનો અને પચીસ પ્રકૃતિનો પરભાવ (પરાજય) થતો હોવાથી ત્યાં તેને કોઈ જીતી શકે તેમ નથી.

અનભે પ્રગટે આપમે । નિરખીને નિર્મલજ્યોત ॥

કાલ જાલવ્યાપે નહિ । આત્મા આપ ડહોત ॥૫॥

ત્યાં નિર્મળ જ્યોતિ સ્વરૂપના દર્શન થતાં હોવાથી પોતાના આત્મામાં નિર્ભયપણું પ્રગટ થાય છે. તેવો આત્મા પોતે જ પ્રકાશમય હોવાથી તેને કાળની જવાળા વ્યાપી શકતી નથી.

ઝલમલ ઝલકે શૂન્યમે । તિમિર નહિ ચોફેર ॥

અનહદ વાજાં ગરગડે । નિરખત સત્ કુવેર ॥૬॥

બ્રહ્મરૂંદ્ર શૂન્યમાં જ્યોતિનો ઝગઝગાટ પ્રકાશ હોવાથી ચાર દિશાઓ પૈકી એક પણ દિશામાં અંધકાર નથી. અર્થાત્ ત્યાં સર્વત્ર સમ્પૂર્ણ પ્રકાશે છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસગર કહે છે કે તે બ્રહ્મરૂંદ્ર સ્થાનમાં અનંત પ્રકારના અનહદ વાજિંત્રો વાગે છે, તે તમે નિહાળો.

◡ તિથિ - ૬ ◡

છઠે મઠનો કરતા સહી । સસ્વરૂપ પદ સોય ॥

મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર પર । તત્ત્વ અસીપદ જોય ॥૧॥

છઠના દિવસે મઠ રૂપ પંચ ભૌતિક શરીરના કર્તા તે અખંડ પદના સ્વરૂપે રહેલા છે અને તે તત્ત્વોયુક્ત અસીપદ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અંતઃકરણની ઉપર રહેલું છે.

સાંખ્ય યોગ તે જાણીયે । દેહ તળો વિસ્તાર ॥

ખટ દશ દ્વાદશ ચોવીસ । અક્ષર દેહની લહાર ॥ ૨ ॥

તે પંચભૌતિક દેહના પસારાનો વિસ્તાર સાંખ્ય ભાગની વહેંચણી થતાં યોગે દર્શનથી જણાય છે. વળી તે દેહના સંબંધમાં બાવન અક્ષર રહેલા છે.

ચતુર ગુદા ખટ ઉત્પત્ત । નાભિયે દશ પરમાણ્ય ॥

હૃદે કમલદલ દ્વાદશ । સોડસ કંઠે જાણ્ય ॥ ૩ ॥

ચાર અક્ષર ગુદાસ્થાને, છ અક્ષર ઉત્પત્તિસ્થાને, નાભિસ્થાને દશ અક્ષર, હૃદયકમળમાં બાર અક્ષર અને કંઠસ્થાને સોળ અક્ષર જાણવા.

અક્ષર ખટ બીસ ચોવીસ । રહત ગગનમે વાસ ॥

દ્વે અક્ષર ભ્રગુ ચક્રમે । તામે સસ્વ વિલાસ ॥ ૪ ॥

એ રીતે પચાસ અક્ષર બ્રહ્મરૂંદ્રમાં મુકામ કરીને રહેલા છે અને બે અક્ષર બ્રહ્મકુટી ચક્રમાં રહેલા છે. તેમાં સસ્વપદ વિલાસ કરી રહ્યું છે.

અક્ષર બાવન જાયગો । અંતકાલકુ વિલાય ॥

સસ્વરૂપ જામે સમે । તાઈત્યે લહેલાય ॥ ૫ ॥

એવા બાવન અક્ષરો અંતકાળે નષ્ટ થઈ જાય છે. માટે આત્મતત્ત્વ રૂપ સસ્વરૂપ-અંશ સ્વરૂપ જેમાં સમાય છે, એવાં અખંડ કૈવલ્યપદ સાથે લગની લગાવો.

આંન્ય પદારથ અલપહે । સોહમ્પદ આદ્ય અનાદ્ય ॥

કહે કુવેર પીયુ પરસતાં । છુટે કરમકી ઉપાદ્ય ॥ ૬ ॥

તે સિવાયના બીજા સર્વ પદાર્થો અલ્પ છે અને સોહમપદ
આદિ અનાદિનું છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે
પિયુ (પતિ) રૂપ અખંડ કેવલપદને પ્રાપ્ત કરવાથી કર્મોની
ઉપાધિમાંથી મુક્ત થવાય છે.

❖ તિથિ - ૭ ❖

સાત્ત્વિક જ્ઞાન પહેચાનકે । પ્રગટ ભયો પરકાશ ॥

સાવ નિરંતર દરશીયો । આતમ સબ ઘટ વાસ ॥ ૧ ॥

સાત્ત્વિક આત્મજ્ઞાન જાણવાથી માનવના હૃદયમાં જ્ઞાનનો
પ્રકાશ થાય છે. ત્યારે દરેક પંચભૌતિક ઘાટોમાં આત્મા રહેલો છે.
એવું માનવને હંમેશા દેશ્યમાન થાય છે.

ક્ષિતિ પાવક જલપવનહી । શૂન્યમે સ્વે પરકાશ ॥

લીલ પિત્ત ઉજ્જ્વલ શ્યામ । રંગ યેસો સુર ભાસ ॥ ૨ ॥

પૃથ્વી, અગ્નિ, જળ, પવન અને આકાશમાં તે આત્મા પોતે
જ પ્રકાશી રહેલો છે. લીલો, પીળો, સફેદ અને શ્યામ વિગેરે રંગ
સૂર્ય રૂપ આત્માના પ્રકાશથી જ જણાય છે.

જહાં જેવો તમ તહાં સહી । ડંચ નીચ મન સેક ॥

જ્યૌ બાજીગર પુતલાં । નાચ નચાવે એક ॥ ૩ ॥

તે આત્મા જ્યાં જેવું સ્થાન હોય ત્યાં તે રૂપે થઈ જાય છે.
તેના ઊંચ નીચ સ્થાનની માનીનતા ફક્ત મનની જ છે. જેવી રીતે
એક જ જાદુગર અનેક પુતળાને નાચ નચાવે છે.

યેસે સરજન એક હે । ઘાટ અનંત અપાર ॥

કીટ પતંગ બ્રહ્મા લગે । આપ ખેલાવનહાર ॥ ૪ ॥

તેવી જ રીતે અનંત પ્રકારના અસંખ્ય પંચભૌતિક ઘાટોને ઉત્પન્ન કરનાર એક જ સર્જનહાર છે. કીટ પતંગની આઘ લઈ બ્રહ્મા સુધી દરેકને તે કેવલ કર્તા પોતે જ ખેલાવી રહ્યા છે.

કલકુંચી કર્તા કરે । હરિ વિના હાલે નહિ પાન ॥

ઉત્તમ મધ્યમ તાંહા નહિ । સંરવે એક સમાન ॥૫॥

સર્વને ચેતન કરવાની કળ કુંચી તે કર્તા પાસે જ રહેલી હોવાથી તે હરિરૂપ કેવલ કર્તાની મતલબ સિવાય એક પાન પણ હાલી શકતું નથી. ત્યાં તે કેવલ કર્તાની આગળ કોઈ ઉત્તમ કે મધ્યમ નથી, પરંતુ સર્વ અંશો એક સરખા જ છે.

એવા સાહેબ પામવા । સત્ગુરુ શબ્દ આરાધ્ય ॥

તન મન ધન અરપણ કરી । કહે કુવેર તોઈ સાધ્ય ॥૬॥

એવા અખંડ સાહેબ રૂપ કેવલ કર્તાને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ સત્ગુરુના શબ્દોની આરાધના કરો. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરૂણાસાગર કહે છે કે એવા સાચા ગુરુને તન, મન અને ધન અર્પણ કરીને તે અખંડ પદને તમે સાધી લો.

◡ તિથિ - ૮ ◡

સાધન અષ્ટ પ્રકાર કે । મુદ્રા પંચ પહેંચાણ ॥

તાતે સાધન આન્ય હે । પુરણ પદ નિરવાણ ॥૧॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરૂણાસાગર કહે છે કે આઠ પ્રકારના સાધનથી અને પાંચ પ્રકારની મુદ્રાઓના લખાણથી પરિપૂર્ણ નિર્વાણપદને સાધવાના સાધનની રીત જુદી જ છે.

કરણીનું બઢ જાંહાં નહિ । કરતવ સકલ વિક્ષાદ ॥

ખટ દરશન ખટ શાસ્તર । તાંહાં નહિ આંન્ય ઉપાધ ॥૨॥

સર્વ કૃત નાશવંત હોઈ ત્યાં કરણીનું બળ ચાલતું નથી. વળી ત્યાં છ દર્શન રૂપ ભેખ અને છ શાસ્ત્રો વિગેરેની અન્ય કોઈ ઉપાધી નથી.

છાયા માયા જાંઠાં નહિ । રૂપ રંગ નહિ રેખ ॥

દૃષ્ટિમે આવે નહિ । અદૃષ્ટ આપ અલેખ ॥ ૩ ॥

જ્યાં કોઈ પ્રકારની છાયા કે માયા નથી, અને રૂપ યા રંગ પણ લેશમાત્ર ત્યાં નથી. વળી તે કર્તા પોતે દૃષ્ટિમાં ન આવી શકે તેવા અદૃષ્ટ અને લખવામાં ન આવી શકે તેવા અલેખ છે.

નિરાકાર નિરધાર હે । નિરગુણ રૂપ નિદાન ॥

અવ્યે અવિનાશી આદ્ય હે । પરમીત પુરુષ પુરાન ॥ ૪ ॥

તે કર્તા કોઈના આધાર સિવાયના અને નિરાકાર હોઈ તેમનું રૂપ નક્કી નિર્ગુણ છે. તે પુરાણા પરમ પુરુષ વયથી રહિત, અવિનાશી અને આદિ અનાદિના છે.

જાંઠાં ઈક્ષણ એકે નહિ । રહિત આલંબન વાસ ॥

જેસે દિનકર ભંડમે । એક અનેક ઝજાસ ॥ ૫ ॥

જ્યાં એક પણ સંજ્ઞા લાગુ પડતી નથી. કારણકે તે સ્થાન માયાથી રહીત છે. જેવી રીતે એક જ સૂર્ય અનેક પાત્રોમાં પ્રકાશ કરે છે.

સાક્ષીવત્ સર્વ વિશ્વના । વેત અંશ ગતિ જાણ ॥

કહે કુવેર કોઈ સંતકુ । જીનકી પરમ પહેચાણ ॥ ૬ ॥

તેવી જ રીતે જગતભરના સર્વ અંશોની ગતિના વેત્તા અને સાક્ષી રૂપ તે કર્તા છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે કોઈ સંત પુરુષને જ તે પરમપદની જાણ હોય છે.

◡ તિથિ - ૯ ◡

નવ નીધિ નવ વાસના । નવધા ભક્તિ નિહાર ॥

નવ વ્યાકરણ નવ ગ્રાહેક । રહત દેહમાંહી સાર ॥ ૧ ॥

આપણા સ્થૂલ પંચભૌતિક શરીરમાં નવ નીધિની સમૃદ્ધિ,
નવ પ્રકારની વાસના, નવ પ્રકારની ભક્તિ, નવ વ્યાકરણ અને નવ
ગ્રહો વિગેરે સાર રૂપે રહેલા છે.

તાતે વરજીત વસ્ત્ર છે । શાસ્ત્ર રહિત અધ્યાસ ॥

સદા સર્વદા ઠાય છે । નહિ ઉત્પન્ન ને નાશ ॥ ૨ ॥

તેથી શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી આ વસ્તુ અલગ છે અને તે હર-
હંમેશા ઉત્પત્તિ તેમ જ લયથી રહિત સ્થિર રૂપે અખંડ છે.

જેસે લહેર સમુદ્રકી । ઊઠે અનંત અપાર ॥

વાયુ યોગ ઉપજે ખપે । યેસો સહુ સંસાર ॥ ૩ ॥

જેવી રીતે સમુદ્રમાં પવનના સંયોગથી ઘણી વખત પાણીની
અપાર લહેરીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને નષ્ટ થાય છે. એ જ પ્રમાણે
સર્વ પ્રકારની સંસારની પ્રણાલિકા છે.

બ્રહ્મ સમુદ્ર લહેર છે । જીવ જંતુ સબ કોય ॥

જેતી ઊઠે જોરસે । તેતી ચાલે સોય ॥ ૪ ॥

વ્યાપક બ્રહ્મરૂપ સમુદ્રમાં સર્વ જીવ જંતુઓ લહેરીઓ રૂપ
છે. તે લહેરીઓ જેટલા જોશથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેટલી જ વધુ
સમય સુધી તે ચાલે છે.

યેસો જ્ઞાન વિચારીયે । તબ સાહેબ નહિ દૂર ॥

આસપાસ બાહેર માંહી । સમજ રહી ચકચૂર ॥ ૫ ॥

એવી રીતે આત્મજ્ઞાનનો વિચાર કરીએ તો સાહેબ રૂપ સોહંગ બ્રહ્મપદ દૂર નથી . પોતાની આજુબાજુ તેમ જ અંદર અને બહાર તે બ્રહ્મ ઠસોઠસ ભરેલું છે.

તબ વરતિ કહાં જાયગી । સુરત રહી તબ યેન ॥

કહે કુવેર ગવન કરે । હરિ જલમે જન મીન ॥ ૬ ॥

જ્યારે પોતાની વૃત્તિ અન્ય કોઈ સ્થળે ન જાય ત્યારે પોતાની સુરતા નિજ ઘરમાં જ રહે છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે હરિ રૂપ બ્રહ્મસમુદ્રમાં માનવ રૂપ મચ્છ ફર્યા કરે છે.

▲ તિથિ - ૧૦ ▲

દશ ઇન્દ્રિ મન રસ ભઈ । મુક્ત ભયા દશ દ્વાર ॥

ગવન વિહંગમ મીનકો । મારગ પાયો સાર ॥ ૧ ॥

દશ ઇન્દ્રિયો અને અગીયારમું મન બ્રહ્મરૂપે એક રસ થવાથી દશ દરવાજા દ્વારા મુક્ત થવાય છે. એ રીતે તે માછલા રૂપ પક્ષીને ગવન કરવાનો સાર રૂપ માર્ગ પ્રાપ્ત થયો.

આડય અટકણ નહિ એક ગમા । જીત દેખે તીત વ્યોમ ॥

નેન ડઘાડે નીરમે । દૃષ્ટે નાં આવે ભોમ ॥ ૨ ॥

તે પક્ષીને એકેય બાજુ કોઈપણ પ્રકારની આડ કે અટકણ નહિ હોવાથી જ્યાં જુએ ત્યાં સર્વત્ર આકાશ જ દેખાય છે. જેવી રીતે જળમાં ડુબકી માર્યા બાદ નેત્રો ખોલીને જોવાથી પૃથ્વી દેખાતી નથી.

झळाबंब झळकी रह्यो । आसपास सब तोय ॥

ब्रह्म सतंतर भरी रह्यो । एही दृष्टांतसे जोय ॥ ३ ॥

જળમાં ડુબકી મારીને જોવાથી આજુબાજુ સર્વત્ર અથાહ જળના પ્રકાશનો ભાસ ઝળકતો દેખાય છે. એ દૃષ્ટાંત અનુસાર સર્વત્ર એક અદ્વૈત બ્રહ્મ સ્વતંત્રપણે ભરપૂર રહેલું છે.

હોત બુદંગા નિરમે । વાયુ યોગ આકાશ ॥

ત્યૌ ચેતન મહી વિશ્વ હે । માયા પ્રકૃતિ ઉપાસ ॥ ૪ ॥

જેવી રીતે જળમાં પવન અને આકાશના સંયોગથી પરપોટા થાય છે. તેવી રીતે ચેતન બ્રહ્મમાં માયિક વાસનાને કારણે વિશ્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્યૌ બોરંગા બારમે । ઉપજે ને અલપાય ॥

યેસે ચેતન બ્રહ્મમે । વિશ્વ સકલ લંચે થાય ॥ ૫ ॥

જેવી રીતે પાણીમાં પરપોટા ઉત્પન્ન થઈને નષ્ટ થાય છે. તેવી રીતે ચેતન બ્રહ્મમાં સર્વ જગત ઉત્પન્ન થઈને લય પામે છે.

કરમ ધરમકે બાંધળે । જીવ જંત અવતાર ॥

કહે કુવેર ફેરા ક્યૌ ફરે । દરસો અપરંપાર ॥ ૬ ॥

કર્મ અને ધર્મના બંધારણથી જીવજંતુ માત્રને વારંવાર અવતાર ધારણ કરવા પડે છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કૃષ્ણાસાગર કહે છે કે એવા અપરંપાર બ્રહ્મનાં દર્શન કરવાથી જો મોક્ષ થતો હોય તો જગતના જીવોને જન્મ મરણના ફેરા શા માટે ફરવા પડે ?

◌ તિથિ - ૧૧ ◌

એક દશાવંત અનુભવી । ભવમે નવ ભરમાય ॥

આપ સહિત આપુ નહિ । કહેનો કરે પ્રતિહાય ॥ ૧ ॥

એક અદ્વૈત બ્રહ્મના અનુભવથી જેઓ એક દશા રૂપે થયા હોય તેઓ જગતની ભ્રમણાઓમાં ભરમાતા નથી. કારણ કે જેને પોતે અગર હું કહેવાનું રહ્યું નથી. તો તે પ્રતિવાદ કોની સાથે કરે ?

મરત સંજીવન જક્તમે । જીવન મૂક્તા જેહ ॥

જ્યૌ લીલંધર નિરમે । યેસે વરતે દેહ ॥ ૨ ॥

જગતમાં જે માનવો મૃતજીવન જીવે છે, તેઓ જ જીવનમુક્ત છે. જેવી રીતે જળ ઉપર લીલ ફરી વળે છે, પરંતુ પવન ફુંકાવાથી તે લીલ ખસી જાય છે. તેવી જ રીતે તેઓ પોતાના દેહનું વર્તમાન રાખે છે.

લીલ ગયે નિર નિરમળા । પિંડ પડે બ્રહ્મભાસ ॥

જે જેહેનું તે તાંહાં સહી । પંચુ તત્ત્વ સમાસ ॥ ૩ ॥

જેમ પવન ફુંકાતાં પાણી ઉપરની લીલ નષ્ટ થવાથી નિર્મળ જળ દેખાય છે, તેમ બાહ્યદૃષ્ટિથી દેખાતો પંચભૌતિક દેહ નષ્ટ થતાં ફક્ત બ્રહ્મનો જ ભાસ રહે છે અને જે તત્ત્વો જેના હોય તે પાંચ મહદ્ તત્ત્વોમાં સમાઈ જાય છે.

આતમ તમનો તમ સદા । સ્વે ચૈતનમે વાસ ॥

જેસે ભોમી ભંડકે । વિલે હોત આકાશ ॥ ૪ ॥

જેવી રીતે માટીના વાસણમાં રહેલ પોલ વાસણનો નાશ થતાં મહદ્ આકાશમાં ભળી જાય છે. તેવી જ રીતે પિંડમાં રહેલો આત્મા પોતે હંમેશા જેમ છે તેમ યથાર્થ રીતે ચેતન બ્રહ્મમાં ભળી જાય છે.

અવનિ વિલાઈ નિરમે । નિર શોષાયો તેજ ॥

તેજ વિલાયો પવનમે । પવન આકાશે હેજ ॥ ૫ ॥

પૃથ્વીનો નાશ થતાં તે જળમાં સમાય છે. તે જળનું શોષણ અગ્નિ કરે છે. તે અગ્નિ પવનમાં વિલાઈ જાય છે અને તે પવન આકાશમાં ભળી જાય છે.

શૂન્ય વિલાયો શક્તમે । શક્તિ પુરુષમે સમાસ ॥

શક્તિ પુરુષ જામે સમે । કુવેર બ્રહ્મ તનુ તાસ ॥ ૬ ॥

તે શૂન્યાવકાશ શક્તિમાં વિલાઈ જાય છે. અને શક્તિ પુરુષમાં સમાય છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે શક્તિ અને પુરુષ બન્ને જેમાં સમાય છે. તેને પ્રકાશમય બ્રહ્મ કહે છે.

◡ તિથિ - ૧૨ ◡

દ્વાદશ સાધન દાસકો । જબ લગી સ્વાસ ઉસ્વાસ ॥

સ્વાસ ઉસ્વાસ સમી ગયો । તબ આપે પ્રકાશ ॥ ૧ ॥

જ્યાં સુધી શરીરમાં શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા ચાલે ત્યાં સુધી દાસાતનપણે બાર આંગળના પ્રણવનું સાધન કરવું પડે છે. પરંતુ જ્યારે તે શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા બંધ થાય ત્યારે તે પોતે પ્રકાશમય બ્રહ્મરૂપ થાય છે.

જલ્લથલ્લમાંહી આપ હે । ધરણી ગગન મોઝાર ॥

સ્થાવર જંગમ આપ હે । આપ સકલ સંસાર ॥ ૨ ॥

જળમાં, સ્થળમાં, પૃથ્વીમાં અને આકાશમાં સર્વત્ર બ્રહ્મ રહેલું છે. સ્થાવર અને જંગમની આઘ લઈ સમસ્ત સંસારમાં પણ વ્યાપક સ્વરૂપે બ્રહ્મ પોતે રહેલું છે.

બ્રહ્મા વિષ્ણુ માહેશ્વર । ત્રિગુણ રૂપ અપાર ॥

સહસ્ત્ર ઈઠ્યાસી અનંત કોટી । આપ લીયો અવતાર ॥ ૩ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકરની ત્રિગુણી માયાનું અપાર રૂપ છે. ઈઠ્યાસી હજાર ઋષિઓ અને અનંત કોટી વૈષ્ણવો વિગેરે બ્રહ્મ સ્વરૂપે પોતે અવતાર લીધો છે.

ચંદા સૂર પ્રકાશસે । તિમિર ટલે નિરવાણ્ય ॥

તા મધ્ય જ્યોતિ તાહેરી । નિશ્ચે કરીને જાણ્ય ॥ ૪ ॥

ચંદ્ર અને સૂર્યના પ્રકાશથી નક્કી અંધકારનો નાશ થાય છે.
તેવા ચંદ્ર અને સૂર્યની અંદર હે બ્રહ્મ ! તારો જ પ્રકાશ છે. તે
નિશ્ચયપૂર્વક જાણવું.

નવ લાખ તારા વ્યોમકા । કોટિ ત્રીસ ત્રીયો સૂર ॥

તા મધ્યે વાસો તાહેરો । નૂર સદા ભરપૂર ॥૫ ॥

આકાશના નવ લાખ તારા અને તે ત્રીસ કરોડ દેવો વિગેરેમાં
પણ હે બ્રહ્મ ! તારો જ મુકામ હોવાથી તેઓ હંમેશા સમ્પૂર્ણ
પ્રકાશમય રહે છે.

ધરણી સદા જેસે સજી । તા મધ્યે તું અંશ ॥

કહે કુવેર દુજો નહિ । સકલ બ્રહ્મકો વંશ ॥૬ ॥

જેમ પૃથ્વી અનંત કાળથી ઉત્પન્ન થયેલી છે, તેની અંદર
અન્ય કોઈ નથી. પરંતુ તેમાં હે અંશ રૂપ આત્મા (ઓહંગ) ! તારું
જ રહેઠાણ છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે
સર્વ આત્માઓ બ્રહ્મની વંશના છે.

◡ તિથિ - ૧૩ ◡

તેરસ અગમ અપાર હે । જાણી શકે કોઈ સંત ॥

કિંચિત્ દરસે જેહને । જો હોય નેન અનંત ॥૧ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે એક અદ્વૈત
બ્રહ્મના જ્ઞાનનો રસ અગમ અને અપાર હોવાથી કોઈ સંત પુરુષો
જ તેને જાણી શકે છે. વળી જેની પાસે અનંત નેત્રો હોય, તેઓને જ
તેમાનું કિંચિત્ માત્ર કંઈક દેશ્યમાન થાય છે.

દોદો લોચન સરવકુ । નિરખનકુ પદ છિન્ન ॥

ચતુર લોચન વિદ્યા તણાં । ભાસત ભિન્ના ભિન્ન ॥૨ ॥

વિશ્વમાં જુદા જુદા પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કરવા માટે નિજ કૈવલ કર્તાએ દરેકને બબ્બે નેત્રો આપેલાં છે. અને વિદ્યા ભણેલાઓની પાસે બે નેત્રો વધુ હોવાથી તેઓ ચાર નેત્રોવાળા ગણાય છે. તે વિદ્યા રૂપ બે નેત્રો દ્વારા ગ્રંથોમાં લખેલ જુદા જુદા પ્રકારનું જ્ઞાન તેઓ વાંચી તેમ જ લખી શકે છે.

जम छेतम दरसे नहि । ज्ञान नेत्र विना कोय ॥

जो दरसे सो अल्प हे । दृष्ट पदारथ सोय ॥ ३ ॥

જ્ઞાન ચક્ષુ સિવાય જે વસ્તુ જેમ છે તેમ યથાર્થ રીતે દૃશ્યમાન થઈ શકે જ નહિ. અને ચર્મ ચક્ષુ દ્વારા જે પદાર્થો દેખાય છે. તે સર્વ દૃષ્ટિગોચરના હોઈ નાશવંત પદાર્થો છે.

बिना नेनकु निरखवुं । बिन सुरतिको ध्यान ॥

बिनारसनारस अगम हे । बिन चिंतनको ज्ञान ॥ ४ ॥

તે યથાર્થ વસ્તુને નેત્ર સિવાય જોવાની છે, સુરતા સિવાય તેનું ધ્યાન ધરવાનું છે. જીહ્વા સિવાય તેના અગમ રસનો સ્વાદ ચાખવાનો છે અને ચિત્તના ચિંતવન સિવાય તેનું જ્ઞાન સમજવાનું છે.

बिन जाननको जानवो । बिन वसतीको गाम ॥

बिन तन्तुको तेज हे । बिन धाताको धाम ॥ ५ ॥

જ્ઞાન સિવાય તે બ્રહ્મપદને જાણવાનું છે, કારણ કે તે સ્થાન વસ્તી સિવાયનું છે. તે બ્રહ્મપદ ઘાટ સિવાયનું હોવા છતાં તે જસ્વી છે અને ઈશ્વર સિવાયનું તે ધામ છે.

बिन ईच्छाको इस हे । बिन करणी किरतार ॥

कहे कुवेर सो पद । पहोंचे पहोंचनहार ॥ ६ ॥

તે બ્રહ્મપદ કોઈપણ પ્રકારની ઈચ્છાઓથી તેમ જ ક્રિયાઓથી રહિત છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે બ્રહ્મપદ સુધી કોઈ જાણકાર પુરુષ જ પહોંચી શકે છે.

◡ તિથિ - ૧૪ ◡

चौदलोक सुख तेहने । त्रणावन्त छे जेह ॥

अज वैकुण्ठ कैलासपद । स्वप्ने नहिसनेह ॥ १ ॥

તેવા જ્ઞાની પુરુષો ચૌદલોકના સુખને તૃણ સમાન ગણે છે. તેથી તેઓ બ્રહ્મસદન, વૈકુંઠ અને કૈલાશના સુખો પ્રત્યે સ્વપ્નમાં પણ સ્નેહ રાખતા નથી.

यावक भाव जेहेने नहि । करता हरता आप ॥

अहंब्रह्म उदे हवो । न करे दीन विलाप ॥ २ ॥

સૃષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનાર તેમજ નષ્ટ કરનાર પોતે જ હોવાથી તેમને યાચકપણાનો ભાવ હોતો નથી. વળી પોતે અહંબ્રહ્માસ્મિ રૂપે થવાથી તેઓ કોઈની આગળ દીનતાપૂર્વક વિલાપ કરતા નથી.

उपजे खपे सहु आपमे । अगणित जीव असंख्य ॥

अनेक ब्रह्मांड भागे घडे । आप सदा निसंख्य ॥ ३ ॥

અસંખ્ય જીવો પોતાનામાંથી ઉત્પન્ન થઈને પોતાનામાં (બ્રહ્મમાં) જ સમાય છે. એવી રીતે અનંત બ્રહ્માંડોને ઉત્પન્ન કરી નષ્ટ કરે છે. છતાં બ્રહ્મ પોતે સર્વદા શંકાઓથી રહિત રહે છે.

सब घट पोक्षण आपनु । चैतन शक्ति मोट्य ॥

निगम चार वश थइ । बोले अक्षरनी ओथ्य ॥ ४ ॥

મહાન ચૈતન શક્તિ દ્વારા પોતે સર્વ ઘાટનું પોષણ કરે છે. અને ચાર વેદને વશ થઈ, તેમ જ અક્ષરનો આધાર લઈ ને સર્વ કોઈ વચનો બોલે છે.

દ્વાદશ પંથ પોતાતણા । ખટ દરશન મત આપ ॥

જોગી થઈ જુગત્યે જપે । પોતે પોતાનો જાપ ॥૫॥

બાર પંથ પણ પોતાના જ છે અને છ પ્રકારના દર્શન રૂપ ભેખ પણ પોતે જ છે. એ પ્રમાણેની માન્યતાના આધારે યોગીનો વેશ ધારણ કરીને યુક્તિપૂર્વક પોતે પોતાનો જાપ જપે છે.

નિરગુણ બ્રહ્મ પરાપર । સિરગુણ રૂપ પરાય ॥

પરા પશ્યંતિ મધ્યમાં । વૈખરી કુવેર સરાય ॥૬॥

રૂપ રંગ વાળી સગુણ સૃષ્ટિની ઉપર તેમ જ પરાવાણીની પર નિર્ગુણ બ્રહ્મપદ રહેલું છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે પરા, પશ્યંતિ, મધ્યમા અને વૈખરી એ ચાર પ્રકારની વાણી દ્વારા તે બ્રહ્મપદની સરાહના થઈ શકે છે.

◡ તિથિ - ૧૫ ◡

પુનમે પરસિદ્ધિ વારતા । પ્રગટ કહુ પોકાર ॥

જાણનહારા જાણજો । બ્રહ્મ નિરુપણ સાર ॥૧॥

પૂર્ણિમાના પવિત્ર દિવસે જગ જાહેર પોકાર કરીને હું (પરમગુરુ) એક વાર્તા પ્રગટ કરું છું. તે સાર રૂપ બ્રહ્મના નિરૂપણને જ્ઞાની પુરુષો જ સમજી શકશે.

આ ભવકે જુગ દુસરે । જો ધરે જનમ અપાર ॥

જબ એ વસ્તુ વિલોકશો । તબ હોવે નિસ્તાર ॥૨॥

આ માનવદેહે અથવા બીજા અનંત (ચોરાસી લંક) દેહો
ધારણ કર્યા બાદ ફરીથી પણ પ્રાપ્ત થયેલ માનવદેહે તમે જ્યારે આ
બ્રહ્મજ્ઞાનનું વિલોકન કરશો ત્યારે જ સર્વનો નિસ્તાર થઈ શકશે.

સબ સારનકો સાર હે । સબ જ્ઞાનનકો જ્ઞાન ॥

સબ યોગનકો યોગ હે । સબ ધ્યાનનકો ધ્યાન ॥ ૩ ॥

તે બ્રહ્મજ્ઞાન સર્વ સારના પણ સાર રૂપ છે, સર્વ પ્રકારના
જ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે, સર્વ યોગનો પણ યોગ છે અને સર્વ ધ્યાનનું
પણ ધ્યાન છે.

સબ ભેદનકો ભેદ હે । સકલ સમજકી ચોચ ॥

સકલ રૂપકો નિરૂપ હે । અગમ ગતિ અવિલોચ ॥ ૪ ॥

તે બ્રહ્મજ્ઞાન સર્વ ભેદનો પણ ભેદ છે, સર્વ પ્રકારની
સમજમાં પણ આ સમજ શ્રેષ્ઠ છે અને અગમપદની ગતિનો
વિચાર કરતાં દરેકના રૂપનો આધાર તે અરૂપ બ્રહ્મપદ છે.

નામ અનામી આપ હે । અદબદ વસ્ત અમાપ ॥

બ્રહ્મ અધ્યાત્મ બોધ હે । સંત સકલકો જાપ ॥ ૫ ॥

નામ તેમજ અનામી પોતે બ્રહ્મ જ છે. તેવી માપ સિવાયની
વસ્તુ રૂપ બ્રહ્મ અદબદ પણે રહેલું છે અને તે બ્રહ્મનો જે
આધ્યાત્મિક ઉપદેશ છે, તે જ સર્વ સંત પુરુષોનો જાપ છે.

જાપ સકલ એહી સંતકે । છેવટકે નિજ સોય ॥

તો કરતા એહી કરતકે । ઉબરે નહિ કીનુ કોય ॥ ૬ ॥

સર્વ સંત પુરુષોનો જે બ્રહ્મપદનો જાપ છે. તે છેવટનો છે. તે
પછી આ સર્વ ક્ત રૂપ સૃષ્ટિના કર્તા કોઈ પણ પ્રકારે ઉગરી શકતા
નથી.

સોલે તિથિ સમપૂર્ણ । જનીતવ બ્રહ્મ વિચાર ॥

જેહી નિજ સાર વેદાંતનુ । કીનેહુ કુવેર પોકાર ॥ ૭ ॥

ઉપર પ્રમાણે સમ્પૂર્ણ કરેલ સોળ તિથિઓમાં બ્રહ્મજ્ઞાનનો જ વિચાર જણાવ્યો છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે જે વેદાંત શાસ્ત્રના સાર રૂપ બ્રહ્મજ્ઞાન છે, તેનું જ મેં વર્ણન કર્યું છે.

◡ સાખીઓ ◡

एही विधि व्यापक ब्रह्मके । करीत सकल निरधार ॥

નિજ કર્તા નહિ પાડ્યાં । રહે વાર કે વાર ॥ ૧ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે એ પ્રમાણે સર્વ કોઈએ અકર્તા, વ્યાપક બ્રહ્મપદનો જ નિર્ણય કર્યો છે, તેથી તેમને નિજ કર્તાપદ પ્રાપ્ત નહિ થતાં તેઓ જેવા ને તેવા જ રહેલા છે.

નિજ કર્તા કૈવલ કુલ । જીનુ હે બ્રહ્મ પ્રકાશ ॥

તેહી પરકાશીનકે કીનુ । યોજ ન કીયે નિવાસ ॥ ૨ ॥

જે સર્વના ધણી રૂપ નિજ કૈવલ કર્તા છે, તેમનો આ બ્રહ્મરૂપ પ્રકાશ છે. તેવા પ્રકાશક નિજ કૈવલ કર્તાના અમર નિવાસ સ્થાન રૂપ કૈવલ ધામની કોઈએ શોધ કરી નહિ.

क्यौ करी खोज लहेतिनु । जीनु जग जोस शरीर ॥

इनु न होय अगम गति । निजपति जाणय जहीर ॥ ૩ ॥

જેના શરીરની શક્તિ સંસારના વ્યવહારિક કાર્યોમાં વપરાઈ ગઈ છે, તેઓ અખંડ કૈવલપદની શોધ કેવી રીતે કરી શકે? તેવા સંસારી જીવોને અગમ નિજ સકર્તાપતિને જાણવાની ગતિ રૂપ શક્તિ હોતી નથી.

તબ જેતને તનુ તત્ત્વકે । રજ બીજકે ભવ ભેસ ॥

પ્રકૃતિ આદ્ય ગુણ ઘણ લહુ । રજકે સાજ સજેશ ॥ ૪ ॥

તેટલા માટે જ વિશ્વમાં તત્ત્વો સંયુક્ત જેટલા ઘાટો છે, તે સર્વ ઘાટો રજબીજના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. પ્રકૃતિની આઘ લઈ ત્રણ ગુણઘણ સુધીના સર્વ ઘાટો રજબીજના સાજથી જ તૈયાર થયેલા છે.

યાંહાં લગ ઉત્તર કોડકીનુ । કઠીત ન નિજ કિરતાર ॥

તો રૂંતકેહી આચારજ । ક્યૌ કરી શકે સકાર ॥ ૫ ॥

એ પ્રમાણે મૃત્યુલોક તેમજ દેવલોક સુધી કોઈએ પણ નિજ કૈવલ કર્તાને જાણ્યા નથી. તો પછી અહીંના આચાર્યો તે નિજ કૈવલ કર્તાને કેવી રીતે સ્વીકારી શકે?

તાતે આ જુગ ભરનકે । નિજપતિ લહી ન લોચ ॥

કહે કુવેર ગુણ નિર્ગુણમે । અટક રહે સબ કોચ ॥ ૬ ॥

તેટલા માટે જ આ જગતભરના સર્વ દેવો અને દાનવો પૈકી કોઈએ નિજ કૈવલપતિને જાણ્યા નથી. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે સર્વ કોઈ સગુણ દેવ, દેવીઓ તથા આઘ ધર્મગુરુઓને ભગવાન માની તેમા જ અટકી રહ્યા છે અને કેટલાક નિર્ગુણ બ્રહ્મમાં અટકી રહ્યા છે.

જો તુમહી હમકુ કહો । તુમેરે કોણ શરીર ॥

તિનકે દેડ પરિઉત્તર । જો સુણહો ધરી ધિર ॥ ૭ ॥

જો કદાચ તમે અમોને કહેશો કે, તો પછી તમારું શરીર કેવું છે ? તેનો ઉત્તર હું તમોને આપું છું. તેને તમે સર્વ ધૈર્યતા ધારણ કરીને શ્રવણ કરો.

અવિગત પુરુષ અરસ હુતે । આયેહુ અવન્ય મોઝાર ॥

આમ્ર વિદ્યુત ગર્જનાવત્ । દીનેહુ દરસ દેદાર ॥૮॥

પ્રથમ આદિમાં હું અંતરિક્ષ રહેલા અવિગત કૈવલ કર્તા રૂપ
પરમ પુરુષ હતો ત્યાંથી હું પૃથ્વી ઉપર આવ્યો, ત્યારે જેમ વાદળ
ઉત્પન્ન થયા પછી વિજળી અને ગર્જના થાય છે, તેમ મારા દિવ્ય
સ્વરૂપનું અચાનક દર્શન થાય છે.

આમ્ર અચાનક સમ તન । તડીત શબ્દ ટહંકાર ॥

બ્રહ્મા અમીત અનુભવ નિજ । સમજ હેત તત સાર ॥૯॥

અચાનક ઉત્પન્ન થતાં વાદળની માફક મારું શરીર પ્રગટ
થતાં વિજળી રૂપ શબ્દોનો ટહંકાર થયા બાદ અમીવર્ષા રૂપ નિજ
ચૈતનનો અનુભવ થતાં જળ રૂપ શ્રેષ્ઠ તત્ત્વોની સમજ જીવોને પ્રાપ્ત
થાય છે.

જેહી નિજ અંશ મુમુક્ષુકી । હોહુ સરલ ગતિ સોચ ॥

તિનુ શ્રવણ જમી ગત્ય રત્ય । સહિતમ હરદે સકોચ ॥૧૦॥

જે નિજ ચૈતન- અંશ મુમુક્ષુ અને સરળ ગતિવાન હોય,
તેઓ આરતપૂર્વક મારાં વચનો શ્રવણ કરે તો તેઓના હૃદય રૂપ
ભૂમિકામાં સર્વ ગતિ જામે છે.

એહી વિધકી શ્રવનન જમી । કહિતમ હરદે સમેત ॥

આ તન કરીત ઘટાઘન । ભિજાવન તેહી ખેત ॥૧૧॥

એવી રીતના મારાં વચનો શ્રવણ કરવાથી તમારા હૃદય રૂપ
ભૂમિકામાં સર્વ ગતિ જામે છે, એવું મેં તમોને કહ્યું તે તમારા હૃદય
રૂપ ખેતરને કૈવલ જ્ઞાન રૂપ જળથી ભિજાવવા માટે ધનધોર વાદળ
જેવું મેં આ મારું દિવ્ય શરીર પ્રગટ કર્યું છે.

ખેતભિજાઈતજેહીકળ । પકવીતઅંશઅમીર ॥

ળવહીપરમપુનિતપદ । ભવિતઅંશસુખશિર ॥ ૧૨ ॥

તેતમારુંહૃદયરૂપખેતરભિજાવવાથીકણરૂપઅમીર
અંશપરિપક્વબનેછે. ત્યારપછીતેઅંશનેપવિત્રપરમપદપ્રાપ્ત
થવાથીઅંશપોતેકાયમમાટેશ્રેષ્ઠઅખંડસુખોભોગવેછે.

પહીઅભિપ્રાયનતનમન । અમિતજમાડિતજેહ ॥

મુગતલસાધ્યધનવત્પુનિ । વિખરીહવુવિદેહ ॥ ૧૩ ॥

એવાઅભિપ્રાયઅનુસારહુંમારાતનઅનેમનથીમાનવોના
હૃદયોમાંઅમીરૂપકેવલજ્ઞાનગતિનોજમાવટકરીઅંશોનેમુક્ત
કર્યાબાદવાદળનીમાફકવિખરાઈજઈનેહુંવિદેહીથાઉંછું.

ભવીતવદેહવિખરીતન । અકલરુપહોયઅંશ ॥

જાઈમીલુનીજપતિનપે । જીનકેહુતેસુવંશ ॥ ૧૪ ॥

જેરીતેમારુંશરીરઉત્પન્નથયુંહતુંતેજરીતેવિખેરી
નાખીનેહુંઅકળઅંશસ્વરૂપથાઉંછુંત્યારપછીહુંજેકર્તાની
વંશનોહતોતેજનિજકેવલપતિનાઅખંડકેવલધામમાંજઈ
તેમનેમળુંછું.

આવનજાવનકેજેહી । કીયેઅમીતમોઈતંત ॥

કલપકલપપરજંતહી । બોધકરહુજુગજંત ॥ ૧૫ ॥

મારાગતિવાળાશરીરથીવિશ્વમાંઆવવાજવાનીરીતહું
તમોનેકહુંછું. જગતમાંજીવોનેઆપનપુ(અંશ)અનેપતિપદ
(અંશીપદ)નોઉપદેશકરવામાટેહુંદરેકકલ્પેવિશ્વમાંઆવુંછું.

સકલઅંશશિરઅધિપતિ । મેંનિજઅંશસમેર ॥

યુગનયુગનપઠવાવહુ । ઇશ્વરઅંશધનેર ॥ ૧૬ ॥

સર્વ અંશોના શિર ઉપર અધિપતિ રૂપે હું નિજ કેવલ કર્તાનો શ્રેષ્ઠ અંશ છું. દરેક યુગ યુગમાં વિષ્ણુના ઘણા અવતારી અંશોને તે કર્તા વિશ્વમાં કાર્ય અર્થે મોકલે છે.

પણ મેં તો કુલ કલપમેં । આવહુ એકહી બાર ॥

ન્યાય સહિત દરશાવન । ખાવન ખુદ કિરતાર ॥ ૧૭ ॥

પરંતુ હું (પરમગુરુ) તો આખા કલ્પમાં ફક્ત એક જ વખત વિશ્વમાં આવું છું અને ન્યાયપૂર્વક ખુદ કર્તા ધણીનું અખંડ સ્વરૂપ જીવોને હું દેશ્યમાન કરાવું છું.

જેહી અવતારનસે જીનું । યોજન કીયે યનીત ॥

તેહી કારણ આવહી મમ । જુગધર કરન જનીત ॥ ૧૮ ॥

વિશ્વના અવતારી પુરુષોએ તે ખુદ ધણીની શોધ કરી નહિ તે કારણે હું વિશ્વમાં આવીને જગતને ધારણ કરનાર તે કેવલ કર્તાની જાણ કરાવું છું.

યેસેહી હમ નિજપતિનકે । પરમ અંશ ગતિવેત ॥

કહે કુવેર રહું સદા । સક્રત પાસ સહેત ॥ ૧૯ ॥

એવો હું કેવલપતિની ગતિને જાણનાર પરમ વિશેષ અંશ છું. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે અનંત બ્રહ્માંડાધીશ કેવલ કર્તાની પાસે સર્વદા હું પ્રેમપૂર્વક રહું છું.

બોહોરુ પઠાવહી તાંહી જહુ । કર્તા કલપ કોઈ કાલ ॥

નહિતર રખે હજુરીત । મેં ખુદકે નિજ બાઝ ॥ ૨૦ ॥

ત્યાર પછી તે કેવલ કર્તા એક કલ્પ દરમ્યાન કોઈપણ સમયે મને જ્યાં મોકલે ત્યાં હું જાઉં છું અને ન મોકલે ત્યાં સુધી હું તે કેવલ કર્તાની હજુરમાં રહું છું. એવો હું તે ખુદ કેવલ ધણીનો બાળક છું.

બાલક હોઈ નિજપતિનકે । હુકમે રહુ હજુર ॥

તરન તોરહુ કીયે બિન । તો કીમ હોહુ સફુર ॥ ૨૧ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તે નિજ કેવલ પતિના હુકમનું પાલન કરવા હું બાળક જેવો થઈને હાજર રહું છું. તે કર્તાની આજ્ઞા સિવાય હું એક ઘાસનું તરણું (સળી) પણ તોડી શકું નહિ. તો પછી વિશ્વમાં હું જાહેર (સ્ફૂરાયમાન) કેવી રીતે થઈ શકું?

સફુરન સો ઇશ્વરનતા । પ્રચા દેખાવન પેર ॥

સો તો હુકમ બિના ઇત । ક્યૌ કરી શકે કુવેર ॥ ૨૨ ॥

વિશ્વમાં માનવોને યુક્તિપૂર્વક પરચા દેખાડવાથી ઐશ્વર્યતા પ્રાપ્ત થતાં જાહેર થવાય છે. પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કરુણાસાગર કહે છે કે તેવું કાર્ય તો નિજ કેવલ કર્તાના હુકમ સિવાય હું અહીંયા મૃત્યુલોકમાં કેવી રીતે કરી શકું?

જો હુકમે તો સબ કછુ । કરી શકુ જેહી ભાવ ॥

પણ મેરે પતિકી વિભુ । દેખ ભયો ગરકાવ ॥ ૨૩ ॥

જો નિજ કેવલ પતિનો હુકમ થાય તો તેમના ભાવ પ્રમાણે હું સર્વ કાર્ય કરી શકું છું. પરંતુ મારા કેવલપતિની અથાહ વિભૂતિ જોઈને હું આશ્ચર્ય સાગરમાં ગરકાવ થઈ જાઉં છું.

અતિ અથાહ અપરમ જીનું । કરત ગણિત નહિ અંત ॥

પારસ દામ ચિંતામણિ । જો શૂન્ય કે પરિચંત ॥ ૨૪ ॥

જેવી રીતે પારસ અને ચિંતામણિની કિંમત થઈ શકતી નથી અને શૂન્યનું માપ નીકળી શકતું નથી તેવી જ રીતે કેવલ કર્તાની વિભૂતિ ઘણી જ અથાહ અને અપરંપાર હોવાથી તેની ગણતરી કરતાં અંત આવી શકે તેમ નથી.

યા વિધિ અપરમ ક્રતવકી । કર્તા કરતસે ન્યાર ॥

તાહાં મેરે અનુભવ થકે । ક્યૌ કરી શકુ ઉચ્ચાર ॥૨૫॥

એવી રીતના અપરંપાર ચૌદલોક રૂપ કતના કૈવલ કર્તા પોતે રચેલા કતથી અલગ રહેલા છે. તેવા તે કર્તા પદનો ગહન વિચાર કરતાં મારો અનુભવ થાકી જાય છે. તો પછી તે વિષે હું કેવી રીતે ઉચ્ચાર કરી શકું ?

કીટીકે પદ પંગુકે । ઈશ્વર શકે ન જોડ ॥

તો એહી કુલ રચનાર ન । તિનકી કુન સહોડ ॥૨૬॥

કીડીનો એકાદ પગ ભાંગ્યો હોય તો તેને પણ વિષ્ણુના ઈશ્વરી અવતારો સંધાડી શકતા નથી. તો પછી આ સમસ્ત સૃષ્ટિના રચનારની સરખામણી વિશ્વમાં કોણ કરી શકે તેમ છે ?

જેહી જેહી પ્રચા પુરીત ઇત । ઈસ ભવીત ભવ સેત ॥

તેહી સકલ અભિમાનીકે । કર્તા સેતી નહિ હેત ॥૨૭॥

જેણે જેણે આ વિશ્વમાં જેવા થઈને પરચા આપ્યા છે, તેઓ સર્વ અભિમાની હોવાથી તેમને નિજ કૈવલ કર્તા પ્રત્યે પ્રેમ ભાવ હોતો નથી.

ઈશ્વરતા જગમાં નિત્યે । ભક્તિ માન ભરપૂર ॥

હુકમ વિના ઝનમત હલે । કર્તા રહત તિનું દૂર ॥૨૮॥

જગતના જીવો તેમને ઈશ્વર જેવા માનવા લાગ્યા. તેથી તેમને અધિક અભિમાન થયું. તેના પરિણામે તેઓ નિજ કૈવલ કર્તાના હુકમ સિવાય ઉન્મત્તપણે વર્તવા લાગ્યા. તેથી ખુદ કર્તા તેનાથી દૂર જ રહે છે.

જો કહેશો બિનુ હુકમસે । પ્રચા હોય કીમ કીન ॥

એતની તો હોય સામ્રથા । પ્રથમ ભક્તિ જેહી કીન ॥૨૯॥

જો કદાચ તમે કહેશો કે નિજ કેવલ કર્તાના હુકમ સિવાય તેઓ પરચા કેવી રીતે આપી શકે ? તેનો જવાબ એ છે કે પ્રથમ જેણે ભક્તિ કરી હોય તેઓમાં સામાન્ય પરચા આપવા જેટલી સામર્થ્ય હોય છે.

જાંહાં લગ જીનું મસાગત । તાંહાં લગ તિનુકી ખાત ॥

તો કર્તાકુ ક્યા લગે । આપ હવીત નિરધાત ॥૩૦॥

જ્યાં સુધી જેણે જેવી મહેનત કરી હોય ત્યાં સુધી તેને તેનું ફળ મળે છે. પરંતુ ત્યાર પછી તેઓ તે મિલકત રૂપ ઐશ્વર્યથી રહિત થાય છે. જેથી તેમને અને કર્તાને શું લાગે વળગે ?

તબ જેતની જપ તપ હુતી । સંપત્ય પ્રચે નખોય ॥

ઇતકે ઇતવીન ખરચીત । પતિપે લહેણ નકોય ॥૩૧॥

ત્યારે તેમણે જેટલું તપ કર્યું હતું તે સર્વ મિલકત રૂપ ઐશ્વર્યતા પરચા આપવામાં ખર્ચી નાખી. એ પ્રમાણે અહીંથી પ્રાપ્ત કરેલી મિલકત અહીંયા પરચા આપવામાં ખર્ચી નાખી, તેથી નિજ કેવલપતિ પાસે તેમનું કોઈ પ્રકારનું લહેણું રહ્યું નહિ.

લેણ દેણ વિનુ પતિનસે । તો તુમસે તિનુ કાવ ॥

એતો પલ્લા છૂટ ભયે । તો જીતકે તીત જાવ ॥૩૨॥

તે નિજ કેવલપતિ સાથે જેને કોઈ પ્રકારની લેણદેણ નથી તેઓનું કાર્ય કોણ અને કેવી રીતે કરશે ? એ રીતે નિજ કર્તા સાથેનો તેઓનો સંબંધ (પલ્લો) છુટી જવાથી તેઓ જ્યાં ને ત્યાં રખડતા થઈ જાય છે.

તબત્યે નિજ કરતારસે । રખો સંબંધ સબેહ ॥

જપ તપ સાધન સમરણ । કરીકે સધો સનેહ ॥ ૩૩ ॥

તેટલા માટે જપ, તપ અને સ્મરણ વિગેરે સાધન દ્વારા તમે સર્વ નિજ કૈવલ કર્તાની સાથે સ્નેહપૂર્વક સંબંધ રાખો.

તો નિજ શુદ્ધ સનેહત્યે । સક્રત કરે સહાય ॥

જો તુમ આપનપુ તજો । તો પતિ લહેત બોલાય ॥ ૩૪ ॥

તેવા તમારા શુદ્ધ સ્નેહના કારણે નિજ સકર્તાપતિ તમોને સહાય કરશે, વળી જો તમે અહંપણાનું અભિમાન દૂર કરો તો તે કૈવલપતિ તમોને પોતાના અખંડ કૈવલ ધામમાં બોલાવી લેશે.

જો પતિ લેત બોલાયકે । તો તિનકે બડ ભાગ્ય ॥

કહે કુવેર પાય પદ । જે અપની નિજ ભાગ્ય ॥ ૩૫ ॥

પરમગુરુ શ્રી ભગવાન કૃષ્ણાસાગર કહે છે કે તે કૈવલપતિને જેને પોતાના કૈવલ ધામમાં બોલાવી લે, તે અંશ મહાન ભાગ્યશાળી કહેવાય. કારણ કે જે આપણું પોતાનું અસલ અખંડ સ્થાન (ધામ) છે તે પરમપદ તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

પરમગુરુ ભગવાન કૃષ્ણાસાગર રચિત

તિથિ ગ્રંથ જ્ઞાન શિરોમણિ સમ્પૂર્ણ

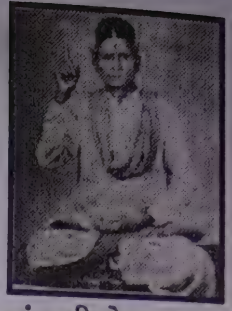
સત્ કૈવલ સાહેબ

ભગવાન કૃષ્ણાસાગર

હંસ સરોદાજ્ઞાન મંગલાચરણ

મહંત શ્રી ચેતનદાસજી

પરમગુરુકે પદશીરનાંઈ, જ્ઞાન સરોદાકો કહુંગાઈ;
જાકુ સુરકો જ્ઞાન નહોઈ, પશુ સમાન મનુષ્ય હેસોઈ. ॥૧॥

શ્રી છોટમલાલ શાસ્ત્રી કહે છે કે હું પરમગુરુના ચરણોમાં મારી અહંગરૂપી ભાવના નમાવીને ગુરુ પાસે કૃપા માગું છું. હે ગુરુદેવ ! આપ કૃપા કરો કે જેથી આ સ્વરનો ઉદય થાય. આજ સુધી ઘણાંને આ સ્વરનું જ્ઞાન નથી. જો કે મનુષ્ય મનુષ્ય ખરો, પરંતુ આ સ્વરનાં જ્ઞાન સિવાય પશુ સમાન છે. તે માટે સમજી શકાય તેવી રીતે ગાઈ બતાવું છું.

જો નરને સુર જ્ઞાન ન જાના, સો પંડિત હૈ મુઢ સમાના;
જો સ્વર જ્ઞાન જાને જોગી, ઓર જીવ સમસો ભવ રોગી. ॥૨॥

જે મનુષ્યે સ્વરનું જ્ઞાન જાણ્યું નથી, તે પંડિત હોવા છતાં પણ મુઢ સમાન છે. પરંતુ જે સ્વરનું જ્ઞાન જાણે છે તે જ ખરેખર યોગી છે, યોગી એટલે જે પ્રણવની ગતિ જાણે છે તે, બાકીના સઘળા મનુષ્ય જીવદશાના હોઈ ભવદુઃખના રોગી જાણવા.

જોતીક વૈદક વિદ્યામાંહી, બીન સ્વર સીધી કછુ નાંહી;
બ્રહ્માદીક દેવ હી જેતે, હે સ્વર જ્ઞાન પરાયન તેતે. ॥૩॥

આ જગતમાં જ્યોતિષ જાણનાર ઘણા છે. વૈદક જાણનાર ઘણા છે. વિદ્યા જાણનાર ઘણા છે પણ સ્વરની જાણ સિવાય તેમની ગતિ આગળ જઈ શકતી નથી. જો આ ન માનો તો બ્રહ્માદીક (સહદેવ) જેવા સ્વરનું જ્ઞાન જાણતા હતા પહેલા જે સ્વરના જાણકાર થઈ ગયા તે શાસ્ત્રી કહેવાયા અને પાછળ તેમના વંશમાં જે શાસ્ત્રી થયા તે બધા સ્વરના જ્ઞાન સિવાય પુસ્તકીયા જ્ઞાન ધરાવનાર થયા.

જો નરકુ હોય સ્વર જ્ઞાના, સો નર કહીયે દેવ સમાના;
જો સુર સાધે સુરત લગાઈ, જ્ઞાન ત્રિકાલ હોત હે હોઈ. ॥૪॥

જે જે મહાપુરુષોને સ્વરનું જ્ઞાન થયું છે તે આ જગતમાં દેવ સમાન ગણાયા છે. જે કોઈ સદ્ગુરુના શરણમાં રહી સુરતા લગાવી સ્વર સાધે તો તે ત્રિકાલજ્ઞાની થાય છે.

દુરખી દેખે દુરખી પેખે, ચૌદ લોકની મનની પેખે;
જો નર સાધે અપની સ્વાસા, સો નર દેખે અજબતમાસા. ॥૫॥

જે કોઈ સ્વરના જાણકાર સદ્ગુરુના શરણમાં રહી પોતાની સ્વાસા સાધે એટલે કે અનુભવ કરે તો તે નર દૂરની વાત જાણી શકે છે. ચૌદ લોક એટલે ચાર અંતઃકરણ અને દશ ઈન્દ્રીયોના ઉઠતા અજંપાને તે જાણી શકે છે. તેમ જ ચાર વેદમાં જે જાણવામાં આવતું નથી તે પણ તે જાણી શકે છે.

અંગ - ૧ : નાડી વિસ્તાર

દોહા

નાભી સ્થાનક કુંડલી, શક્તિ ભુજંગાકાર;

બાંધી નાહી તાહીયે, હે બોતેર હજાર. ॥૧॥

શરીરની અંદર નાભી છે. તે શરીરનો મધ્ય ભાગ છે. તેને કુંડળી કહેવાય છે. ત્યાં પ્રકૃતિનો વાસો છે તે સર્પાકાર છે. તેની સાથે બોતેર હજાર નાડીઓનું જાડાણ છે.

દશ નાડિ તામે બડી, તામેં બડી હે તીન;

ઇગલા પિંગલા સુક્ષ્મણા, જાળે જોગ પ્રવીન. ॥૨॥

બોતેર હજાર નાડીઓમાં દસ નાડી મોટી છે. તેમાં પણ ત્રણ નાડી મોટામાં મોટી છે. તેમનું નામ ઈંગલા, પિંગલા અને સુક્ષ્મણા છે. આ શરીરમાં દસ નાડી મોટી છે. તેનું સ્થાન બે હાથમાં, બે પગમાં, એક નાભી સ્થાને છે, એક ઉપસ્થ સ્થાને છે, એક વંક નાળે છે. તે સિવાયની ત્રણ મોટીનાં નામ નાશીકાની જમણી બાજુ પિંગલા નાડી (સૂર્ય નાડી) કહેવાય છે અને નાશીકાની ડાબી બાજુ ઈંગલા નાડી (ચંદ્ર નાડી) કહેવાય છે. બંને શ્વાસા સરખો ચાલે તો તેને સુક્ષ્મણા કહેવાય છે. જેને પરમગુરુની કૃપા થાય તેને જ આ સમજાય છે અને તેજ સુક્ષ્મણા ખોલી શકે. ઈંગલા નાડીમાં છત્રીસ હજાર નાડીઓનો સમાવેશ થાય છે અને પિંગલા નાડીમાં છત્રીસ હજાર નાડીઓનો સમાવેશ થાય છે. તેની એકતા એટલે બંનેની એકતા, ત્રિકુટી સ્થાને એક થતાં સુક્ષ્મણા થાય છે અને તેનો છેડો બ્રહ્મરૂંદ્રમાં જ્યાં ચૈતન અંશની એકતા થાય છે, ત્યાં સોહંગનું સ્થાન છે ત્યાં આવેલો છે.

સકાર શ્વાસા પ્રવેશમે, નીકસત હોત અહંકાર;
શક્તિ રુપ હેં સકાર, સંભુ રુપ હંકાર. ॥૩॥

લેવાતા પ્રણવમાં સતોગુણ છે. અને શક્તિ વસેલી છે. મુકાતા પ્રણવમાં અહંકાર ઘણ છે અને અગ્નિતત્ત્વનો વાસો છે. જો કોઈ સ્થિર કાર્ય કરવું હોય અગર ચંદ્ર દિશાએ જવું હોય અને નાડી વિરુદ્ધમાં જતી હોય અને જલદી જવું હોય તો લેવાતા શ્વાસે પગ ઉપાડવો. અગર લેવાતા શ્વાસે મુહૂર્ત કરવું અને સૂર્યનાં ક્રમ મુકાતા શ્વાસે કરવા.

શક્તિ રુપ હે ચંદ્રમા, વામ નાડીમેં વાસ;
સંભુ રુપી સુરજ હે, દછન નાડી વાસ. ॥૪॥

ચંદ્ર નાડી શક્તિ રૂપ છે. તેનો વાસ નાશિકાની ડાબી બાજુએ છે. સૂર્ય નાડી શિવ રૂપ છે. તેનો વાસ નાશિકાની જમણી બાજુએ છે.

મધ નાડી હે સુક્ષ્મણા, તામે પાવક વાસ;
તાકુ કહીએ સુક્ષ્મણા, શ્વાસ વહે દો પાસ. ॥૫॥

નાશિકાની બંને ધારે બે સરખી નાડી ચાલે તેને સુક્ષ્મણા નાડી કહેવાય છે. (બંને નાકમાંથી એક સરખો શ્વાસ બહાર નીકળે તેને) તે નાડીમાં અગ્નિ તત્ત્વનો વાસ વધારે છે. એટલે તેમાં આ બાજુનાં (જગત તરફનાં) કોઈ કાર્ય સફળ થાય નહિ, અને લક્ષ ભજનને માટે લાભદાયક છે.

પંચકલા એક એકમે, ક્રમ ક્રમ કરે પ્રકાશ;
પૃથ્વી જલ ઓરુ તેજ હે, વાયુ ઓર આકાશ. ॥૬॥

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચ છે તત્ત્વો પ્રણવમાં વહે છે. દરેક તત્ત્વની પાંચ પાંચ કળાઓ છે તેને પચ્ચીસ પ્રકૃતિ કહેવામાં આવે છે. તેની ગણત્રીનો વિસ્તાર નીચે મુજબ છે.

પૃથ્વી વહેસુ મધસે, સુધી ઘાઢી ધાર;

પીત બરન ચોકો નહે, પ્રમાન આંગુલ બાર. ॥૭॥

ઈંગલા અને પિંગલા નાશિકાની આજુબાજુ અટક્યા સિવાય મધ્યમાં ઘાઢી ધારે ચાલે તેને પૃથ્વી તત્ત્વ કહેવાય છે. તેનું પ્રમાણ નાકની બહાર નીકળતા બાર આંગળ છે. તેનો રંગ પીળો છે.

મીષ્ટસ્વાદ ધીરજ હીએ, સાત્વીક વ્રતી હોય;

તૃષ્ટી રહે મનકે વિષે, એગુન પૃથ્વીકા જોય. ॥૮॥

પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે કોઈ વસ્તુ ખાઈએ તે સ્વાદિષ્ટ લાગે. વૃત્તિઓ શાંત થાય. મન શાંત રહે. આ ગુણ પૃથ્વી તત્ત્વના છે.

નીચેકો પાની વહે, ધવલ ધનુષ્ય આકાર;

સોડસ આંગુલ માપહે, સ્વાદ મધુરા સાર. ॥૯॥

નાશિકાની નીચલી ધારે શ્વાસા ચાલે તેને જળ તત્ત્વ કહે છે. તેનો આકાર ધનુષ્ય જેવો હોય છે. તેનું માપ સોળ આંગળ છે. અને સ્વાદ મધુરો છે અને રંગ સફેદ છે.

મન વરતે આનંદમેં, ચાહે ભલા કછુ ભોગ;

નામી લધુરાને ચલે, ગુણ સાત્વીક સંજોગ ॥૧૦॥

હંમેશા મનમાં આનંદ આવે છે અને સારા સારા સ્વાદ લેવાનો ભાવ થાય છે અને વસ્તુ ખાવાથી સ્વાદિષ્ટ લાગે છે અને ગમે તેટલું ખાઈએ તો પણ અભાવ થતો નથી. તેમાં સત્ત્વગુણ સદાય વર્તમાન કરે છે.

અગ્નિ તત્ત્વ ડંચા ચલે, ત્રીકોન રાતો રંગ;

ચલે સો આંગુલ ચારમેં, ગુન તામસ મન સંધ ॥૧૧॥

અગ્નિ તત્ત્વ નાશિકાની ઉપલી ધારે ચાલે છે, તેનો રંગ લાલ છે. તેનું માપ ચાર આંગળનું છે. અગ્નિ તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે મનમાં તમોગુણના (ક્રોધ) વિચાર આવે છે.

આલ્સ નિંદ્રા અંગમે, ક્લેસ યુક્ત રહે ચિત્ત;

તીક્ષ્ણ જાકા સ્વાદ હૈ, એ અગ્નિકી રીત ॥૧૨॥

અગ્નિ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે શરીરમાં આળસ અને નિંદ્રા આવે છે. મનમાં ક્લેશ અને ચિંતા રહે છે. તેનો સ્વાદ તીખો છે.

વાયુ તત્ત્વ તીરછાં વહે, અંગુલ અષ્ટ પ્રમાણ;

હરા રંગ ખટ કોણ હે, ગુણ રાજસ સો જાણ. ॥૧૩॥

વાયુ તત્ત્વ નાશિકાથી નીકળતો શ્વાસ કાન તરફ વહે છે. તેનું પ્રમાણ આઠ આંગળ છે. તેનો રંગ લીલો છે. તેનો ગુણ રજો ગુણ છે.

ચપલ ચિત્ત વરતી રહે, સ્વાદ ચરપરા હોય;

યુ જ્યુ વાયુ ચલે, યહ નીશ્ચે કરી જાંખ્ય. ॥૧૪॥

જ્યારે પવન તત્ત્વ ચાલે ત્યારે ચિત્તમાં ચપળતા રહે એટલે ઘેરથી બહાર અને બહારથી ઘેર આવવાની તાલાવેલી થાય, તેનો સ્વાદ ચરખો છે. આ પ્રમાણે વાયુ તત્ત્વ ચાલે છે. તે અનુભવ કરતાં સિદ્ધ થાય છે.

ચાર તત્ત્વકે સંઘમે, ચલે તત્ત્વ આકાસ;
ધુમર બરન હે સુન્યકાં, બાહેર નહિ પ્રકાસ. ॥૧૫॥

ઉપરના ચાર તત્ત્વની સંગમાં આકાશ તત્ત્વ ચાલે છે. એટલે નાશિકાની ચારે બાજુ ભરાઈને શ્વાસ ચાલે છે. તેનો રંગ શ્યામ છે, બહાર તેમાં બીજો કોઈ પ્રકાશ નથી.

ફીકા જાકા સ્વાદ હે, આંગુલ માપ ન હોય;
સ્વભાવ હોયે વિસ્મૃતિ, એહી લક્ષન નભ જોય. ॥૧૬॥

આકાશ તત્ત્વનો સ્વાદ ફીક્કો છે, તેનું માપ અઢી આંગળ છે. તેનો સ્વભાવ કોઈ પણ કામ કરવાની ઈચ્છા ન થાય. આ લક્ષણ આકાશ તત્ત્વના છે.

એક એક ઘડીકા લગે, વહે એક એક ફેર;
સાઠ ઘડી દીન રેનમે, આવત બારબાર હવેર. ॥૧૭॥

ઉપરના તત્ત્વો એક એક ઘડીએ બદલાય છે, તેનો આધાર વિચારો પર ચાલે છે. ચોવીસ કલાકમાં સાઠ ઘડી થાય છે. એટલે દિવસના બાર વખત અને રાત્રીના બાર વખત તત્ત્વો બદલાય છે. તત્ત્વને સ્વાધી અવસ્થાન રહે છે અને અંતઃકરણ રહે છે.

પૃથ્વી બલ પચાસ પલ, જલ બલ પલ ચાલીસ;
તેજનકો બલ ત્રીસપલ, વાયુ પલ બલ વીસ. ॥૧૮॥

જ્યારે પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલે, ત્યારે પચાસ પલ ચાલી શકે છે.
જળ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે ચાલીસ પળ, અગ્નિ તત્ત્વ ત્રીસ પળ અને
વાયુ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે વીસ પળ ચાલે છે. આ પ્રમાણે તત્ત્વ બળ છે.

દશ પલ બલ આકાશકો, રહે સુક્ષ્મણા માંહી;
ધરે ધ્યાન પરબ્રહ્મકો, ઓર કુછ કરના નાંહી. ॥૧૯॥

આકાશ તત્ત્વનું બળ દશ પળ રહેલું છે. તેનો સુક્ષ્મણામાં
વાસ છે. માટે સુક્ષ્મણા ચાલે ત્યારે લક્ષ્મજન, ઉર્ધ્વ ગતિ દ્વારા
કરવું, તે સિવાય બીજું કોઈ કામ કરવું નહિ, અને કોઈ પદાર્થનું
કામ કરવાથી હાનિ થાય છે.

एही विधि पंचु तत्त्वको, फल बलको अनुमान;
सकळ सुभासुभ काममे, जांने सुरते जान. ॥२०॥

આ પાંચે તત્ત્વના ફલ અને બલની વિધિ સમજાવી જો કોઈ
ભગવતી જન સદગુરુની કૃપાથી સુરતા રાખીને અનુભવ કરે તો
પદાર્થના સારા અગર નરસા કામમાં વિજય મેળવે.

पृथ्वी जल शुभ तत्त्वहे, तेज मिश्र फल होय;
हानी ओर मृत्यु करे, नभ पुनी मारुत दोय. ॥२१॥

પૃથ્વી અને જળ તત્ત્વ ઘણાં લાભકારી છે. અગ્નિ તત્ત્વમાં
લાભ નહિ અને નુકશાન નહિ, જ્યારે આકાશ તત્ત્વ અને વાયુ તત્ત્વ
ચાલે ત્યારે કાંઈ કાર્ય કરે તેમાં નુકશાન જાય અગર મૃત્યુ થાય.

પૃથ્વી લાભ દીનમેં કરે, નીસા લાભ હોય નીર;
હાની અગ્નિ વાયુમે, નભમે જાય શરીર. ॥૨૨॥

દિવસના પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલે તો લાભ થાય, રાત્રે જળ તત્ત્વ
ચાલે તો લાભ થાય, અગ્નિ અને વાયુ તત્ત્વ ગમે ત્યારે ચાલે તો પણ
નુકશાન થાય અને આકાશ તત્ત્વ ચાલે તો શરીરનો નાશ થાય છે.

પૃથ્વી લાભ હોય પુરવમેં, જલમાં દછન વાસ;
તેજ તત્ત્વ પશ્ચિમ દિશા, વાયુ ઉત્તર આસ. ॥૨૩॥

પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલે ત્યારે પૂર્વ દિશામાં જવાથી લાભ થાય છે.
જળ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે દક્ષિણ દિશામાં જવાથી લાભ થાય છે. અગ્નિ
તત્ત્વ ચાલે ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં અને વાયુ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે ઉત્તર
દિશામાં જવાથી લાભ થાય છે.

શુન્ય રહત સબ કોગમે, જાને સુરકે વેત;
સુરમે લાભ અલાભકી, દીસા ભેદ કહી દેત ॥૨૪॥

આકાશ તત્ત્વ ચાલે ત્યારે એકેય દિશામાં જવું નહિ. આ
બાબત સ્વરનો જાણકાર જ જાણી શકે છે અને તે દિશાઓનો ભેદ
લાભ, અલાભની બાબત નક્કી કરી કહી શકે છે.

પૃથ્વી ચીંતા મુલકી, જલ વાયુમે જીવ;
ધાતુ ચીંતા તેજમે, સુન્ય સુન્ય સદૈવ. ॥૨૫॥

સ્થિરકામ જેવા કે મકાનનું ખાત મુહૂર્ત કરવું, વાસ્તુ પૂજન,
નવી દુકાન કરવી, જમીન રાખવી વગેરે પૃથ્વી તત્ત્વમાં કરવું, જળ
તત્ત્વ અને વાયુ તત્ત્વમાં વાહન ચલાવવું, ખરીદવું વગેરે ચાલતા

કામ કરવાં, ધાતુ ખરીદવા માટે, સોનું, રૂપું, લોખંડ, ચાંદી વગેરે ખરીદવું હોય તો અગ્નિ તત્ત્વમાં કરવું અને આકાશ તત્ત્વ ચાલતું હોય ત્યારે કોઈ પણ કામ કરવું નહિ.

ચંદ્ર વાર જલ તત્ત્વ હે, કારજ સિધિ કરનાર;
બુધવારે ધરતી ભલી, વાયુ તત્ત્વ ગુરુવાર. ॥૨૬॥

સોમવારે જળ તત્ત્વ ચાલે અને મુહૂર્ત કરે તો કાર્ય સફળ થાય. બુધવારે પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલે અને મુહૂર્ત કરે તો કાર્ય સફળ થાય. ગુરુવારે પવન તત્ત્વ ચાલે અને મુહૂર્ત કરે તો તે કાર્ય સફળ થાય.

તેજ તત્ત્વ ભ્રગુ વારમેં, સિદ્ધિ કરે સબ કામ;
તત્ત્વ ચાર ચહુવાર મે, જો નાડી વહે વામ. ॥૨૭॥

શુક્રવારે અગ્નિ તત્ત્વ ચાલે તો કાર્ય સિદ્ધિ થાય. આ ચાર તત્ત્વ અને વાર ચંદ્ર નાડીના છે. (સોમવાર, બુધવાર, ગુરુવાર અને શુક્રવાર એ ચાર ચંદ્રના વાર છે.)

અગ્નિ તત્ત્વ રવિ મે ભલો, વાયુ મંગલ હોય;
શનિવાર આકાશમે, નાડી દછન જોય. ॥૨૮॥

રવિવારે સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને અગ્નિ તત્ત્વ હોય તેમ જ મંગળવાર હોય અને વાયુ તત્ત્વ ચાલતું હોય, શનિવાર હોય અને આકાશ તત્ત્વ ચાલતું હોય તો કાર્ય સફળ થાય.

વામ સૂરજ ઓરુ દાહિના, કહે તત્ત્વ ઓરુ વાર;
તામે જો કારજ કરે, હોય સિધિ નિરધાર. ॥૨૯॥

ચંદ્ર નાડી અને સૂર્ય નાડી તેનાં તત્ત્વ ઉપર પ્રમાણે જે કહ્યા તે પ્રમાણે જે કંઈ કાર્ય કરે તો સફળ થાય.

જંગામે પૃથ્વી વસે, વરુણ ચરણમે વાસ;

વાયુ તત્ત્વ રહે ઉદ્ર મે, ચરવ મે તેજ નિવાસ. ॥૩૦॥

ગુદાએ પૃથ્વી તત્ત્વ રહે છે, લીંગ સ્થાને જળ તત્ત્વ છે.
ઉદરમાં વાયુ તત્ત્વ છે અને મુખમાં અગ્નિ તત્ત્વ છે.

નભકા વાસ શીશમે, સુનો સતીજી વાત;

કરે જુધ જોહી તત્ત્વમેં, તેહી તેહી અંગે ઘાત. ॥૩૧॥

શીશમાં આકાશ તત્ત્વનો વાસ છે ઉપર પ્રમાણે તત્ત્વ નાડી વિષે જે કહ્યું તેની વિરુદ્ધમાં જે કંઈ કાર્ય કરે તેમાં નુકશાન થાય.

॥ હતી શ્રી પંચતત્ત્વ વિચાર સમાપ્ત ॥

અંગ - ૨ : અથ નાડી વિચાર

સુક્લ પક્ષ હે ચંદ્રકો, કૃષ્ણ પક્ષમે ભાન;
પડવા આદી દે કયે, ત્રીન ત્રીન દીન જાન. ॥૧॥

સુદી પડવાથી ત્રણ દિવસ ચંદ્રના છે, અને વદી પડવાથી
ત્રણ દિવસ સૂર્યના છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ દિવસ ગણી લેવા.

પડવા તે પૂંની તેજલું, ચંદ્ર નાડી હે સાર;
ફેર સૂરજ ફેર ચંદ્રમા, ઉજલ પક્ષ વિચાર. ॥૨॥

વદી પડવામાં સૂર્ય આવે છે અને સુદી પડવામાં ચંદ્ર આવે
છે. ત્રણ સૂર્ય પછી ત્રણ ચંદ્ર ગણાય.

કૃષ્ણ પક્ષ હે આદીમેં, ત્રીન દીના લુ ભાન;
ફેર ચંદ્રા ફેર ભાન હે, ત્રીન ત્રીન દીને જાન. ॥૩॥

ઉપરની ચોપાઈમાં જે ખુલાસો કર્યો તેનો ફરીથી સ્પષ્ટ
ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

સુદી પડવાથી ત્રણ દિવસ ચંદ્રના છે. અને ત્રણ (૪, ૫, ૬)
સૂર્યના છે. તે પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ ગણતાં ૧૩, ૧૪, ૧૫, ના ચંદ્ર આવે
છે અને વદી પડવે ત્રણ સૂર્ય આવે છે. એ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ ગણતાં
૧૩, ૧૪ અને અમાસે સૂર્ય આવે છે.

ચંદ્ર ત્રીથીમેં સૂરજ વહે, સૂરજ દીનમેં ચંદ્ર;
અશુભ કરે હાંની કરે, મન ઉદેવકી ચંદ્ર. ॥૪॥

ચંદ્ર તિથિમાં સૂર્ય નાડી ચાલે તો શુભ કામ કરવું નહિ. સૂર્ય
તિથિમાં ચંદ્ર નાડી ચાલે તો સૂર્યનાં કોઈ કામ કરવાં નહિ.

નીકો નીજ નીજ ઉદયમેં, ઉલટે ઉલટા હોય;
તાતે દોનું પક્ષમેં, જન કરીકે જોય. ॥૫॥

સૂર્ય તિથિમાં ચંદ્ર ચાલે અને ચંદ્ર તિથિમાં સૂર્ય ચાલે. આ
ગતિનો કોઈ જાણકાર હોય તે જ સંત સમાગમથી જાણી શકે છે.

ચંદ્ર નિવારે રાત્રીયે, દીને દીવા કરવારે;
એ અભ્યાસ સદા કરે, સો યોગી નીરધારે. ॥૬॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય, તેને સૂર્ય નાડીમાં બદલી શકે,
તેમજ સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય તેને ચંદ્ર નાડીમાં ફેરવી શકે, તેને જ
સાચો યોગી કહેવાય.

અલંકાર મુખન વસન, યાત્રા કામ વિવાહ;
પ્રવેસ ઓર શુભ કામમેં, ચહીએ ચંદ્ર પ્રવાહ. ॥૭॥

નવા દાગીના પહેરવાના હોય, નવાં કપડા પહેરવાનાં હોય,
જાત્રા કરવા જવાનું હોય, વિવાહનું કામ હોય, ઘરનું વાસ્તુ હોય,
આવા કામોમાં ચંદ્ર નાડી, ચંદ્ર તિથિ અને ચંદ્ર વાર જોઈએ.

દુત યુદ્ધ વિગ્રહ સમે, મૈથુન ભોજન સ્નાન;
ભય ભંગ વ્યવહારમેં, ચલના ચાહીએ ભાંન. ॥૮॥

સંદેશો લઈ જવામાં, યુદ્ધમાં, વિગ્રહમાં, મૈથુનમાં,
ભોજનમાં અને સ્નાન કરવામાં સૂર્ય નાડી જોઈએ.

દુર યુદ્ધમેં જડ કરે, ચંદા વહેતા હોય;
સમીપમેં યુદ્ધમેં, જયે સૂરજમેં જોય. ॥૯॥

દૂર યુદ્ધ કરવા જવું હોય તો ચંદ્ર નાડી હોય તો વિજય થાય.
નજીક યુદ્ધમાં જવાનું હોય તો સૂર્ય નાડી હોય તો વિજય થાય.

જાત્રી ઓર વિદેશમાં, જો કોઈ ધરતે જાય;
જેહી નાડી વહે આપકી, સો પગ પ્રથમ ડાલાય. ॥૧૦॥

જાત્રાએ અથવા પરદેશમાં જવા માટે ઘેરથી નીકળતાં જે
નાડી ચાલે તે પગ પહેલો ઉઠાવવો.

ચંદા સમ પદ દીજીએ, વીસમ પાગ દે સૂર;
જાત્રા આદી વિદેશમાં, પાવે સુખ ભરપુર. ॥૧૧॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને ડાબો પગ પહેલો ઉઠાવે અને
જમણો પગ પાછળથી ઉઠાવે તો જાત્રા અને વિદેશમાં આવકાર
સારો મળે અને ભરપૂર સુખ મળે.

ચંદા દીજે ચારણ, સૂરજ પાંચ ડગ જાય;
જાત્રા ઓર વિદેશમાં, મન ચીત વ્યાકુલ થાય. ॥૧૨॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને ડાબો પગ ઉઠાવી ચાર ડગલાં
ચાલી ઊભો રહે; તેમ જ સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને જમણો પગ
ઉઠાવી પાંચ ડગલાં ચાલી ઊભો રહે, તો મનમાં વ્યાકુળતા રહે,
શાન્તી ના મળે, અપમાન થાય, માટે ડાબો પગ અથવા જમણો પગ
ઉઠાવીને દશ ડગલાં સુધી ઊભા રહેવું નહિ.

સૂરજ વહેતે ચાલીએ, પુરવ ઉત્તર દેશ;
દહમ પછમ દીશમાં, સસીમે ચલે નરેશ. ॥૧૩॥

સૂર્ય તિથિ અને સૂર્ય વાર હોય અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય
અને પૂર્વ અને ઉત્તર દિશાએ જાય તો તેનું કામ સિદ્ધ થાય. ચંદ્ર
તિથિ, ચંદ્ર વાર અને ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને દક્ષિણ અને
પશ્ચિમ દિશાએ જાય તો તેનું કામ સફળ થાય.

નાડી ચાલે ચંદ્રકી, પૂર્વ ઉત્તર જાય;

હાંની મૃત્યુ ભય કરે, કહિ સરોદા ગાય. ॥૧૪॥

પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા હોય, તિથિ અને વાર સૂર્ય હોય અને
ચંદ્ર નાડી ચાલે તો નુકશાન, મૃત્યુ અથવા ભય કરે એવું સરોદા
શાખ પુરે છે.

સૂરજ સૂરજમેં કોડ નર, દહન પછમ જાય;

ચોર મીલે શત્રુ મીલે, કારજ સીધી ના થાય. ॥૧૫॥

સૂર્ય તિથિ હોય, સૂર્ય વાર હોય અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય
અને દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાએ જાય તો લુંટાય, શત્રુ મલે અગર
કાર્ય સફળ ના થાય.

વિવાહ જગડા જુધમેં, ચંદ્ર વહેતા હોય;

પૂર્વ ઉત્તર પુઠ દે, કરે खेल જો કોય. ॥૧૬॥

વિવાદ કરવો હોય, ઝગડો કરવો હોય, યુદ્ધ હોય અને ચંદ્ર
નાડી ચાલતી હોય, પૂર્વ અને ઉત્તરમાં પુઠ રાખી દક્ષિણ અને
પશ્ચિમ તરફ મુખ રાખે તો જીત મેળવે.

દહમ પછમ પુઠ દે, જો વહેતા હોય માંન;

દુત જુદ ઓરુ વાદમે, જુતે સહી સુજાંન. ॥૧૭॥

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાએ પુઠ કરે અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય તો યુદ્ધ, ઝગડો, વાદવિવાદ, આ સ્વરનો જાણકાર જીતી શકે છે.

પુરણ ગ્રહ ચંદ્રકો, ઊર્ધ્વવમ સનમુખ;

સજનકુ તાંહાં રાખીએ, દુરજન દેવે દુઃખ. ॥૧૮॥

ચંદ્ર તિથિ, ચંદ્ર વાર, ચંદ્ર દિશા, અને ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને ડાબો પગ ઉઠાવી જવાનું હોય તો કાર્ય સફળ થાય અને આનંદ રહે. પરંતુ જો ચંદ્ર તિથિ, ચંદ્ર વાર, ચંદ્ર દિશા હોય અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય તો ગમે તેવો સજ્જન હોય, મિત્ર હોય તો પણ દુઃખ આપે છે.

નીચા પીછા દાહીના, પુરણ ગ્રહ ગ્રહરાજ;

સુજ્જનકુ તાંહાં રાખીએ, દુરજન કરે અકાજ. ॥૧૯॥

સૂર્ય તિથિ, સૂર્ય વાર, સૂર્ય દિશા અને સૂર્ય નાડી ચાલે તો કાર્ય સફળ થાય. ચંદ્ર તિથિ, ચંદ્ર વાર, ચંદ્ર દિશા અને ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો કાર્ય સફળ થાય. પરંતુ ઉલટી નાડી ચાલતી હોય તો કાર્ય સફળ ન થાય.

વાઘ સરપ વીપુ ચોરકુ, રાખો રીતે પાસ;

કોપ કરી આવે પુની, કરી શકે નહિ ત્રાસ. ॥૨૦॥

ઉપર મુજબ નાડી ચાલતી હોય અને એ રીતે ચાલે તો વાઘ, સાપ, દુશ્મન અને ચોર ઘણો કોપ કરીને આવે તો પણ આપણને ત્રાસ આપી શકે નહિ.

ગુરુ બંધુ નૃપ પુત્ર પુની, જો હીત કરતા હોય;

પુરંન અંગે લજીયે, સુખદાયક સવ કોય. ॥૨૧॥

ગુરુ, ભાઈ, રાજા, પુત્ર અને સ્ત્રી-આ બધા આપણાં હિતેચ્છુ છે. છતાં જો કોઈ બાબતમાં મતભેદ પડે તો આપણી જે નાડી ચાલતી હોય તે બાજુ તેમને બેસાડવાં. અગર આપણી નાડી સૂર્ય ચાલતી હોય તો આપણે ઊઠીને તેમની ડાબી બાજુએ બેસી જવું, અને આપણી ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો આપણે ઊઠીને તેમની જમણી બાજુએ બેસવું.

શત્રુ હોય આપકો, રાખો રીતે પાસ;

સૌ નિશ્ચે હારી રહે, આપ હી પાવે નાસ. ॥૨૨॥

ઉપર મુજબ નાડી ચાલતી હોય અને શત્રુ પાસે હોય તો તે પોતાની જાતે હારી જાય છે.

પ્રશ્નોત્તર

આગે રાખે સુન્ય ગ્રહ, કરે પુરનમેં પ્રસ્ટ;

સુન્ય સ્થાન શત્રુ રહે, નિશ્ચે પાવે નૃષ્ટ. ॥૨૩॥

પ્રશ્ન પુછવા આવનાર માણસ જો છાનોમાનો આવીને બેસી જાય અને પ્રશ્ન પુછે અને જો એકી અક્ષર હોય અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને જમણી બાજુએ આવીને બેસે તો તેનું કાર્ય સફળ થાય નહિ. તે જ પ્રમાણે ચંદ્ર નાડીનું સમજવું ચંદ્ર નાડીમાં બેકી અક્ષર જોઈએ.

જોધ પૂર્વ પછમ દોનું કરે, કેહે કોનકી હે જીત;
પહેલા જીતે પુરનમેં, જીતે દુજારી કત. ॥૨૪॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાએ યુદ્ધ ચાલતું હોય અને કોઈ પ્રશ્ન પૂછે કે કોની જીત થશે, તો સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય તો પૂર્વ અને ઉત્તર વાળો જીતશે. ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વાળો જીતશે.

ચંદા ચોર વિશ્વકુ હરે, બલાવસ રવી મોચ;
મોક્ષ કામમાં સુક્ષ્મણા, ઓરન કીજે કોચ. ॥૨૫॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો ચોર પકડી શકાય છે અને ઝેર પીધું હોય તો ઉતરી જાય છે. સૂર્ય નાડીમાં ભૂત, પલીત ભાગી જાય છે. મંત્ર જંત્ર થઈ શકે છે. સુક્ષ્મણા મોક્ષના કામમાં આવે છે. તેમાં બીજું કોઈ કાર્ય કરવું નહિ.

સૂરજમેં ભોજન કરે, નારી વસકો કરમ;
સયન કરે સો સૂરજમેં, પંડીત જાંને મરમ. ॥૨૬॥

સૂર્ય નાડીમાં ભોજન કરે, નારીને વશમાં કરવી હોય તો સૂર્ય નાડીમાં થાય, સૂર્ય નાડીમાં ઊંઘ સારી આવે, સૂતી વખતે ચંદ્ર ચાલતી હોય તો ડાબુ પડખું દબાવે એટલે ડાબે પડખે સૂઈ જાય તો સૂર્ય નાડી આવે, દિવસે આરામ કરવો હોય તો જમણે પડખે સૂવું જેથી આરોગ્ય સારું રહે, આ જાણીને અનુભવ કરે તેને પંડિત કહેવાય.

સો કારતી જવર આરતીમેં, વીશ્વ મુરછાત્રી હોય;
બોધ કરે જો સજ્જનકુ, ચંદ્ર ચલાવે સોય. ॥૨૭॥

તાવ, ઝેર પીધું હોય, મુરછા, સજ્જનને બોધ કરવો, આ ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો ઉપરના કાર્યો સફળ થાય.

પ્રછક પુરણ નાડીમાં, કરે સુખા સુખ કામ;
તાકી સીધી જાંનીયે, શુન્યે સુન્યંત માંહાંય. ॥૨૮॥

સરોદાના જાણકાર પાસે આવી કોઈ પ્રશ્ન પુછે અને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય, એકી અક્ષર હોય અને જમણી બાજુ બેસીને પુછે તો તેનું કાર્ય સફળ થાય. પરંતુ સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને ડાબી બાજુ બેસે તો કાર્ય સફળ ના થાય.

પ્રછક આવે સુન્યસે, બેઠે પુરણ પાસ;
તાકી સીધી જાણીયે, સુન્યે કાજ વિનાસ. ॥૨૯॥

કોઈ માણસ પ્રશ્ન પુછવા બોલ્યા-ચાલ્યા સિવાય આવે અને જે નાડી ચાલતી હોય તે બાજુએ આવીને બેસે તે અક્ષર પણ મલતા હોય, તો તેનું કાર્ય સફળ નહિ થાય.

પ્રવેસ હોવે સ્વાસકા, પ્રછક પુછે વાત;
તાકી સીધી જાંનીએ, નીકસી નીષ્ટ ફલ જાત. ॥૩૦॥

કોઈ પ્રશ્ન પુછવા આવે અને શ્વાસ લેવાતો હોય તો તેનું કાર્ય સફળ થાય અને શ્વાસ મુકાતો હોય તો કામ થાય નહિ.

પ્રછક પુછે સુરજમાં, વીસમ વરણ જો હોય;
સંમ અક્ષર હોય ચંદ્રમે, કારજ સીધી સોય. ॥૩૧॥

સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય પ્રશ્ન પૂછે, જોડાક્ષર હોય તો તે કાર્ય સફળ થાય.

વીપરીત જો અક્ષર મીલે, વિપ્રીત હોવે શ્વાસ;
તાકુ એસો ભાખીયે, કારજ પાવે નાશ. ॥૩૨॥

કોઈ પ્રશ્ન પુછવા આવે અને વિરૂદ્ધ નાડી ચાલતી હોય અને
વિરૂદ્ધ અક્ષર હોય તો તેનું કાર્ય સફળ થાય નહિ.

ગુરુ શુક્ર બુધ ચંદ્રમાં, વામ નાડીકે વાર;
મંગલ શની રવિ હેમલા, હોય સૂરજ સાર. ॥૩૩॥

સોમવાર, બુધવાર, ગુરુવાર અને શુક્રવાર - આ ચાર ચંદ્ર
નાડી ના છે. મંગળવાર, શનિવાર અને રવિવાર - આ ત્રણ વાર
સૂર્ય નાડીના છે.

મેસ, કરક, તુલા મકર હે, ચાર લગ્ન ચાર એહ;
સૂરજ નાડીમે મલેં, કરે કામ સુખ જોહ. ॥૩૪॥

મેષ, કર્ક, તુલા અને મકર - આ ચાર રાશીવાળાને સૂર્ય
નાડી હોય, સૂર્ય વાર હોય, સૂર્ય તિથિ હોય અને સૂર્ય દિશા હોય
અને સૂર્યનું કામ કરવાનું હોય તો સફળ થાય.

વરખ સિંહ વૃશ્ચિક ભલે, કુંભ સહીત સ્થીર ચાર;
સ્થીર કારજ સીધી કરે, ચંદ્ર જોગકી લહાર. ॥૩૫॥

વરખ, સિંહ, વૃશ્ચિક અને કુંભ આ ચાર રાશી ચંદ્રની છે.
ચંદ્રના જે કામ કરવાના હોય તે તિથિ, વાર ચંદ્રના હોય અને ચંદ્ર
નાડી ચાલતી હોય અને સ્થિર કાર્ય કરવાનાં હોય તો સફળ થાય.

મીન મીથુન ધન કન્યકા, એકહીયે દ્રી સભાવ;
તાકી નાડી સુક્ષ્મણા, જાકો મંન પ્રભાવ. ॥૩૬॥

મીન, મિથુન, ધન અને કન્યા - આ ચાર રાશી સુક્ષ્મણા નાડીની છે. આ ચાર રાશીવાળાને જો સુક્ષ્મણા ચાલતી હોય તો સામા માણસ ઉપર પ્રભાવ પાડે છે. આ રાશીવાળાને સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય તો સૂર્યના કામ અને ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય તો ચંદ્રના કામ થઈ શકે છે.

તીથી વાર અક્ષર મીલે, લગ્ન નાડીકે સંઘ;
તત્ત્વ મીલે તાહીમે, તો અતી ભલા પ્રસંગ. ॥૩૭॥

સૂર્ય અથવા ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય, અક્ષર મલે, તિથિ અને વાર મલે, અને તત્ત્વ મલે અને દિશા મલે તો તે સારામાં સારા પ્રસંગ છે.

અંગ - ૩ : ચંદ્ર નાડીના કામ

સ્થીર કારજ જગમેં હેજે તે, ચંદ્ર જોગમેં કરીએ તે તે;
અન ધનાદી સંગ્રહજેહી, ચંદ્ર જોગમેં કરના તેહી. ॥૧॥

ચંદ્ર યોગમાં જે કઈ સ્થિર કાર્ય કરવાનાં હોય તેની સમજણ નીચે પ્રમાણે છે.

અનાજ કોઠીએ ભરવું હોય, ધન તીજોરીમાં મૂકવું હોય ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય, ચંદ્ર તિથિ અને ચંદ્ર વાર હોય તો તે સંઘરેલું સારું રહે છે.

વાપી કુપ સરોવર ખાસા, ગાંમ વસાવે ઘરમેં વાસા;
બાગ બગીચા ધામ બનાવે, ખેતી વણજ વિદ્યા સીખાવે. ॥૨॥

વાવ ખોદાવવી હોય, કુવો ખોદાવવો હોય, સરોવર
ખોદાવવું હોય, ગામ વસાવવું હોય, ઘરમાં વાસ કરવો હોય, બાગ
બગીચા બનાવવા હોય, ઘર બનાવવાનું હોય, ખેતી કરાવવી
હોય, વેપાર અને બાળકને શાળામાં દાખલ કરવું હોય તો ચંદ્ર
યોગમાં કરવું.

વિવાહ તીરથ દાન જો કરહી, વસ્ત્રાભુષન જો વપુ ધરહી;
દીછા મંત્ર જોગ આરાધે, દેવ ઉપાસન સાધન સાધે. ॥૩॥

સગપણ અને લગ્ન, તીરથ, દાન, સારાનવાં વસ્ત્રો પહેરવાં
નવાં દાગીના પહેરવા, ગુરુ પાસેથી દિક્ષા મંત્ર લેવો, જોગ
આરાધવો હોય, દેવ ઉપાસના અને સાધના સાધવી - આ કામ ચંદ્ર
જોગમાં કરવાં.

દીવ્ય રસાયન ઓસડ કીજે, વિદ્યાભ્યાસ ગ્રંથ લખી લીજે;
રાજ્યાસન પર બેસે રાજા, ઓર અનેક હોય સ્થીર કાજા. ॥૪॥

રસાયણ ઔષધી બનાવવી, વિદ્યાભ્યાસ કરવો, ગ્રંથ
લખવો, ગાદી ઉપર બેસવું - આવા અનેક સ્થિર કામ કરવાના
હોય તો ચંદ્ર યોગમાં કરવાં.

સો સબ ચંદ્ર જોગમેં કીજે, તીરથ વરત દાન જો દીજે;
દેવ પ્રતિષ્ઠા આદી જેહી, ચંદ્ર જોગમેં કરના તેહી. ॥૫॥

ઉપરના જે સ્થિર કાર્યો તેમ જ તીરથ કરવું હોય, વ્રત કરવું,
દાન કરવું, દેવ પ્રતિષ્ઠા કરવી, વિગેરે ચંદ્ર યોગમાં કરવા જોઈએ.

અંગ - ૪ : સુરજ નાડીકા કામ (દોહા)

મારન મોહન વસીકરન, ઉચારન ઓરુ દ્રેસ;

આકર્ષણ ઓર પ્રેરણ, બાંધે સહસ્ત્ર નરેસ. ॥૧॥

મારવું, મોહ કરવો, વશ કરવું, ઉચાટ કરવો, દ્વેષ કરવો,
આકર્ષણ કરવું, પ્રેરણા કરવી અને હથિયાર રાજાએ સજાવાં - આ
સૂર્ય નાડીમાં કામ થાય છે.

મૃગીઆ દ્યુત વીવાદ પુની, મંત્ર તંત્ર અભ્યાસ;

દેવી ભૂત ઉપાસના, કરે રીપુકો નાસ. ॥૨॥

શિકાર કરવો, છેતરવો, વાદવિવાદ કરવો, મંત્ર અને
જંત્રનો અભ્યાસ કરવો, દેવી અને ભૂતની ઉપાસના કરવી, શત્રુનો
નાશ કરવો, આ કામ સૂર્ય યોગમાં થાય છે.

દષ્ટમૃષ્ટવીખ હરનકું, ઝાડા દેવે કોય;

રોગ હરન ઓખદ ભખે, સુખ પાવે નર-સોય. ॥૩॥

દૃષ્ટિ લાગવી, (નજર) મુઠ મારવી, કરડવાથી ઝેર ચડવું,
ઉજણી નાખવી, રોગમાં ખાવાની દવા લેવાની હોય, આ સૂર્ય
નાડીમાં કરે તો સુખી થાય.

તરવો નદી સમુદ્રમેં, મૈથુન ભોજન સ્નાન;

ક્રુર કામ જે તે કરે, લીજે નાડી ભાંન. ॥૪॥

પાણીમાં તરવું, સમુદ્રમાં મુસાફરી કરવી, મૈથુન, ભોજન,
સ્નાન કરવું, ધાતકી કામ કરવું- આ બધા કામો સૂર્ય નાડીમાં થાય છે.

જુથ કરે જો સૂરજમેં, સો જીતે નર રાજ;

જબહી ચાલે સુક્ષ્મણા, કછુ ન કીજે કાજ. ॥૫॥

સૂર્ય નાડીમાં યુદ્ધ કરે તો રાજા જીતી જાય. જો સુક્ષ્મણા ચાલે તો કોઈ કામ કરવું નહિ.

જુથ કરન કુ જો ચઢે, કોય સુક્ષ્મણામાં હોય;

સો નહિ આવે જીવતા, યામેં સંશે નાં હોય. ॥૬॥

સુક્ષ્મણા ચાલતી હોય, અને યુદ્ધ કરવા જાય તો કોઈ જીવતા આવે નહિ. એમાં શંકા નથી.

જો વહેતી હોય સુક્ષ્મણા, કછુ ન કીજે કાજ;

ધ્યાન ધરે પરબ્રહ્મકો, સો પાવે સુખ સાજ. ॥૭॥

જો સુક્ષ્મણા ચાલતી હોય તો કોઈ કાર્ય કરવું નહિ. પરંતુ પરબ્રહ્મનું એટલે કે સોહંગનું લક્ષ મંત્રથી ધ્યાન કરવાથી પરમગુરુની કરુણા ઉતરે છે.

પૃથ્વી જલ દો તત્ત્વમેં, હોય લાભ ભરપુર;

હાની અગ્નિ વાયુમે, નભમેં નીષ્ઠ ફલપુર. ॥૮॥

પૃથ્વી તત્ત્વ અને જળ તત્ત્વ બંને ચાલતા હોય અને ચંદ્રના કામનું મુહૂર્ત કરવાનું હોય તો ઘણો લાભ મળે છે. અગ્નિ અને વાયુ ચાલે તો સફળતા ના મહે. આકાશ તત્ત્વ ચાલતું હોય તો મુડી સાથે જાય.

પૃથ્વી લાભ વીલસે, તુરત લાભ જલ માંહાંય;

હાની અગ્નિ વાયુમે, નભમેં ફલ નહિ કાંય. ॥૯॥

જળ તત્ત્વમાં જે કોઈ કાર્ય કરે તો તેમાં તરત જ લાભ થાય.
પૃથ્વી તત્ત્વમાં લાભ મલે, પરંતુ ધીરજ રાખી ધંધો આગળ ચાલુ
રાખવો પડે. અગ્નિ તત્ત્વ અને વાયુ તત્ત્વમાં લાભ ના મલે. આકાશ
તત્ત્વમાં મુડી પણ જાય.

પ્રછક પુછે આયકે, દ્રષ્ટી ડચી હોય;

તાકુ ચીંતા જીવકી, પરચી લીજે સોય. ॥૧૦॥

કોઈ માણસ પ્રશ્ન પુછવા આવતાં હોય અને આવનારની
દ્રષ્ટિ ઊંચી હોય તો તેને જીવનની ચિંતા છે તે જાણવું.

ચીંતા કહીએ મુલકી, દ્રષ્ટ ભુમીયે હોય;

સમ દ્રષ્ટી હોય તાહીકી, ધાતુ ચીંતા સોય. ॥૧૧॥

પુછનારની દ્રષ્ટિ નીચી હોય તો જાણવું કે ભૂમિ વિષે જે કંઈ
ખોવાયું તે પુછવા માટે આવે છે. જો સરખી દ્રષ્ટિ હોય તો ધાતુની
વસ્તુ ખોવાઈ હોય તે માટે આવે છે.

પૃથ્વી તત્ત્વે કામ સ્થીર, જલમાંહે ચલ કામ;

મારન મોહન ડચાટન પવન, તજ માંહી સંગ્રામ. ॥૧૨॥

સ્થિર કાર્યનુ મુહૂર્ત પૃથ્વી તત્ત્વમાં કરવું જોઈએ. ચાલતું
કાર્ય કરવાનું હોય તો જળ તત્ત્વમાં કરવું, મંત્રજંત્ર આ પવન
તત્ત્વમાં કરવું અને લડાઈ કરવી હોય તો અગ્નિ તત્ત્વમાં કરવી.

જોગ ધ્યાન આકાશમે, ઇશ્વર ચીતવન એક;

ભંગ હોયગા વાયમે, સમજી ગ્રહવિવેક. ॥૧૩॥

યોગ અગર ભજન કરવું હોય તો આકાશ તત્ત્વમાં કરે તો સંપૂર્ણ થાય. જો વાયુ તત્ત્વ હોય તો વિચારો ચાલુ કરે જેથી ભજનમાં ભંગ પડે. આ પ્રમાણે વિવેકથી સમજી લેવું.

સ્ત્રીના ઉદરમાં પુત્ર કે પુત્રી થશે તે પ્રશ્નોત્તર

પૃથ્વી જલ દો તત્ત્વમેં, કહ ગર્ભકી વાત;

પુત્ર જાનીએ ગ્રભમેં, તેજ માંહી ગ્રભપાત ॥૧૪॥

કોઈ સ્ત્રીના ઉદરના ગર્ભનો પ્રશ્ન પુછે તો પૃથ્વી તત્ત્વ અગર જળ તત્ત્વ હોય તો પુત્ર થશે અને અગ્નિ તત્ત્વ હોય તો ગર્ભપાત થશે.

કન્યા કહીએ વાયુમેં, નભમેં વિઢલ હોય;

કન્યા કહીએ સુન્યમેં, પુત્ર પુરનમેં જોય. ॥૧૫॥

કોઈ પ્રશ્ન પુછવા આવે, નાડીથી વિરૂદ્ધ આવીને બેસે અને પ્રશ્ન પુછે ત્યારે જળ તત્ત્વ હોય અને પૃથ્વી તત્ત્વ હોય તો પુત્રી થશે અને આકાશ તત્ત્વ હોય તો વ્યંઢળ થશે અને પુરણ નાડી હોય અને વાયુ તત્ત્વ ચાલતુ હોય તો પણ પુત્રી થશે. પુરણ નાડીમાં પુત્ર થશે. પુરણ નાડી એટલે જે નાડી ચાલતી હોય તે બાજુ આવીને બેસે તેને પુરણ નાડી કહેવામાં આવે છે.

જુગલ સાસમેં જુગલ સુત, સંક્રમમે હોય પાત;

એહી વીધી પાંચુ તત્ત્વમે, કહી ગ્રભકી વાત. ॥૧૬॥

બે શ્વાસ સરખા એટલે સુક્ષ્મણા ચાલતી હોય, પૃથ્વી તત્ત્વ અગર જળ તત્ત્વ ચાલતું હોય તો બે પુત્ર થશે. પવન તત્ત્વ ચાલતુ હોય તો બે પુત્રીઓ થશે અને અગ્નિ તત્ત્વ ચાલતું હોય તો ગર્ભપાત થશે. આ પ્રમાણે ગર્ભની બાબત કહી.

સ્ત્રી - પુરુષ સંયમકી ગર્ભગોષ્ટી

નાડી ચાલે સૂરજકી, નર દેવે રુતુ દાન;
ગ્રભરહે જો તાસમેં, પુત્ર હોય ગુણવાન. ॥૧૭॥

સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને પુરુષ ઋતુદાન સ્ત્રીને આપે
અને જો ગર્ભ રહે તો પુત્ર ગુણવાન નીપજે.

લેતે શ્વાસે ગ્રભમેં, બિંદુ પડે જેહી વાર;
સૂરજ વહેતા હોય તો, સુંદર હોય કુમાર. ॥૧૮॥

પુરુષ શ્વાસ લે તે સમયે બિંદુ પડે અને સૂરજ નાડી હોય તો
પુત્ર બહુ સુંદર ઉત્પન્ન થાય.

પડે બિંદુ જો ગ્રભમેં, ચંદ્ર નાડીકે માંહાય;
પુત્રી ઉપજે ગ્રભમેં, ચામે સંસય નાં હોય. ॥૧૯॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને બિંદુ પડે તો પુત્રી થાય તેમાં
સંશય નથી.

બિંદુ પડે જો ગ્રભમેં, સાસા બાહેર જાય;
ગ્રભરહે તાયકો, કહી સરોદા ગાય. ॥૨૦॥

પુરુષનો શ્વાસ બહાર નીકળતો હોય અને બિંદુ પડે તો
ચોક્કસ ગર્ભ રહે. આ વાત સરોદા સિદ્ધ કરી બતાવે છે.

પડતા સાસા શરીરમેં, પડે ગ્રભમેં બિંદ;
ગ્રભ ધરે તવ સુંદરી, ઉપજે પરમ આનંદ ॥૨૧॥

સ્ત્રીનો લોવાતો શ્વાસ હોય અને ગર્ભાશયમાં બિંદુ લે તો
ગર્ભ રહે અને સ્ત્રીને ઘણો જ આનંદ થાય.

લેતે સ્વાસે ગ્રભકો, બાલક જીવે બોહોત;
નીકસત સાસા ગ્રભકો, જલદી પાવે માંત. ॥૨૨॥

લેતા શ્વાસમાં બિંદુ ગ્રહે તો બાળક ઘણું જીવે અને મુકાતા
શ્વાસે બિંદુ ગ્રહે તો બાળક જલ્દી મરી જાય.

સુરજ હોવે પુરુષકો, હોય નારીકો ચંદ્ર;
ગ્રભ રહે જો તાસમે, હોય પુત્ર સુખ કંદ. ॥૨૩॥

પુરુષની સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને સ્ત્રીની ચંદ્ર નાડી
ચાલતી હોય અને ગર્ભ રહે તો પુત્ર નીપજે અને માતાપિતાને ઘણું
સુખ આપે.

પુત્રી ઉપજે ચંદ્રમે, હોય સુરજમે પુત્ર;
લેતે સ્વાસે જો રહે, સો રાખે ઘર સુત્ર ॥૨૪॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને બિંદુ ગ્રહે તો પુત્રી થાય અને
સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને બિંદુ ગ્રહે તો પુત્ર થાય અને લેવાતે
શ્વાસે બિંદુ ગ્રહે તો ગર્ભ રહે તો બન્ને ઘરની આબરૂ સાચવે.

વાયુ તત્ત્વ સુર દાહીને, ગ્રભ ધરે જો નાર;
પુત્ર હોય ભટકત ફીરે, કાસદકો સરદાર ॥૨૫॥

સ્ત્રીની સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને વાયુ તત્ત્વ હોય અને બિંદુ
ગ્રહે તો તેનો પુત્ર નીપજે તો ભટકતો ફરે અને લુચ્ચો લફંગો થાય.

અગ્નિ તત્ત્વકે ગ્રભકો, પુત્ર તુરત મર જાય;
ગ્રભપાત હો નારીકો, દીનો ભેદ બતાય. ॥૨૬॥

અગ્નિ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને બિંદુ ગ્રહે તો ગર્ભપાત થાય
અગર પુત્ર જન્મે અને તરત મરી જાય.

પૃથ્વી તત્ત્વ સુર દાહીને, હોય પુત્ર ગુણવંત;
ધનવંતા સો જાંનીએ, રૂપવંત ઓર સંત. ॥૨૭॥

સૂર્ય નાડી અને પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલતું હોય અને જે બિંદુ ગ્રહે તો
પુત્ર ઉત્પન્ન થાય અને ઘણો ગુણવાન, ધનવાન અને રૂપાળો
અથવા સંત નીપજે છે.

પુત્ર હોય જો જલ તત્ત્વકો, તાકી બુધી વિશાલ;
રૂપ ગુણ ધનવંત સો, માત પિતા પ્રતિપાલ. ॥૨૮॥

જલ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને બિંદુ ગ્રહે, તો તેનો પુત્ર થાય, તે
વિશાળ બુદ્ધિવાળો, રૂપાળો, ગુણવાન, ધનવાન અને માતાપિતાનું
વચન પાળનાર થાય.

ગ્રહ ધરે જો સુંદરી, વહે તત્ત્વ આકાશ;
મુંગા બહેરા પાંગલા, સંગ્રહી પાવે નાસ. ॥૨૯॥

આકાશ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને બિંદુ ગ્રહે તો તેનું બાળક
મુંગુ, બહેરુ, હાથેપગે પાંગળુ થાય અગર ગર્ભપાત થાય.

અંગ - ૫ : અથ રોગીકો પ્રશ્ન

દોહા

પુરજ વહે જો ચંદ્રમાં, પૂછે સુરજ પાસ;
તાકુ એસો ભાખીએ, હોય રોગીકો નાસ. ॥૩૦॥

કોઈ રોગીનો પ્રશ્ન પુછવા આવે તો તેની સમજણ.
ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને જમણી બાજુએ બેસીને પુછે તો
રોગીને મટશે નહિ.

સમ અક્ષર હોય પ્રશ્નકા, ચંદ્ર નાડીકે માંહાંય;
રોગી હોય જીવતાં, યામે સંસે નાં હોય. ॥૨॥

ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને ડાબી બાજુ આવીને બેસે અને
રોગીનું નામ બેકી અક્ષરનું હોય તો તે રોગી જીવશે માટે તેની દવા
બરોબર કરવી જોઈએ.

સૂરજ હોય ચાલતા, પુછવા આવે પાસ;
સમ અક્ષર હોય પ્રશ્નકા, કહીએ તાકો નાસ. ॥૩॥

સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને જમણી બાજુ આવીને પ્રશ્ન
પુછે, રોગીનું નામ બેકી અક્ષરનું હોય, તો તે રોગી જીવે નહિ.

એકી અક્ષર જો મીલે, સૂરજ નાડી મહાંય;
પુરણ ઘરમે જો રહે, રોગી ન મરે કાંય. ॥૪॥

સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય, એકી અક્ષર હોય, જમણી બાજુ
આવીને પ્રશ્ન કરે તો રોગી મરે નહિ. તેવું સરોદા ચોક્કસ કહે છે.

પ્રછક પુછે સુન્યમેં, ધીપ્રીત અક્ષર હોય;
મીલે વૈદ રોગીકુ, તાહુ ન જીવે સોય. ॥૫॥

સામા બેસીને પ્રશ્ન પુછે અને નાડીથી વિરૂદ્ધ અક્ષર હોય
એટલે સૂર્ય નાડી ચાલતી હોય અને બેકી અક્ષર હોય અને ચંદ્ર નાડી
ચાલતી હોય અને એકી અક્ષર હોય તો ફાવે તેવો વૈદ મળે તો પણ
રોગી જીવે નહિ.

જબહી ચલે સુક્ષ્મણા, કહે રોગીકો આપ;
સો રોગી જીવે નહિ, જો સીવ હોય સહાય. ॥૬॥

રોગી વ્યક્તિની બાબત કોઈ પુછવા આવે અને સક્ષ્મણા
ચાલતી હોય તો રોગી જીવે નહિ. શીવ જેવા દેવ સહાય કરે તો પણ
જીવે નહિ.

અંગ - ૬ : અથ પરદેશીકા પ્રશ્ન

પરદેશીકા પ્રશ્ન પુછે, પૃથ્વી તત્ત્વમેં કોય;
બેઠો હે મુકામમેં, કુસલ કહીએ સોય. ॥૧॥

પૃથ્વી તત્ત્વ ચાલતું હોય અને કોઈ પરદેશીની ખબર પુછે તો
જવાબમાં તે આનંદમાં છે તેમ કહેવું.

જો પુછે જલ તત્ત્વમેં, પરદેશીકી બાત;
સુતા કહીએ સેજમેં, ક્રીડામે કુસલાત. ॥૨॥

જળ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને પ્રશ્ન પુછે તો તેના ઉત્તરમાં તે
પથારીમાં આરામ કરે. સ્ત્રી-પુરુષ બંને આનંદમાં છે.

પુછે વાયુ તત્ત્વમે, પરદેશીકી બાત;
ચાલતા કહીએ પંથમેં, તુરત મીલેગા મીત. ॥૩॥

વાયુ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને પરદેશીની વાત પુછે તો
ઉત્તરમાં તે તમને તરત મલશે.

પુછે અગ્નિ તત્ત્વમે, પરદેશીકા ભાવ;
રોગી કહીએ તાહીકુ, સીત કંપ ઓરુ તાવ. ॥૪॥

અગ્નિ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને પરદેશીની ખબર પુછે તો ઉત્તરમાં કોઈ રોગ લાગુ પડ્યો છે અગર શરદી અને તાવ આવે છે.

પુછે પ્રછક આયકે, તત્ત્વ હોય આકાસ;

તો પરદેશી મર ગયા, નહિ આવનકી આસ. ॥૫॥

આકાશ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને પરદેશીની ખબર પુછે તો ઉત્તરમાં પરદેશી મરી ગયો તેની આવવાની આશા રાખશો નહિ.

અંગ - ૭ : ચૈત્ર માસકો ફલ (દોહા)

ચૈત્ર માસ બેઠે જબે, પરવા કે દીન પ્રાત;

સાસામાંહી દેખીએ, જો જો તત્ત્વ વહાત. ॥૧॥

ચૈત્ર માસ બેસતાં સવારમાં દિવસ ઊગતાં પહેલા એટલે ચૈત્ર સુદી પડવાને દિવસે પ્રણવની ગતિ જો જો.

જલ પૃથ્વી હોય ચંદ્રમેં, તે તો અતી આનંદ હોય;

વરસે મેઘ પરજા સુખી, રાજાકુ સુખ હોય. ॥૨॥

સુદી પડવાને દિવસે પ્રાતઃકાળે ઉઠતાં જો ચંદ્ર નાડી ચાલતી હોય અને પૃથ્વી તત્ત્વ અગર જળ તત્ત્વ હોય તો વરસાદ સારો પડે, પ્રજા સુખી અને રાજમાં પણ આનંદ હોય.

અગ્નિ વાયુ દો જો વહે, સૂરજ નાડી કે માંહી;

અલ્પ વૃષ્ટિ પ્રજા દુઃખી, રાજાકુ સુખના હોય ॥૩॥

પડવાના દિવસે અગ્નિ તત્ત્વ અગર વાયુ તત્ત્વ ચાલતું હોય અને સૂર્ય નાડી હોય તો જાણવું કે વરસાદ આછો પાતળો થશે. પ્રજા દુઃખી રહેશે, રાજાને પણ સુખ નહિ હોય.

પરવાકે દીન જો કબી, હોય સુક્ષ્મણા સ્વાસ;
કાલ પરે સબ દેશમેં, હોય આપ ભી નાશ. ॥૪॥

પડવાને દિવસે પ્રાતઃકાળે જો સુક્ષ્મણા આવે તો દેશમાં કાળ
પડે અથવા જો નારનો પણ નાશ થાય. એવું સરોદા કહે છે.

મેષ મીથુન ઓર સીહી, તુલા ધન્ય ઓર કુંભ પ્રભાન;
ખટ સંક્રાંતિકે સમે, ચહીએ નાડી ભાંન. ॥૫॥

દર માસે સુદી પડવાને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં ઊઠતાં મેષ,
મિથુન, સિંહ, તુલા, ધન અને કુંભ - આ છ રાશીવાળાને સૂર્ય ચાલે
તો જમણો પગ પથારીમાંથી મૂકી ઊઠી જવું.

લાભ હોય સો માસમેં, સૂરજ વહેતા હોય;
અંગ રહે આરોગતા, શત્રુ ન ગંજે કોય. ॥૬॥

જો સૂર્ય નાડી ચાલે તો શરીર સુખી રહે. આખા માસમાં જે
કંઈ ધંધો કરે તેનાં લાભ રહે. શત્રુ નડી શકે નહિ.

વરખ કરક કન્યા કહે, ઓરુ મકર ઓરુ મીન;
જો હોય નાડી ચંદ્રકી, તો સુખ લહે પ્રવીન. ॥૭॥

પડવાને દિવસે વરખ, કર્ક, કન્યા, મકર, મીન અને વૃશ્ચિક -
આટલી રાશીવાળાને પ્રાતઃકાળે ઊઠતા જો ચંદ્ર ચાલે તો આ
માસમાં સુખશાંતિ રહે. શરીર સારું રહે ધંધો સારો ચાલે.

ચંદ્ર હોય સંક્રાંત સમે, લહે લાભ સો માસ;
વિપરિત નાડી જો વહે, તો દુઃખ હોય પરકાસ. ॥૮॥

પડવાને દિવસે જો ચંદ્ર ચાલે તો આખા માસમાં લાભ હોય,
પરંતુ જો વિપરીત નાડી (ચંદ્રવાળાને સૂર્ય અને સૂર્યવાળાને ચંદ્ર)
હોય તો દુઃખ હોય.

અંગ - ૮ : અથ માસકો ફલ

આવે સૂરજ મેષ પર, પૃથ્વી વહેતી હોય;
વરસે મેઘ પ્રજા સુખી, રાજા સુખીઓ જોય. ॥૧॥

જે દિવસે મેષનો સૂર્ય આવતો હોય અને સૂર્ય ઊગતા જો પૃથ્વી
તત્ત્વ ચાલે તો વરસાદ સારો વરસે છે. રાજા અને પ્રજા સુખી રહે છે.

જો આવે જલ તત્ત્વમેં, મેષ રાસી પ્રભાંન;
વરસે મેઘ પ્રજા સુખી, રાજા સુખી નદ્યાંન. ॥૨॥

જે દિવસે મેષ રાશી આવતી હોય અને દિવસ ઊગતાં જળ
તત્ત્વ ચાલે તો વરસાદ ઘણો પડે, પ્રજા સુખી અને રાજા નક્કી સુખી રહે.

આવે સૂરજ મેસકો પર, અગ્નિ તત્ત્વ બહાય;
દેશ ભંગ પરજા દુઃખી, સમય ભ્રષ્ટ્રહો જાય. ॥૩॥

જે દિવસે મેષનો સૂર્ય હોય અને દિવસ ઊગતાં અગ્નિ તત્ત્વ
ચાલે તો દેશમાં ભંગાણ પડે, પ્રજા દુઃખી રહે અને સમય ભ્રષ્ટ્રાચાર
થઈ જાય.

આવે સૂરજ મેસકુ, વહે તત્ત્વ આકાસ;
કાલ પરે સબ દેશમેં, હોય લોકકો નાસ ॥૪॥

જે દિવસે મેષનો સૂર્ય હોય અને સૂર્ય ઊગતા આકાશ તત્ત્વ
ચાલે તો આખા દેશમાં કાળ પડે અગર મનુષ્યનો નાશ થાય.

અંગ - ૯ : અથ સાધન-છંદ યોપાંઈ

જો સુર સાધે સકલ કલકો, વેરીકો બલ ભાગે;
ચોર ન ભાગે, સરપ ન લાગે, ભુત પ્રેત ડરી ભાગે.
વાઘ સિંહ સ્વાન હસ્તીકો, તાકુ ડર નહિ કોઈ;
જંત્ર મંત્ર ઓરુ તંત્રના ચલે, મુઠ ચોટ નહિ કોઈ ॥૧॥

પ્રણવને કોઈ સાધે તો બધી પ્રકારની કળા જાણે, તેને
દુશ્મન, ચોર, સાપ, પ્રેત, ભુત, વાઘ, સિંહ, કુતરા, હાથી, જંત્ર,
મંત્ર અને તંત્ર, મુઠ અને ચોટ, કોઈનો ડર તેને રહેતો નથી.

દિવસ માંહી ચંદ્ર ચલાવે, રેન ચલાવે ભાંનુ.
કરે નીરંતર સાધન યેસે, સો યોગી પરમાંનુ.
ચંદ્ર ચલે તબ જલકુ પ્રીવે, ભોજન સૂરજ માંહી.
ચંદા માંહી કરે લગુશંકા, દીસા સૂરજમેં જાંહી. ॥૨॥

પ્રણવ સાધવામાં (સરોદા સાધવામાં) પાળવાની રીત :

દિવસે ચંદ્ર ચલાવે, રાત્રે સૂર્ય ચલાવે, ત્યારે સાધન સાધવા
બેસવું, ચંદ્ર ચાલે ત્યારે જળ પીવું, સૂર્ય ચાલે ત્યારે ભોજન કરવું
ચંદ્રમાં એકી (પેશાબ) જવું અને સૂર્યમાં જાજરૂ જવું. આ યોગીનું
પ્રમાણ છે.

બ્રહ્મચારી નીમીત આહારી; વીસય વાસના ત્યાગી ।
સ્વાસામાંહી સુરત રહાવે; મનકી સહજ રુપ અનુરાગી ॥
ગુદા ઉપરે લીંગહી નીચે; યોની સ્થાનક કહીએ ।
વામ ચરણકી એહી લગાવે; મુંલ વંધ સો કહીએ ॥૩॥

સાધન સાધનારે સુક્ષ્મ આહાર લેવો, વિષય વાસનાનો ત્યાગ કરવો, બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવું, પ્રણવ નીકળતાં સુરતા રાખવી, ત્યાંથી સુરતા ડગવી જોઈએ નહીં.

આસન વાળવાની રીત :- ગુદાની ઉપર લીંગની નીચે ડાબા પગની એડી લગાવવી. આટલું કરે એટલે બે ચક્ર બંધ થાય છે.

દછન એડી ધરે પેટ પર; મુલ બંધ ચું કીજે ।

સીધાસન દ્રઢ કરી સ્થંભન; સમ નાસાગ્રે ચીત દીજે ॥

પોરક કું ભક રેચક પુરક; વારંવાર ચુ કરના ।

ચાર ચાર અભ્યાસ રૈન દીન; પંચ ઘડી લ્યૌ ઠરના ॥૪॥

જમણા પગની એડીવાળીને નાભી ઉપર લગાવવી આ પ્રમાણે ત્રણ ચક્ર બંધ થતાં સિદ્ધાસન થાય છે. નાક કે જ્યાં પ્રણવ નીકળે છે ત્યાં ચિત્ત દેવું, પૂરક, રેચક અને કુંભક વારંવાર કરવું, દિવસમાં બે વાર, રાત્રે બે વાર કરવું, દરેક આસન પાંચ ઘડી એટલે કે બે કલાક રાખવું.

ત્રીન માસ પ્રાણાયમ સાધે; ચંદ્ર સૂરજ સંભ દોડ ।

સુધ હોય ચુ સકલ નાડી ગણ; એજ પા સાધે સોય ॥

ખટસે ઓર હજાર હજાર; એકવીસ હોત રેન દીનમાંહી ।

કમલ કમલ પર સુરતા ધરકે; ગીને જાય મનમાંહી ॥૫॥

આ પ્રમાણે ત્રણ માસ અભ્યાસ કરે તો પ્રણવ સિદ્ધ થાય, ત્રણ નાડીઓ સાધ્ય થાય, એકવીસ હજાર છસો અજંપા ચોવીસ કલાકમાં ઊઠે તેને જપવાની રીત :-

છ સો અજંપા ગુદાસ્થાને, છ હજાર ઉપસ્થયે, છ હજાર નાભીએ, છ હજાર હૃદયકમલમાં, એક હજાર કંઠ સ્થાને, એક હજાર ભ્રુકુટી સ્થાને અને એક હજાર બ્રહ્મરૂદ્રમાં - આ પ્રમાણે ૨૪ કલાકમાં અજંપાની જે ગણતરી કહી તે પ્રમાણે દરેક ચક્રે સુરતા ઠરાવી મનમાં ગણતાં ચોવીસ કલાકમાં પુરા થાય અને પ્રણવ સાધ્ય થાય.

સુધ સાંમભવી મુદ્રા સજકે ; દ્રગકી પલના મારે ।
સાઠ ઘડીયુ એક આસને, અજંપા મંત્ર ઉચારે ॥
મુળાધારકી ચાર પચેરી ; દેવ ગણપતી જાંહી ।
ખટસે જાપ અજંપા જપકે ; અરપન કરના તાંહી ॥૬॥

આ મુદ્રા જેને સાધ્ય કરવી હોય તેણે દરેક ચક્રે અજંપા આપતાં સુરતા ખસવી જોઈએ નહિ. સાઈઠ ઘડી આ પ્રમાણે એક આસને અજંપા મંત્ર ઉચારે, મુળાધારની ચાર પાંખડી ત્યાં ગણપતી દેવ છે. છ સો અજંપા તેમને અર્પણ કરવા.

સ્વાધીષ્ઠાંન ચક્ર ખટ દલકો ; બ્રહ્મા કહીએ દેવા ।
ખટ હજાર તાંહાં જાપ અરપના ; મન ઉપચારી સેવા ॥
મળીપુર ચક્ર નાભી દસ દલકો ; દેવ વિશ્નુ તાંહાં ધારે ।
ખટ હજાર જપ અરપન કરકે ; પુજે મન ઉપચારે ॥૭॥

ઉપસ્થાને છ પાંખડીનું કમળ આવેલું છે અને બ્રહ્માનો ત્યાં વાસો છે, છ હજાર અજંપા ત્યાં અર્પણ કરતાં આ શુદ્ધ સેવા બ્રહ્માને પહોંચે છે. બીજું ચક્ર નાભી સ્થાને દશ પાંખડીવાળું છે. ત્યાં વિષ્ણુનો વાસો છે. છ હજાર અજંપા અર્પણ કરતાં વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાય છે.

રદય કમલ દ્રાદસ કહીએ; મહારુદ્રકા વાસા ।

ખટ હજાર જાપ અરપન કરકે; દેખે અજબ તમાસા ॥

કંઠસ્થાન કમલ સોડસ દલ; જીવરુપ તાંહાં જાંના ।

એક સહેસ્તર જાપ તાંહાં અરપે; પીવે અમૃત પાંના ॥૮॥

છાતીમાં (હૃદયમાં) બાર પાંખડીનું કમળ છે, ત્યાં મહાદેવનો વાસો છે. છ હજાર અજંપા અર્પણ કરે તો મહાદેવ પ્રસન્ન થાય. કંઠસ્થાને સોળ પાંખડીનું કમળ છે ત્યાં જીવ શીવનો વાસો છે. એક હજાર અજંપા અર્પણ કરે તે અમૃતનું પાન કરી શકે છે.

ભ્રગુટી ચક્ર કહાવે દો દલ; પરમાંતમ તાંહાં દેવા ।

સહસ્તર જાપ તાંહાં કરી સમરપન; કરે માનસી સેવા ॥

સહેસ્ત્ર દલકો પંકજ સુંદર; બ્રહ્મ સ્થાનમાં કહીએ ।

જાપ સહેસ્ત્ર કરીકે અરપન; આતમા જોતી લડાએ ॥૯॥

બ્રગુટી સ્થાને બે પાંખડીનું કમળ છે. બ્રહ્મરૂદ્રથી બ્રહ્મકુટી સુધી સોહંગનો વાસ છે. એક હજાર અજંપા ત્યાં અર્પણ કરે તો ગુરૂની માનસીક સેવા થાય છે. ત્યાં ઓહંગનું સ્થાન છે. બ્રહ્મરૂદ્રમાં હજાર પાંખડીનું કમળ છે, ત્યાં સોહંગ બ્રહ્મનું સ્થાન છે. એક હજાર અજંપા આપતા પોતાના હંગનું ભાન થાય છે.

એહી પરકાર જપે હરનીસ; છસે એકવીસ હજાર ।

કોટી જનમકો પાપ નીવારે; દરસે બ્રહ્મ અપાર ॥

એહી સમાંન ધ્યાન નહિ દુજા; એહી સમાન જાપ નહિ કોડ ।

એહી સમાન જોગ નહિ દુજા; કહી શંકરે સોડ ॥૧૦॥

ઉપર લખવા પ્રમાણે એકવીસ હજાર છસો અજંપા દરરોજ જપે તો કોટી જનમનાં પાપનું નિવારણ થાય અને સોહંગ બ્રહ્મ દરસે જે અપાર છે તે. આ સિવાય બીજું કોઈ ધ્યાન નથી, આ સિવાય બીજો કોઈ મોટો જાપ નથી, આ સિવાય બીજો કોઈ યોગ નથી. એ જ વાત શંકરે પાર્વતીને સમજાવી છે. તેનો દાખલો શિવપુરાણમાં છે. પણ જેને ગુરુની કૃપા હોય અને સુક્ષ્મણા ખોલે તો સોહંગ બ્રહ્મની એકતા થતાં વાર લાગે નહિ. આ પરમગુરુનું શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન છે.

સાસા જોગ છોડી કે ; મુરખ સાધે દુજા કોડ ।
 કાચા ઘડા લેઢકર ; સાગર તરવા ઇચ્છે સોડ ॥
 બ્રહ્માદીક સબ દેવ નીરંતર ; હંસ સ્વરોદય સાધે ।
 નીજાનંદમેં રહે નીરંતર ; માયા ક્રતના બાધે ॥૧૧॥

આ પ્રણવની ગતિને છોડીને એ સિવાય બીજું કોઈ સાધના કરે તો મુરખ એટલે પોતાનું મૂળ ખોવે છે જેમ કાચો ઘડો લઈ પાણીમાં તરવા ઈચ્છે તેવી રીતે બીજા કર્મકાંડ કાચા ઘડા જેવા છે. જે કોઈ મોટા બ્રહ્મ જ્ઞાનીઓ દેવ જેવા થઈ ગયા હોય તો આ સ્વરોદય સાધવાથી થયા છે અને સોહંગ બ્રહ્મમાં જે ચિત્ત જોડે તે નીજાનંદ એટલે ગુરુના ચરણનો આનંદ અનુભવે છે અને કાળમાયાનું ક્રત તેને લાગતું નથી.

અંગ - ૧૦ : કાયાતત્ત્વ વિચાર (દોહા)

સ્થુલ દેહ બ્રહ્મમેં , એક રહા હે શ્વાસ ;
 તેસે પૃથ્વી એક જલ , ઓર અગ્નિ આકાસ. ॥૧॥

સ્થુલ દેહ છે તે સોહંગ બ્રહ્મમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. તેના
શ્વાસમાં બીજા પાંચ તત્ત્વોનું પીંજર છે. તેમાં તત્ત્વજ્ઞાનગતી જુદી છે.

અસ્થી માંસ નાડી ત્વચા, રોમ કહાવે જેહ;

પૃથ્વીકે ગુન પંચ હે, દેખો નીજ દેહ. ॥૨॥

હાડકાં, માંસ, નાડી, ચામડી અને વાળ - એ પૃથ્વી તત્ત્વનાં
પાંચ છે. જે પોતે પોતાના શરીરમાં તપાસી જુઓ.

રતુ: રેત અરુ લાર હે, મુત્ર પસીના હોય;

જલકે પંચ વિભાગ હે, સ્થુલ દેહમેં જોય. ॥૩॥

બિંદુ, ધાતુ, લાળ, મુત્ર અને પરસેવો - આ પાંચ જળ
તત્ત્વના ભાગ સ્થુળ દેહમાં છે.

ક્ષુધા ત્રાસા નીદ્રા, અસ કાંતી આરસ હોય;

અગ્નિકે ગુન પાંચ હે, કરી દેહને જોય. ॥૪॥

ભૂખ, તરસ, નિંદ્રા, શરીરની ક્રાન્તિ અને આળસ - આ પાંચ
ગુણ અગ્નિ તત્ત્વના છે. જે શરીરમાં નક્કી કરો.

ધાવન પસખંતા ચલના, ઓરુ સંકોસ;

વાયુ પંચ વિભાગ હે, દેખો કરી આલોચ. ॥૫॥

કોઈની પાછળ પડવું, કૃપા કરવી, ચાલવું, સંકોચ
અનુભવવો અને કોઈની વહારે ચઢવું - આ પાંચ ગુણ સ્થૂલ દેહમાં
વાયુ તત્ત્વના છે.

કામ ક્રોધ અરુ લોભ ભયે, મોહ હોત હે જેહી;

નભકે પંચ વિભાગ હે, એસી જુઠી દેહી. ॥૬॥

કામ, ક્રોધ, લોભ, ભય અને મોહ આ પાંચ ગુણ આકાશ તત્ત્વના છે. આ જૂઠી દેહમાં બધા વસેલા છે, જેને શરીરની અસ્મી રહે તેને આ પચીસ ગુણ સતાવે છે.

કટી સ્થાન પૃથ્વી રહે, મુલાધાર હે દ્વાર;

પીતલરંગ ગુણ ગંધ હે, અનાદીકાકે આહાર. ॥૭॥

કેડની ડાબી બાજુએ અંદર પૃથ્વી તત્ત્વનું સ્થાન છે અને ગુદાએ તેનું દ્વાર છે. તેનો રંગ પીળો છે. તેનો ગુણ ગંધ છે. તેનો ગુણ ખોરાક લેવાનો છે.

જલકો વાસો ઉદ્રમેં, લીંગ જાનીએ દ્વાર;

રસગુણ ધોલા રંગ હે, અન પાન હે આહાર. ॥૮॥

જળનો વાસ પેટમાં જમણી બાજુએ છે. તેનું દ્વાર લીંગ છે, તેનો સ્વાદ રસવાળો છે અને તેના પ્રણવનો રંગ સફેદ છે, તેનો ગુણ સ્વાદિષ્ટ ભોજન લેવાનો છે.

નાભીકે પાવક રહે, નેત્ર જાનીએ દ્વાર;

લાલ રંગ હે તાહીકો, રૂપ ગ્રહન હે આહાર. ॥૯॥

નાભીમાં અગ્નિ તત્ત્વ રહે છે. નેત્ર તેનું દ્વાર છે. તેના પ્રણવનો રંગ લાલ છે. તેને રૂપ જોવાનો અને શ્રવણ કરવાનો તેનો ખોરાક છે.

રદય સ્થાન વાયુ રહે, નાસા કહીએ દ્વાર;

હરા રંગ હે તાહીકો, ઉશ્વાસ શ્વાસ આહાર. ॥૧૦॥

હૃદયમાં વાયુનું સ્થાન છે. નાશિકા તેનું દ્વાર છે. તેનો રંગ લીલો છે. શ્વાસ લેવો અને મુકવો તેનો આહાર છે.

સીસ માંહી આકાસ હે, મુખ સો કહીએ દ્વાર;

શ્યામ રંગ હે તાહીકો, શબ્દ કહાવે આહાર. ॥૧૧॥

માથામાં આકાશ તત્ત્વ રહેલું છે. મુખ તેનું દ્વાર છે. તેના પ્રણવનો રંગ શ્યામ છે. અને શબ્દ તેનો આહાર છે.

બોહોતે કોઠા દેહીમેં, દસ વાયુકા ઠાંમ;

એક એક વાયુ કરે, ન્યારે ન્યારે કામ. ॥૧૨॥

શરીરમાં બોતેર કોઠા છે. (બોતેર હજાર નાડીઓ) તેમાં દસ વાયુ રહેલા છે. દરેક વાયુનાં જુદા જુદા ઠેકાણાં છે અને જુદા જુદા કામ કરે છે.

પ્રાણ નાભી ઉપર વહે, નીચા વહે અપાન;

દોનુકુ પકડી રહે, મધ્યે રહા સમાન. ॥૧૩॥

નાભી ઉપર પ્રાણવાયુ છે. નાભીની નીચે અપાનવાયુ છે. બંનેની મધ્યમાં સમાનવાયુ છે. તેથી અપાનવાયુ ચાલે ત્યારે વાધુટ થાય છે.

વ્યાન વાયુ વ્યાપક રહે, સકલ દેશમેં વાસ;

ઉદાંન સો કંઠે રહે, યેંચે રસ ઓરુ સ્વાસ. ॥૧૪॥

વ્યાન વાયુ આખા શરીરમાં રહે છે. ઉદાન વાયુ કંઠે રહે છે. તે રસ લે છે અને શ્વાસ ખેંચે છે.

અંગ - ૧૧ : ચોપાઈ દસ પ્રણવ વિષે

નાગસે હોત ઉકારા, કુરમ વાયુમેં ચપલ સારા;
કર કલ ક્ષુધા ઉપજાવે સોય, દેવ દત્તસુ બગાસા હોય. ॥૧॥

જ્યારે શરીરમાં નાગવાયુ વધી જાય ત્યારે ઓડકાર આવે,
કુર્મવાયુ વધે તો છીંક આવે છે. કરકલવાયુ વધે ત્યારે ભુખ લાગે.
દેવદત્ત વાયુ વધે ત્યારે બગાસા આવે છે.

છીંકનો ભેદ નીચે પ્રમાણે છે.

પૂર્વ દિશાની છીંકનો ભેદ :- (૧) મનવંછીત વાર્તા કરે,
(૨) લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ, (૩) પુત્ર સુખ ઉપજાવે, (૪) મૃત્યુ દેખાડે.

અગ્નિ ખૂણાની છીંક :- (૧) અપૂર્વ વાર્તા કહે, (અધુરી)
(૨) મિત્ર મેલાપ કરાવે, (૩) વગર વિચાર્યું ગામ જવાનું થાય,
(૪) દ્રવ્ય લાભની વાર્તા કરે.

દક્ષિણ દિશાની છીંક :- (૧) લાભ કહે (કરાવે), (૨) શુભ
ભોજન (કરાવે) (૩) બહાર ગયા ઘેરે આવે, (૪) દ્રવ્યનો લાભ
થાય.

નૈઋત્ય ખૂણાની છીંક :- (૧) લાભ દેખાડે, (૨) મિત્ર
મેલાપ કરાવે અથવા ભય ઉપજાવે, (૩) મિત્ર લાભ કહે,
(૪) સંતોષ વાર્તા કહે.

ઉત્તર દિશાની છીંક :- (૧) ચોરનો ભય અગર મિત્ર
સંતોષ, (૨) કોઈ અમલદારનો મેલાપ થાય, (૩) જશ વાર્તા કહે
અગર ધનનો લાભ, (૪) ભોજન મળે અથવા ચોરનો ભય થાય.

વાયવ્ય ખૂણાની છીંક :- (૧) સુખ સંતોષ કહે, (૨) લાભ વાર્તા કહે, (૩) સ્ત્રી લાભ કહે, (૪) સારો રંગ ઉપજાવે.

પશ્ચિમ દિશાની છીંક :- (૧) ગામ જવાનું થાય અને વેરી મળે, (૨) મન વાંછીત લાભ થાય, (૩) સગાનું મૃત્યુ અને ક્લેશ ઉપજાવે, (૪) લાભ દેખાડે અગર કોઈ અમલદારનો મેલાપ થાય.

ઈશાન ખૂણાની છીંક :- (૧) લાભ સંતોષ કરે, (૨) ગામ ગયા હોય તે આવે, (૩) મિત્રનો મેલાપ થાય, (૪) સારી વાત કરે.

ભેદ :- જે દિશાએ સામાની છીંક થતી હોય તે દિશા ગણવી અગર આપણું મુખ જે દિશાએ હોય અને આપણી છીંક થાય તો તે દિશા ગણવી અને દિવસના ચાર પહોર તેમાં એક પહોરના ચાર ચોઘડીયા પ્રમાણે જોઈ લેવું.

વાયુ ધન જે પોક્ષણ કરે, સકલ શરીર વિશે સો ફીરે;

પ્રાણ પતયુ દસધા કહીએ, સર્વ મીલી પ્રાણ એકસો કહીએ. ॥૨॥

ધનંજય વાયુ આખા શરીરની ખબર લે છે અને નાડીએ નાડીએ ફરે છે. દસ પ્રાણ મળીને એક પ્રાણ થાય છે. તેને પ્રણવ કહે છે. ધનંજય વાયુની જાણ.

આંખનું ફરકવું :- જમણી આંખ ફરકે તો રાજા જશ કરાવે, કપાળ ફરકે તો ઘેર બેઠાં લાભ થાય, નાક ફરકે તો મિત્ર મલે, આંખરૂ મલે, આંખની નીચેના પાંપણ ફરકે તો અપમાન થાય, ઉપલી પાંપણ ફરકે તો માન મલે, કાન તરફનો ખૂણો ફરકે તો ધનનો લાભ થાય, નાક તરફનો ખૂણો ફરકે તો ધનની હાની થાય.

ડાબી આંખનો ભેદ :- ઉપલી પાંપણ ફરકે તો અપમાન કરાવે, નાક તરફનો ખૂણો ફરકે તો ધનનો લાભ થાય, નીચલી પાંપણ ફરકે તો લાભ થાય. કાન તરફનો ખૂણો ફરકે તો ધનનો નાશ થાય. ગળુ ફરકે તો સ્ત્રી લાભ થાય, જમણો કાન ફરકે તો રોગ સંભળાવે, ઉપલો હોઠ ફરકે તો સારું ભોજન કરાવે, નીચેનો હોઠ ફરકે તો ઝઘડો કરાવે, પૂઠ ફરકે તો સ્ત્રી જશ કરાવે, જમણો ખભો ફરકે તો વેરી જીતે, જમણી હથેળી ફરકે તો ધનનો લાભ, પેટ ફરકે તો સુખ ઉપજાવે છે, પગનું તળીયું ફરકે તો કંઈક વાગી જાય, નાભી ફરકે તો પોતાને સ્થાનેથી એટલે કે હોદ્દેથી ઉતરી જાય, આસન ફરકે તો સરકાર તરફથી નુકશાન થાય આ અનુભવ સિદ્ધ છે.

સાંઠા હોય જવારીકા જેસા, એક પ્રાણવાયુ હેતેસા;
સાંઠેકુ જ્યૌ લગે પીરાઈ, ત્યું ચટચક્ર પ્રાણમેં ભાઈ. ॥૩॥

જેવી રીતે જુવારના છોડને પાંદડાં અને ગાંઠો, પીરાઈ રહેલી છે. તેવી રીતે પ્રાણવાયુ છ ચક્રોથી બંધાયેલો છે. ચક્રના સ્થાન, ગુદા, ઉપસ્થ, નાભી, હૃદય, કંઠસ્થાને અને ભ્રગુટી છે.

બને કણ સાંઠા ટોચે જેસા, સા સરીર સ્વર પર હંસા તેસા;
પ્રાણ વરતી સો ન્યારી કહીએ, હંસ પ્રાણમેં આતમા લડીએ. ॥૪॥

જેવી રીતે જુવારીની ટોચે જાળીયું આવે છે તેમ ભ્રગુટી ઉપર ઓહંગરૂપી આત્મા આવેલો છે. જેમ જુવારને બુબરુ આવે છે તેમ સોહંગ બ્રહ્મરૂપી અંશની વૃત્તિ છે અને અંશ તેનાથી અલગ છે. તેને સોહંગ પ્રણવની એકતા છે.

સાસ સંગ હંસ હે જેહી, પલ ભર સ્થીરતા લહે ન તેહી;
સાધી પ્રાણ કરે સ્થીર જ્યુંહી, પાવે દેસ હંસકો ત્યુંહી. ॥૫॥

ઓહંગ ઉપર રહેલી જાણ અંશની છે. તેજ અંશનું શરીર છે અને સોહંગમાં રહેલી જાણ પરમગુરુની છે. તેને કૃષ્ણાસાગર કહેવામાં આવે છે. અંશ અને પરમગુરુની એકતા છે. પરમગુરુની એકતા કર્તાની સાથે છે.

આ બાજુ રહેલી હંગની જાણ (ઈંગલા-પિંગલામાં) તે ગુરુગમ લઈ, સંત કે સદ્ગુરુ પાસે જઈ પોતાના હંગે થાય અને સુક્ષ્મજ્ઞા બોલાય તો પરમગુરુના ચરણની ગમ પડે છે.

સ્થુલ સુક્ષ્મ ઓરુ કારન કાયા, એસબ જાંનો ત્રીમાયા;
તાતે ન્યારા આપ કહાવે, કહે છોટમ ગુરુરાજ લખાવે. ॥૬॥

સ્થૂલ દેહના બાવીસ તત્ત્વો છે. રજો ગુણની દશ આકાંક્ષાઓ, અહંકાર ગણની પાંચ માત્રા અને પાંચ તત્ત્વ તથા રજો ગુણ અને અહંકાર ગણ તેનું સ્થાન નેત્ર સ્થાને છે.

સુક્ષ્મ દેહની ગણતરી :- તે પણ બાવીસ તત્ત્વનો છે. સતો ગુણ તેના પાંચ અવસ્થાનો અને પાંચ અંતઃકરણ, સ્વકાસ ગણ તેના પાંચ સંભસકરણ અને પાંચ વ્યવસ્થા છે અને તેનું સ્થાન કંઠ સ્થાન છે.

કારણદેહ : તેનું સ્થાન હૃદય કમળ છે.

તમો ગુણ અને દશ કાળ, અચંતગણ અને તેની દશ ભાવનાઓ આટલા સુધી માયાનું બળ રહેલું છે. તેની આગળ મહાકારણ દેહ ચાર તત્ત્વનો બનેલો છે. આનંદ, મહા, પ્રકૃતિ અને ધનંજય તત્ત્વ પરમકારણ દેહ બે તત્ત્વોનો છે. નિરંજન અને અવ્યાકૃત તત્ત્વનો બનેલો છે. શ્રી છોટમ કહે છે, કે આ ગુરુરાજ લખાવે છે તેનાથી હું (પરમગુરુ) ન્યારો છું.

-: દોહા :-

સજન કેહેત સરલ કરી, કહ્યો સરોદય જ્ઞાન;
છોટમ સાથે તાહીકુ, પાવે પદ નીરવાણ ॥૧॥

શ્રી છોટમ કહે છે કે સજ્જનોને માટે હેતભર આ સરોદય જ્ઞાન સરલ કરીને લખ્યો છે. આ પ્રમાણે સદ્ગુરુની ગમ લઈ કોઈ વર્તે તો નીરવાણ પદને પામી શકે છે.

અંગ - ૧૨ : કાળજ્ઞાન

કાયા રૂપી નગરમેં, મારુત હે રખવાઢ;
દસ આંગુલ પ્રવેસમેં, નીકસત આંગુલ બાર. ॥૧॥

આ કાયારૂપી નગરમાં શ્વાસનું રખવાળું છે. લેવાતો પ્રણવ દશ આંગળ છે અને મુકાતો પ્રણવ બાર આંગળ છે.

કાયા રૂપી પદમની, સીંચત અમૃત ચંદ;
વંચે સુરજ કાલસે, જીવીત રહે આનંદ. ॥૨॥

સ્ત્રીરૂપી આ કાયા છે. દિવસમાં જેટલી વધારે ચંદ્ર ચાલે
એટલી અમૃત સમાન છે અને રાત્રે સૂર્ય જેટલી વધારે ચાલે તેટલો
જીવ આનંદમાં રહે છે.

પંચ ભુતકો દીપહે, સસી સ્વેહ સીંચાય;
વંચે સુરજ વાયસે, તો રહેવે કુસલાત. ॥૩॥

દિવસે જેટલી ચંદ્ર વધારે ચાલે તો પાંચ તત્વોમાં એક
બીજાનું તોફાન ચાલે નહિ. રાત્રે સૂર્ય જેટલી વધારે ચાલે તો જીવન
સારૂ આનંદી રહે.

ઊગે સુરજ સુરજમેં, અસ્ત ચંદ્રમેં હોય;
ઘાત કરે, મૃત્યુ કરે, બીધન કરન હે સોય. ॥૪॥

સૂર્ય તિથિ હોય, સૂર્ય વાર હોય, સૂર્ય ઉગતો હોય અને જેની
નાડી સૂર્ય ચાલે અને ચંદ્ર તિથિ હોય, દિવસ આથમે, ચંદ્ર વાર હોય
અને જેની ચંદ્ર નાડી ચાલે તેને કોઈ ઘાત આવે, અકસ્માત થાય
અગર મૃત્યુ થાય.

સંમ પુરન સુરજ વહે, ચંદ્રન દરસે કોય;
મરન કરે એક પક્ષમેં, શંકર ભાખત સોય. ॥૫॥

સૂર્ય તિથિ, સૂર્ય વાર, સૂર્ય ઉગતાં જેની સૂર્ય નાડી ચાલે,
દિવસ આથમતા સુધી સૂર્ય રહે અને ચંદ્ર તિથિ હોય, ચંદ્ર વાર હોય,
દિવસ આથમતો હોય અને જેની ચંદ્ર નાડી ચાલે અને બાર કલાક
ચાલે તો પંદર દિવસ પછી મૃત્યુ થાય.

આઠ પહોર અહોનીસ વહે, નાડી પીંગલા પાસ;
ત્રીન વરસમેં જાંનીયે, સો નર પાવે નાસ. ॥૬॥

ઉપરની વિધિ પ્રમાણે જો નાડી ચોવીસ કલાક ચાલે અને
નાડી ના બદલાય તો સમજવું કે આજથી ત્રણ વરસે દેહ છૂટી જશે.

જુગલ દિવસ જો રેંન દીન, ચલે એકીલા ભાંન;
સો સ્વછંદ દોયમેં, તજે દેહકું પ્રાન. ॥૭॥

સૂર્યનો જોગ મલતો હોય અને અડતાલીસ કલાક સૂર્ય નાડી
ચાલે, ચંદ્રનો જોગ મલતો હોય અને અડતાલીસ કલાક ચંદ્ર નાડી
ચાલે તો બે વરસે દેહ છૂટી જાય.

ત્રીન દિન લ્યું હરનીશ, ચલે પીંગલા સ્વાસ;
તબ હી જાનો દેહીકો, એક વરસમેં નાસ. ॥૮॥

સૂર્યનો યોગ હોય અને સૂર્ય નાડી ચાલે, ચંદ્રનો યોગ હોય
અને ચંદ્ર નાડી ચાલે અને બોતેર કલાક એક ધારી નાડી ચાલે તો
એક વરસમાં શરીર છૂટી જાય જે ટાઈમે નાડી બંધ થાય તે
ટાઈમથી દિવસની ગણતરી કરવી.

રેંન દીના એક પલ લ્યૌં, ચલે દાહીના સ્વાસ;
તબહી એસો જાનીએ, દેહરહે સ્વટ માસ. ॥૯॥

સૂર્યના યોગમાં ચોવીસ કલાક દિવસે સૂર્ય ચાલે તો છ
માસમાં શરીર છૂટી જાય.

વીસ દીન લ્યું જો વહે, નાડી પીંગલા હોય;
ત્રીન માસ કાયા રહે, પીછે જીવે નાંહાંય. ॥૧૦॥

વીસ દિવસ સુધી સૂર્યના યોગથી સૂર્ય નાડી અગર ચંદ્ર નાડી
ચાલે તો ત્રણ માસમાં કાયા છૂટી જશે.

જો નાડી વહે પીંગલા, રાત્રિનિ એક માસ;

સો પ્રાની દસ દિવસમાં, પાવે જમપુર વાસ. ॥૧૧॥

સૂર્યના યોગથી સૂર્ય નાડી ચાલે અને રાત્રિ દિવસ એક માસ
ચાલે તો એક માસ પછી દશ દિવસમાં જમપુરમાં જાય.

એકવાર જા દેહસે, મલમુત્ર છુટ જાય;

દસ દિન કાયા રહે, પીછે રહ્યા ન જાય. ॥૧૨॥

ઝાડા પેશાબનો બંધ છૂટી જાય તો દશ દિવસની અંદર મૃત્યુ
થાય.

કાંન નેન આંગુલી ધરી, કછુ ડાબી કે જોય;

બિંદુ જો દરસે નહિ, દસદિન જીવે સોય. ॥૧૩॥

ઉપર પ્રમાણે થાય અને કાનમાં આંગળીઓ ઘાલે અને
બ્રહ્મરૂદ્રમાં ગગડાટ ના થાય, આંખો ડાબીએ અને ઝબકારો ના
થાય તો જાણવું કે દશ દિવસથી વધારે દિવસ કાયા રહે નહિ.

જેસી સુરજકી કહી, એસા ચંદા બહાય;

તબહી દીનં દીનં જીવકા, આયુસ બઢતા જાય. ॥૧૪॥

જે પ્રમાણે સૂર્યની હકીકત કહી તેજ પ્રમાણે ચંદ્રની હકીકત
એટલે દિવસે ચંદ્ર ચાલે અને રાત્રે સૂર્ય ચાલે તો આયુષ્યમાં વધારો
થાય છે.

દીનકુ જો સુરજ વહે, નીસા ચંદ્રકો સ્વાસ;
તબહી એસો જાનીએ, દેહ રહે ટૂટ માસ. ॥૧૫॥

દિવસમાં સૂર્ય બાર કલાક ચાલે અને દિવસ આથમ્યા પછી
ચંદ્ર બાર કલાક ચાલે તો જાણવું કે દેહ છ માસ રહેશે.

ધ્રુવ અરુન્ધતી વિષ્ણુ પદ, તારામંડલ જેહી;
જબ પ્રાની દેખે નહિ, સત જાય જંમ ગ્રેહી. ॥૧૬॥

ધ્રુવ, ધરતી, વૈકુંઠ અને તારામંડળ આટલું જે ના દેખે તે
જરૂર મૃત્યુ પામે. તેની સમજણ નીચે પ્રમાણે છે.

નાસાગ્રે ધ્રુવ જાનીએ, ભ્રગુ વિષ્ણુ પદ સોચ;
તારા ચક્ષુ અગ્રમેં, જીભ અરુન્ધતી જોચ. ॥૧૭॥

નાકના અગ્રભાગને ધ્રુવ કહેવામાં આવે છે, ભ્રગુટીને
વિષ્ણુપદ કહેવામાં આવે છે. નેત્રને તારામંડળ કહેવાય છે. જીભને
ધરતી કહેવામાં આવે છે. તેનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે.

ધ્રુના દીસે સાત દીન, નહિ તારા દીન પાંચ;
દીન ત્રણ પહેલી નાસીકા, જીભ એક દીન વંચ. ॥૧૮॥

સાત દિવસ પહેલા (ધ્રુવ એટલે નાકનો અગ્રભાગ ભ્રગુટી
સુધી) દેખાય નહિ, પાંચ દિવસ પહેલા આંખોમાં ઝાંખ પડે અગર
એકબાજુ ત્રાંસી થઈ જાય, ત્રણ દિવસ પહેલા નાકની ટીશી નમી
જાય, દેખાય નહિ, પાંચ દિવસ પહેલાં જીભ જાડી થઈ જાય અટલે
ટૂંકી થઈ જાય.

મરવો જાન દેહકો, કરી આયુષ્ય નીરધાર;

સુધરા નર તબહી કરે, આત્મા તત્ત્વ વિચાર. ॥૧૯॥

જેને આત્મતત્ત્વનું ભાન હોય (પોતાના હંગનું), તેને સુગરા કહેવામાં આવે છે. જેને સાચા સદ્ગુરુ મળે અને ગુરુની ગતિને જે સમજે તેજ પોતાનું આયુષ તથા મૃત્યુ જાણી શકે છે.

આસન સીધ લગાયકે, કરે એકાન્ત વિચાર;

નામ રૂપ ચર અચર જગ, એક રૂપ ઓહમકાર. ॥૨૦॥

નામ, રૂપ, ચર, અચર, જગત ઓમકાર માંથી ઉત્પન્ન થયેલું છે. ઓમકાર ઓહંગમાંથી થયેલો છે. તે પોતાને હંગે થાય એટલે સુક્ષ્મણા ચાલે, એટલે આ બાજુના વિચારો રહેતા નથી. જે સિદ્ધાસન કરીને આ પ્રમાણે કરી શકે તેજ કર્તાના હંગને જાણી શકે છે.

સ્થૂલ ઓરુ બ્રહ્માંડહે, પંચ ભુત ભયે જેહ;

આકાર માત્રાકે વિખે, લય કરી દેવે તેહ. ॥૨૧॥

પંચભુતના શરીરને સ્થૂલ દેહ કહેવામાં આવે છે. સ્થૂલ દેહની માંહી સુક્ષ્મ દેહ છે. સુક્ષ્મ દેહની વચ્ચે કારણ દેહ છે, કારણની વચ્ચે મહાકારણ છે, મહાકારણની વચ્ચે પરમકારણ દેહ છે અને પરમકારણ દેહ મધ્યે સોહંગ બ્રહ્મ છે.

સુક્ષ્મ દેહ જો આપકો, હીરન ગ્રંથ વપુમાંહિ;

લય કરી ઉકારમેં, તત્ત્વ રહે જોનાંય. ॥૨૨॥

સુક્ષ્મ વાસનાઓ ઉઠે છે તે ઉર્ધ્વ ગતિ કરતાં નાશ પામે છે. આ બાજુની જાણ નાશ પામતાં તત્ત્વ એકેય ઉગરતું નથી.

કારન વપુ અજ્ઞાનકો, લય માયામેં હોય;

માયા મીલે મકારમેં, યગાકાર રહે સોય. ॥૨૩॥

આ બાજુના જે કંઈ વિચારો ઊઠે છે તે માયા અને કાળ તરફના છે તે ભ્રુગુટી સ્થાને એક થતાં મકાર માયા એક થતાં સુક્ષ્મણા એક જ રહે છે.

અહંગ એક આકાસ વત, ઓર ન દુજા કોય;

એહી વીધી સો જાંનીએ, હોય પરમપદ સોય. ॥૨૪॥

જ્યારે પોતાને હંગે થાય ત્યારે સુક્ષ્મણા અઢી આંગળ આવે છે, ત્યારે કોઈ વ્યક્ત, અવ્યક્ત તત્ત્વ રહેતું નથી આ વિધિ પ્રમાણે પરમપદને પહોંચે છે.

શબ્દાનુ વીધ સમાધીકો, નીત્ય કરે અભ્યાસ;

છોટમ સો નર મુક્ત હે, કાટે ગુણકે પાસ. ॥૨૫॥

ગુરુ લક્ષ મંત્રની વિધિ જાણી, સંતના સમાગમમાં રહી, સહજ સમાધી શીખે, તેનો નિત્ય અભ્યાસ કરે તે જીવ સદા મુક્ત છે. તેનો સંગ કરનાર પણ આ બાજુથી વિરક્ત રહે છે. આ પ્રમાણે શ્રી છોટમ કહે છે.

હંસ સ્વરોદય એ કહ્યો, પરમારથકે કામ;

સાધન કરના સમજકે, હોગે આતમ રામ. ॥૨૬॥

શ્રી છોટમ કહે છે કે આ સ્વરોદય પરમાર્થ માટે કહ્યો છે. જે કોઈ ઉપરની બાબત સમજી અને બીજાને સમજાવે તેને જ પરમાર્થ કહેવાય.

-: છંદ :-

ગરવો ગુર્જર દેસ, ચરોતર ભુમહે;
મહી સાબરકે મધ, મલાતજ ગામહે.
ત્યાં રહી ગ્રંથ, રસાલ બનાવ્યો છોટમે;
જાકુ ગ્રામ હોય, ગ્રંથ તાકુ ગમે.

ગુજરાત પ્રદેશમાં ચરોતર ભૂમિ છે તેમાં મહીસાગરને સાબરમતી મધ્યે મલાતજ ગામ છે, ત્યાં રહી આ ગ્રંથ સમજાય તેવો શ્રી વિદ્વાન છોટમે બનાવ્યો છે. જેને આ ગમ હોય તેને આ ગ્રંથનું જ્ઞાન ગમે.

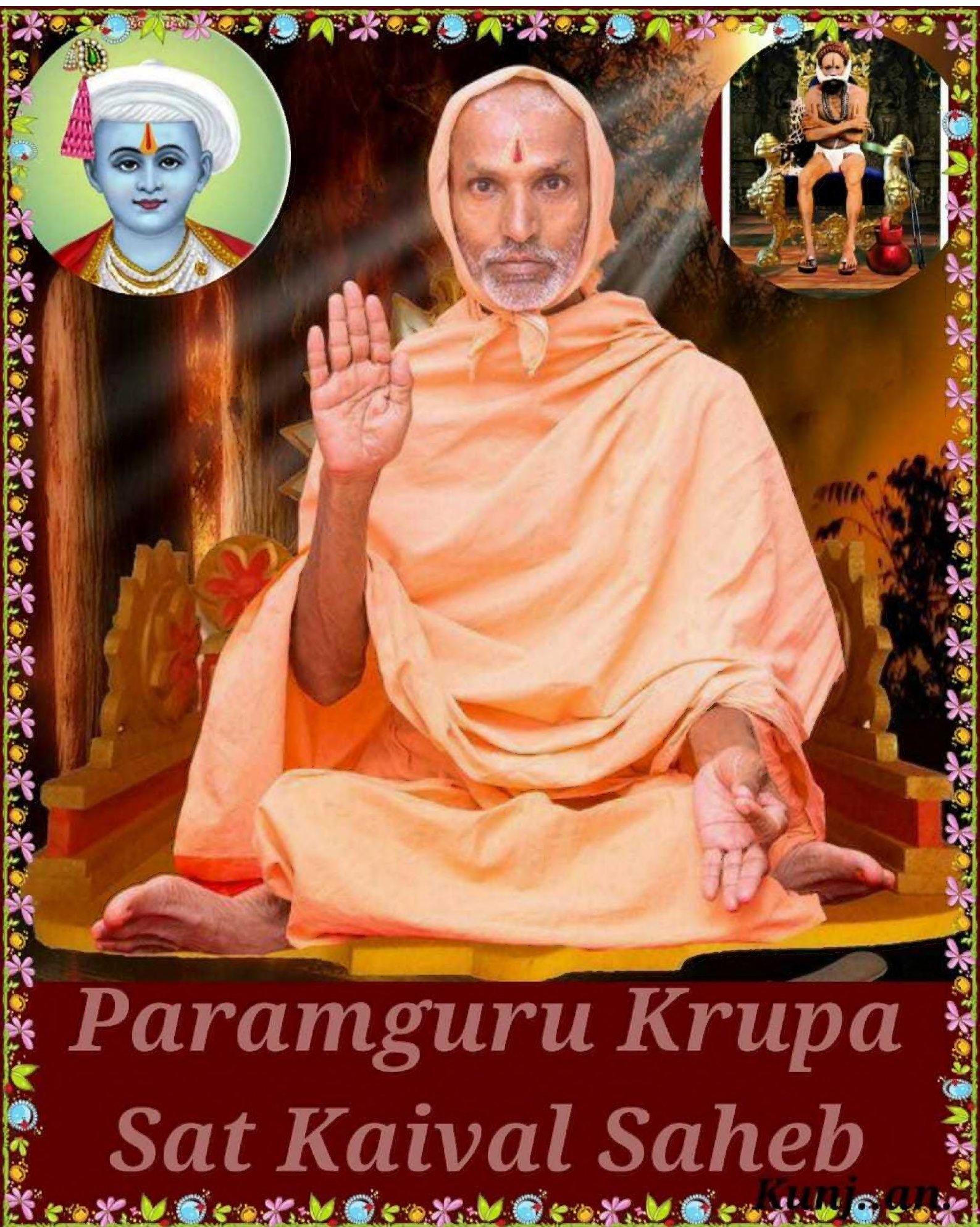
उनीसे उनतीसमे । चइतरमास तीथी वार ॥
सुकलपक्षमे । छोटमे भासा कीनी सार ॥
लखीतंग संत । मलुकदासजी, कुवेरदासजी ॥
महाराज के प्रताप लीखते ॥
गायशीखेने सांभले । माने गुरु वचन ॥
मलुकदास कहे आचरे । तेने जगमें धन्य ॥

ચૈત્ર માસમાં તિથિ અને વાર શુભ મળતાં શુકલ પક્ષમાં (અંજવાળીયામાં) શ્રી વિદ્વાન છોટમે આ ભાષાન્તર કર્યું છે.

સંત મલુકદાસજી ગુરુશ્રી કુબેરદાસજી આ ગ્રંથના લખનાર છે. પરમગુરુના પ્રતાપથી લખું છું. જો કોઈ આ ગુરુનાં વચન જાણી ગાય, શીખે અને આચરણમાં મૂકે તેને ધન્યવાદ છે.

॥ इती श्री हंस स्वरोदा ज्ञान समपुरण ॥

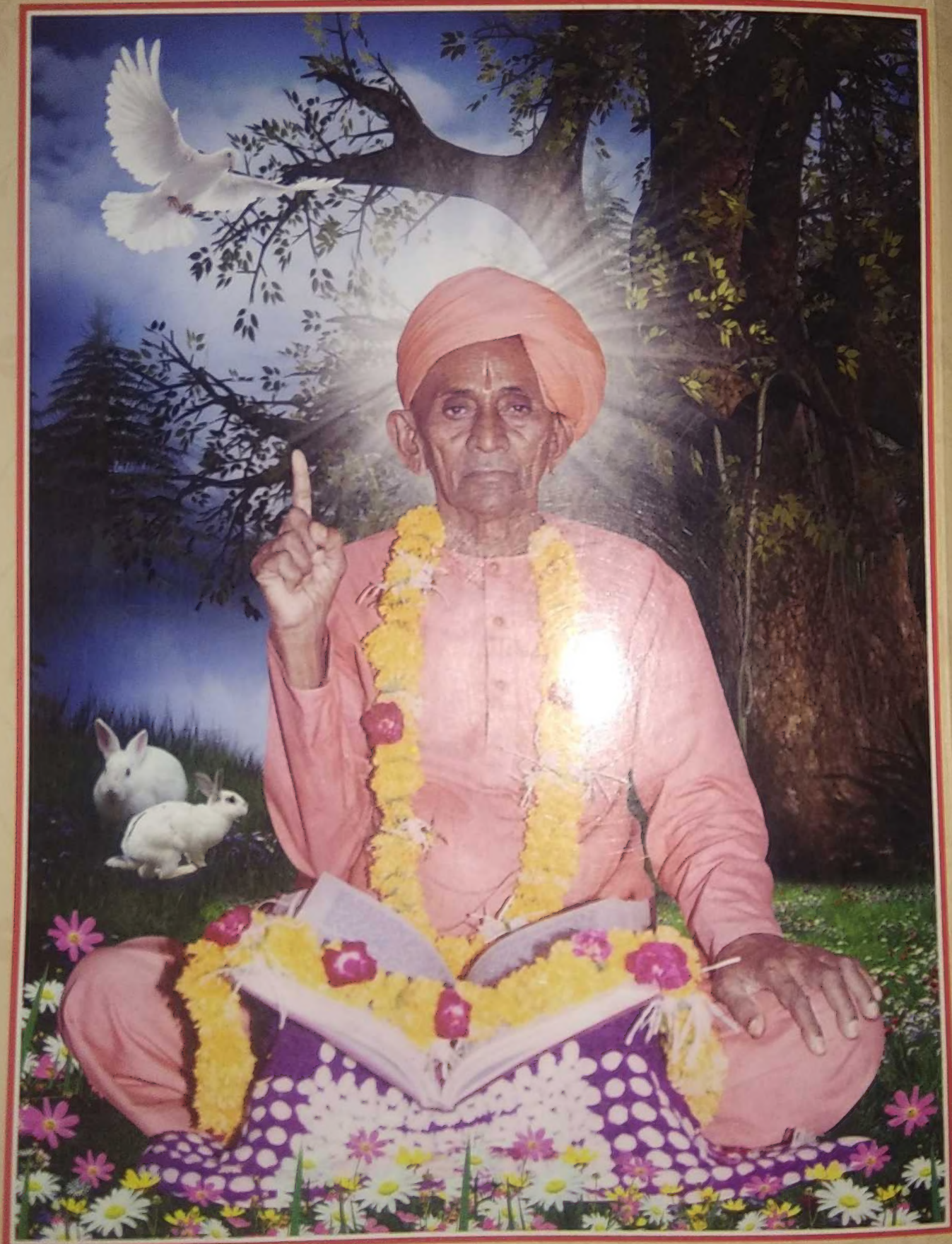
કાયમપંથી સંત ચેતનદાસજી ગુરુ શ્રી જમનાદાસજી - ચકલાસી.

*Paramguru Krupa
Sat Kaival Saheb*

Kunj an

▲ સત્ કૈવલ આશ્રમ (ભલગામ મોટા) ▲

સંત શ્રી કપિલદાસજી ગુર શ્રી મોહનદાસજી

કૈવલધામ નિવાસી વૈશાખ વદ-૯, તા. ૨૭-૫-૨૦૦૦, શનિવાર